

P
**omagamy
sobie
w pracy**

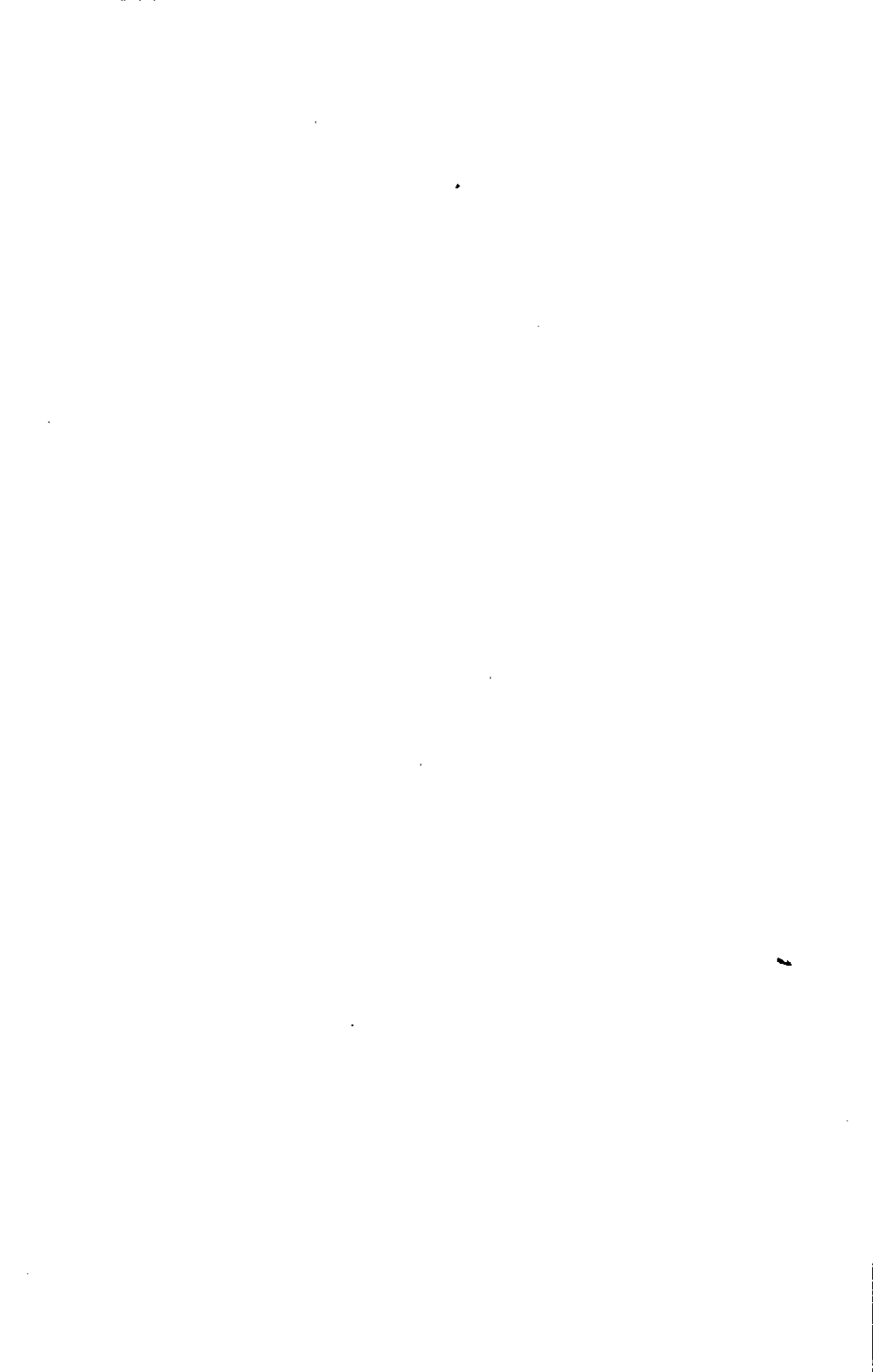
ROK XXIII

NR 2

1978

WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA
IM. EMANUELA SMOLKI W OPOLU

POMAGAMY SOBIE W PRACY

półrocznik instrukcyjno-metodyczny

Rok XXIII

nr 2

1978

Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Emanuela Smołki w Opolu

Redaguje kolegium w składzie: Ireneusz Chudy — przewodniczący, Joanna Czankowska-Pasierbińska — sekretarz, Mieczysław Faber, Krystyna Głąb, Janina Kościów, Anna Kozłowska-Kwaśnicka, Krystyna Krawczyk.

Projekt okładki: Wojciech Młynarski

Druk: Opolskie Zakłady Graficzne im. J. Łangowskiego w Opolu.
Zam. 2451/78, 530 ark. wyd. 7,3, ark. druk. 5,5.

Barbara Faliszek
Hanna Garbal

Uczestnicy powstań

W sierpniu 1979 roku będziemy obchodzić 60 rocznicę wybuchu pierwszego powstania śląskiego. Ludność polska trzykrotnie występowała zbrojnie w celu przyłączenia Górnego Śląska do odrodzonego państwa polskiego. Dążeniom narodowym Ślązaków przeciwstawiała się niemiecka administracja i wojsko, krwawo tłumiąc walki wyzwolenicze. W powstaniach brało udział wiele osób (w I około 14 tys., II około 19 tys., III około 40 tys.). Dziś pozostała ich zaledwie garstka. Proponujemy urządzenie spotkań z weteranami walk powstańczych, którzy opowiedzieć mogą o wydarzeniach z tamtych lat. Oto wykaz nazwisk uczestników powstań śląskich mieszkających obecnie na terenie województwa opolskiego, sporządzony w oparciu o kartotekę prowadzoną przez Zarząd Wojewódzki Związku Bojowników o Wolność i Demokrację.

OPOLE

Czech Karol	16.10.1900	Opole, ul. Harcerska 5/3
Gwóźdź Paweł	8.11.1902	Opole, ul. Pasiczna 2/5
Jarosz Konrad	21.01.1904	Opole, ul. Kollątaja 5/5
Jojko Władysław	22.11.1903	Opole, ul. 1 Maja 3-5/17
Kolanko Romuald	28.02.1902	Opole, ul. 1 Maja 75
Kośny Antoni	29.05.1903	Opole, ul. Obr. Stalingradu 19a
Kośny Maksymilian	11.12.1905	Opole, ul. Pawlikowskiej 2
Kośny Paweł	23.07.1905	Opole, ul. Grottgera 22
Ledecki Piotr	31.07.1903	Opole, ul. Norwida 10/4
Mania Władysław	24.03.1901	Opole, ul. R. Luksemburg 2

Michalik Karol	13.08.1899	Opole, ul. Kropidły 2/4
Musiół Karol	27.10.1905	Opole, ul. Rybacka 6/8
Nowakowski Karol	5.11.1897	Opole, ul. 1 Maja 51
Orłowski Piotr	22.05.1902	Opole, ul. Marka z Jemielnicy 2/3a
Paliwoda Helena	5.01.1906	Opole, ul. Niedziałkowskiego 1/4
Paliwoda Wojciech	13.04.1903	Opole, ul. Niedziałkowskiego 1/4
Piechota Konrad	8.02.1899	Opole, ul. 22 Lipca 22/2
Pietzka Otmar	16.11.1902	Opole, ul. Dzierżyńskiego 6/4
Sylwester Leonard	6.11.1901	Opole, ul. Powstańców Śl. 17
Szostek Edward	13.10.1897	Opole, ul. Niedziałkowskiego 1/6
Szynol Wincenty	3.04.1889	Opole, ul. Wojciecha 13
Świerczewski Feliks	29.05.1901	Opole, ul. R. Luksemburg 45/16
Wąs Józef	7.01.1905	Opole, ul. 1 Maja 75
Witek Szymon	2.10.1899	Opole, ul. Wiejska 26
Wolny Karol	31.10.1904	Opole, ul. V Festiwalu 11
Zabłski Władysław	3.06.1901	Opole, ul. Grottgera 23

gmina BRZEG

Nowak Paweł	31.01.1905	Brzeg, ul. Zawadzkiego 4/7
-------------	------------	----------------------------

gmina CHRZĄSTOWICE

Cichoń Walenty	14.02.1902	Chrząstowice
----------------	------------	--------------

gmina DĄBROWA

Michalik Teofil	6.12.1902	Sokolniki nr 148
-----------------	-----------	------------------

gmina DOBRZEŃ WIELKI

Gabor Karol	25.04.1899	Kąty, ul. Szkolna 15
-------------	------------	----------------------

gmina GOGOLIN

Gołab Jan	27.02.1903	Gogolin, ul. Bema 4
Grodzicki Jan	5.05.1900	Gogolin, ul. 1 Maja 3/3
Niemiec Rafał	17.09.1902	Gogolin, ul. Dworcowa 2
Piątek Juliusz	1.07.1894	Gogolin, ul. Wygoda 2
Prusko Juliusz	21.05.1898	Gogolin, ul. Kozielska 33
Raszowski Franciszek	1.07.1905	Gogolin, ul. Lompy 19
Suchanek Rajmund	31.08.1905	Górażdże, ul. Główna 4
Kowalski Konrad	19.09.1903	Kamień Śl., ul. Myśliwska 13
Nawrot Franciszek	5.10.1904	Kamień Śl., ul. Sw. Jacka 17
Noparlić Czesław	4.08.1892	Kamień Śl., ul. Mickiewicza 1
Szole Leopold	10.09.1898	Kamień Śl., ul. Myśliwska 5
Świerczyński Józef	30.01.1903	Kamień Śl., ul. Myśliwska 7
Szędzielarz Wilhelm	4.01.1899	Kamionek, ul. Szkolna 16
Bekierz Piotr	26.04.1883	Malnia, ul. Opolska 17
Sapok Jan	26.05.1897	Odrawąż

gmina GŁUBCZYCE

Madej Michalina	1.10.1901	Głubczyce, ul. K. Miarki 10
-----------------	-----------	-----------------------------

Sarwas Kazimiera	14.04.1898	Głubczyce, ul. K. Miarki 10
Szyga Józef	25.04.1888	Głubczyce, pl. Stawowy 11

gmina IZBICKO

Ciomberlik Alfons	8.07.1902	Krośnica
Długosz Jan	20.10.1905	Krośnica
Nieświec Piotr	15.10.1901	Krośnica
Pasoń Filip	23.05.1902	Krośnica
Pilot Alfred	16.09.1906	Ligota Samborowa
Kałuża Paulina	3.07.1903	Siedlec
Małek Jan	19.12.1902	Siedlec
Placheta Franciszek	18.01.1904	Siedlec
Placheta Paweł	31.05.1898	Siedlec
Kowalczyk Antoni	22.10.1905	Utrata, ul. Stawowa 25

gmina JEMIELNICA

Bartosz Jan	21.11.1903	Jemielnica, ul. Strzelecka 142
Graicki Wilhelm	31.03.1901	Jemielnica, ul. Służba Polisce
Palica Alojzy	7.07.1904	Jemielnica,
Szolke Wiktor	13.10.1897	Jemielnica, ul. Strzelecka 76
Krawiec Alojzy	6.09.1902	Borucice, ul. Służba Polisce
Lamik Szczepan	24.12.1898	Borucice, ul. Wiejska 73
Kraka Jan	29.03.1896	Łaziska
Zyzik Franciszek	17.07.1902	Łaziska
Dada Piotr	14.09.1885	Piotrówka
Matysek Karol	27.10.1900	Piotrówka
Manowski Nikodem	15.10.1898	Piotrówka
Obląg Ignacy	31.07.1896	Piotrówka

gmina KAMIENNIK

Kaczor Franciszek	17.01.1891	Cieszanowice
-------------------	------------	--------------

gmina KĘDZIERZYN-KOŹLE

Cieplak Jan	23.10.1903	Kędzierzyn-Koźle, ul. Piastowska 38c
Draga Antonina	13.06.1896	Kędzierzyn-Koźle, ul. Parkowa
Ertel Maksymilian	16.07.1899	Kędzierzyn-Koźle, ul. Żeromskiego 1
Feige Karol	26.02.1897	Kędzierzyn-Koźle, ul. Krótka 4a
Fojcik Jan	15.05.1901	Kędzierzyn-Koźle, ul. Towarowa 1
Gawlik Paweł	7.10.1906	Kędzierzyn-Koźle, ul. Ligonia 21/4
Góra Jan	14.06.1900	Kędzierzyn-Koźle, ul. Lipowa 2
Jelito Antoni	17.01.1901	Kędzierzyn-Koźle, ul. Głubczycka 8
Kahisz Wojciech	11.04.1900	Kędzierzyn-Koźle, ul. M. C. Skłodowskiej
Lip Jerzy	2.01.1904	Kędzierzyn-Koźle, ul. Stołeczna 8
Milczek Piotr	13.05.1904	Kędzierzyn-Koźle, ul. Przędowników 12

Rapstein Paweł	9.06.1903	Kędzierzyn-Koźle, ul. Przędowni- ków 10
Rogowski Józef	20.05.1903	Kędzierzyn-Koźle, ul. F. Pieli
Siegel Augustyn	21.08.1903	Kędzierzyn-Koźle, ul. Kozielska 4b/10
Stanik Alojzy	2.10.1900	Kędzierzyn-Koźle, ul. Słowackie- go 2
Strużyna Stanisław	27.10.1901	Kędzierzyn-Koźle, ul. F. Pieli
Szerner Stefan	2.09.1897	Kędzierzyn-Koźle, ul. K. Miarki 4
Warzecha Augustyn	4.10.1894	Kędzierzyn-Koźle, ul. Ligonía 7
Wawrzyniak Jan	24.12.1899	Kędzierzyn-Koźle, ul. Dzierżyń- skiego 29/2
Zaborska Jadwiga	5.10.1900	Kędzierzyn-Koźle, ul. Matejki 26

gmina KOLONOWSKIE

Watoła Jerzy	9.09.1899	Fosowskie, ul. Dworcowa 9
Ziaja Paweł	13.05.1898	Kolonowskie, ul. Kolejowa 98
Bosek Tomasz	15.12.1898	Staniszczce Małe,
Wiora Paweł	7.05.1903	Staniszczce Małe,
Drysz Filip	24.05.1890	Staniszczce Wielkie,
Golec Jan	8.03.1902	Staniszczce Wielkie,
Respondek Piotr	26.02.1899	Staniszczce Wielkie,
Wunsik Paweł	8.06.1901	Staniszczce Wielkie,

gmina KOMPRACHCICE

Gryszczyk Wincenty	5.04.1902	Komprachcice,
Korbecki Alojzy	30.05.1890	Wawelno, ul. Leśna 27
Zyła Robert	26.03.1899	Wawelno, ul. Opolska 28

gmina KRAPKOWICE

Rudner Paweł	14.06.1902	Krapkowice, ul. Powstańców Śl. 10
Sroski Franciszek	23.09.1897	Krapkowice, ul. Sienkiewicza 1
Stebel Paweł	17.12.1897	Krapkowice, ul. Konopnickiej 8

gmina LEŚNICA

Burczyk Roman	3.08.1903	Leśnica, ul. 1 Maja
Głaga Wiktor	26.07.1902	Leśnica, ul. Krasowska 2
Podolski Alojzy	21.06.1903	Leśnica, ul. Zdieszowicka 9
Gabrielczyk Ryszard	23.03.1899	Kadłubiec
Klimek Edmund	9.04.1901	Kadłubiec
Wydra Adolf	17.11.1893	Łąki Kozielskie, ul. Wolności 12
Kwoczała Józef	10.03.1899	Poreba, ul. Leśnicka 6
Wilpert Józef	11.02.1899	Raszowa, ul. Góry św. Anny 37
Duda Ignacy	18.10.1897	Zalesie Śl, ul. Kościuszki 37
Garbas Dominik	5.12.1896	Zalesie Śl.
Greif Wiktor	4.10.1904	Zalesie Śl. Osiedle
Marek Franciszek	3.12.1809	Zalesie Śl. PGR
Solawski Antoni	20.11.1902	Zalesie Śl.

gmina OZIMEK

Brauner Paweł	4.12.1903	Ozimek, ul. Kolejowa 3
Chlebosz Józef	4.07.1901	Ozimek, ul. Częstochowska 71
Gołąb Józef	11.08.1899	Ozimek, ul. Wyzwolenia 41
Hadnik Maksymilian	17.10.1900	Ozimek, ul. Wyzwolenia 9
Rajtar Wiktor	15.12.1902	Ozimek, ul. Częstochowska 31
Waleczek Roman	16.10.1910	Ozimek, ul. Opolska 4
Świerc Florian	3.05.1903	Antoniów
Chlebosz Jan	21.01.1902	Krasiejów
Kochanek Józef	8.03.1897	Krzyżowa Dolina
Lira Nikodem	31.05.1900	Krzyżowa Dolina
Ochota Jan	8.08.1899	Krzyżowa Dolina
Sobek Jan	4.05.1897	Krzyżowa Dolina
Stawarski Wojciech	21.04.1896	Krzyżowa Dolina

gmina PACZKÓW

Kielkowski Joachim	18.03.1900	Paczków, ul. Armii Czerwonej 12
Maślanka Ignacy	5.07.1895	Kamienica 106

gmina PRÓSZKÓW

Parkitny Władysław	13.12.1904	Prószkówa, ul. Gen. Zawadzkiego 30
Rynko Florian	30.03.1896	Zimnice Małe, ul. Górna 4

gmina STRZELCE OPOLSKIE

Dworaczek Jacek	15.09.1898	Strzelce Op. ul. Blokowa 3/2
Kubosz Brunon	26.09.1901	Strzelce Op., ul. Zeromskiego 8
Lipok Paweł	16.03.1898	Strzelce Op., ul. Strzelców Byt. 2
Majnusz Emanuel	26.03.1894	Strzelce Op., ul. Kościuszki 2
Mróz Józef	19.03.1904	Strzelce Op., ul. Kozielska 41/4
Patola Antoni	11.06.1906	Strzelce Op., ul. Chopina 3
Fila Edward	2.11.1899	Dziewkowice, ul. Polna 15
Gomoła Józef	9.02.1906	Grodzisko
Kapica Tomasz	5.03.1905	Grodzisko
Klyszcz Jan	10.03.1901	Kadłub
Mróz Jan	23.11.1903	Kadłub
Puzik Paweł	21.08.1900	Kadłub
Kalka Franciszek	13.01.1902	Osiek, ul. Strzelecka 2
Kiszal Antoni	6.01.1899	Osiek, ul. Polna 1
Klencz Ludwik	10.08.1899	Osiek
Lasończyk Tomasz	29.12.1900	Osiek, ul. Szkolna 5
Muc Antoni	3.06.1901	Osiek, ul. Strzelecka 18
Wycisło Konstanty	8.04.1899	Osiek, ul. Strzelecka 23
Lasończyk Jan	20.05.1899	Rozmierka
Piontek Franciszek	29.01.1883	Rozmierka
Steinda Ignacy	1.02.1897	Rozmierz, ul. Wyzwolenia 17
Niestrój Aleksander	16.02.1902	Sucha
Piechota Józef	15.09.1891	Sucha
Kołodziej Jan	27.12.1885	Szczepanek, ul. Strzelecka
Mańka Teodor	19.04.1902	Szczepanek
Burgiell Karol	23.04.1897	Warmatowice 47

gmina STRZELECZKI

Kanczor Jan 31.09.1900 Strzeleccki, ul. Opolska 19

gmina TARNÓW OPOLSKI

Kochanek Jan 22.05.1902 Przywory, ul. Wiejska 60

Poplusz Wojciech 10.06.1895 Walidrogi 48

gmina TURAWA

Rostek Walenty 3.08.1899 Kadłub Turawski

gmina UJAZD

Cholewa Józef 10.03.1900 Jaryszów 16

Golba Wincenty 10.07.1902 Jaryszów — Kolonia

Ogaza Franciszek 13.08.1893 Jaryszów

Ogaza Karol 7.11.1897 Jaryszów

Sotor Józef 11.11.1903 Jaryszów

Szopa Józef 1.07.1903 Jaryszów

Barcek Paweł 16.07.1904 Klucz

Krzewica Franciszek 29.09.1902 Klucz

Bismar Karol 24.05.1898 Nogowczyce

Rulik Nikodem 8.12.1893 Nogowczyce

Śladczyk Paweł 11.09.1900 Niezdrowice

Anioł Wilhelm 2.04.1893 Sieroniuwice, ul. Zielona

Kraka Jan 26.02.1902 Sieroniuwice, ul. Ujazdowska

gmina WALCE

Jasik Franciszek 3.10.1900 Stradunia

Krzywik Wacław 28.09.1904 Rozkochów

gmina ZAWADZKIE

Czapla Józef 31.03.1905 Zawadzkie, ul. Kani 34

Kaluża Paweł 19.07.1897 Zawadzkie, ul. Opolska 102

Kosytorz Juliusz 11.02.1890 Zawadzkie, ul. Mickiewicza 10

Ludwig Augustyn 14.08.1897 Zawadzkie, ul. Moniuszki 10

Małoszczyk Franciszek 22.11.1901 Zawadzkie, ul. Kolejowa 14

Mańczyk Ryszard 28.03.1900 Zawadzkie, ul. Waryńskiego 7

Nikoszek Ludwik 6.08.1880 Zawadzkie, ul. Padarewskiego 1

Piecuch Józef 3.08.1904 Zawadzkie, ul. Powstańców 3a

Sannowska Maria 5.11.1904 Zawadzkie, ul. Opolska 20

Szaton Józef 1.07.1899 Zawadzkie, ul. Dworcowa 6

Szostok Józef 27.11.1892 Zawadzkie, ul. Opolska 20

Śmieja Józef 5.11.1900 Zawadzkie, ul. Opolska 34

Ziaja Ignacy 27.01.1902 Zawadzkie, ul. Dzierżyńskiego 7

Brol Adolf 26.05.1900 Żędowice, ul. Wajdy 5

Fleger Emanuel 26.03.1901 Żędowice, ul. Miarki

Fleger Jan 16.10.1892 Żędowice, ul. Armii Czerwonej 1

Knapik Paweł 13.01.1892 Żędowice,

Koziol Karol 4.11.1904 Żędowice, ul. Kościuszki 5

Kupilas Jan	6.05.1903	Zędowice,
Kupilas Kasper	3.01.1903	Zędowice, ul. Strzelecka 27
Luczyk Bartłomiej	24.08.1891	Zędowice, ul. Armii Czerwonej 9
Ludwig Wilhelm	28.06.1892	Zędowice, ul. Polna 4
Murek Jan	17.08.1901	Zędowice, ul. Nowowiejska 43
Nocoń Franciszek	30.03.1906	Zędowice, ul. Opolska 1
Piekacz Franciszek	5.10.1902	Zędowice, ul. Opolska
Płaszczyk Antoni	7.06.1897	Zędowice, ul. Kościuszki 12
Płaszczyk Jan	18.06.1900	Zędowice, ul. Strzelecka 12
Skowronek Paweł	15.04.1894	Zędowice, ul. Strzelecka 42
Szaton Franciszek	28.11.1900	Zędowice, ul. Mostowa 9
Szwinge Florian	1.05.1904	Zędowice, ul. Strzelecka 61
Świerzy Szczepan	19.12.1893	Zędowice, ul. Leśna 39
Zyzik Franciszek	4.10.1904	Zędowice, ul. Opolska 18
Wąsik Alojzy	16.06.1902	Zędowice, ul. Harcerska 6

gmina ZDZIESZOWICE

Kwoczala Jan	22.12.1890	Zdzieszowice, ul. Zymierskiego 11
Krupa Izidor	28.04.1901	Zdzieszowice, ul. Zawadzkiego 34
Polak Józef	11.05.1898	Zdzieszowice, ul. Góry św. Anny
Pilarek Franciszek	17.09.1900	Zdzieszowice, ul. Chrobotego 1
Dulok Józef	18.03.1892	Januszkowice
Mandala Józef	15.09.1904	Jasiona
Paczuła Jan	3.12.1900	Jasiona

gmina ZĘBOWICE

Obcina Aleksander	26.02.1893	Borowiany
Ziętek Roman	5.08.1898	Borowiany

Na Śląsku Góra!

Caruzawa dyplomatawa diera pogontat ugnile
płobiscytat! Dusce potetite mała hof wazrodane
za wagiell!

Nie moget zlicet tego gwałtu, lud polski na
Śląsku porant się do czynu.

Stany kraj sie boje i w boju tym nie ustapi.
Kaj mała polski mała stał obojetnie, gdy
zary sie łole wrotnia krow?

Kodacy! Chomarkier wadidago. Polak jest
do wazynke na Śląsk. Każda chwila jest droga!
Pod prosty łach, karmy das porostana obojetni
Ratujcie Śląsk!

Niech każdy daje co może!

Niko mała hof sie poznat!

Chary stodalide na zracz komiteca Obrony
Śląska do Radzicy niemi, obronci i płobiscyto
wyci komitalow powiadoryci.

Komitec Obrony Śląska

przy Radzie Narodowej w Poznaniu

Kilka uwag o tematyce powstań śląskich w literaturze polskiej

Doświadczenie historyczne, jakie wyniósł naród z XVIII i XIX-wiecznego dramatu swego upadku i klęski, przyplływów nadziei i pesymistycznego katastrofizmu, heroicznej wielkości moralnej swej postawy wobec zaborców i towarzyszącej jej małości i podłości zaowocowała w piśmiennictwie dziełami, których znaczenie dla narodowej kultury wynika zarówno z ich artystycznej doskonałości jak i sposobu podjęcia tematyki mającej istotne znaczenie dla problematyki narodowej egzystencji.

Literatura otaczała poetycką legendą fakty historyczne — rzeczywiste lub domniemane (Ordon) — tworząc mitologię polskiej irredenty*. Mitologię, propagującą nie tylko w sposób niezwykle skuteczny postawy patriotyczne, lecz także initerpretującą — w duskuteczny postawy patriotyczne, lecz także initerpretującą — w duchu mesjanistycznym, martyrologiczno-heroicznym, demokratycznym — współczesną historię. Stąd owe, ufundowane przez romantyczną literaturę, mity osnute wokół epopei dążeń do wolności i niezawisłego bytu państwowego stały się ważnym składnikiem narodowej samowiedzy i świadomości, tworzyły podstawy poczucia narodowej tożsamości, współtworzyły „klimat serdeczny” wokół dążeń do „wybicia się na niepodległość”.

Idee zaklęte siłą poetyckiej magii literatury romantycznej w mity narodowe, ożywiające w twórczości Orzeszkowej, Sienkiewicza czy później Żeromskiego, stanowią żywą spuściznę inspirującą w naszych

* Irredenta — dążenie do wyzwolenia narodowego, do niepodległości.

czasach dyskusje i polemiki, pozornie tylko literackie, w istocie zaś dotyczące „prawd żywotnych” naszego narodowego bytu (od „Kordiana i chama” Kruczkowskiego do „Ikara” i „Wyspy” Jana Józefa Szczepańskiego, prozy Władysława Terleckiego czy „Zarudzia” Iwaszkiewicza).

W pierwszej połowie XX wieku w najnowszej historii Polski mieliśmy pięć powstań — trzy śląskie, wielkopolskie i warszawskie 44 roku. Jedyne w naszej historii zwycięskie powstanie — powstanie wielkopolskie (1918 r.) — nie doczekało się, z różnych względów, swojej literackiej legendy. Nie stało się też mitem poruszającym wyobraźnię, umysły i emocje Polaków. Powstanie warszawskie stanowi do dziś żywy temat ideowych sporów i dyskusji o polskich, pogmatwanych drogach. Powstania śląskie zajmują w literaturze miejsce raczej skromne. Nie jest o nich wprawdzie tak głucho jak o wolnościowym zrywie Wielkopolan, ale trudno mówić o wielkiej popularności tego tematu. Zanim jednak ów śląski zryw niepodległościowy stanie się tematem literackim zamaniestruje swoją obecność w powstańczej poezji ludowej („tę piosenkę składali powstańcy, śląscy szeregowcy...”¹).

Jej rodowód jest — jak sądzę — oczywisty: spontaniczna reakcja, imperatyw potrzeby serca, by wyrazić jednostkowe doznania i przeżycia wynikające z doświadczania przez autorów — twórców pełnej gwałtownych konfliktów rzeczywistości historycznej i określone postawy ideowe. Owe doznania i myśli uzyskując kształt mniej lub bardziej poetycki w wiązonym słowie pozwalały i zbiorowości powstańczej i społeczności śląskiej odnajdywać w nim własne reakcje i postawy. Tekst odrywał się od autora. „Piosenka składana przez „powstańców, śląskich szeregowców” stawała się wyrazicielką emocji i wyobrażeń zbiorowości, jej własnością.

Jedną z konwencji, które dadzą się dostrzec w owym powstańcym wierszowaniu jest wpisywanie nowych, związanych z historyczną sytuacją Ślązaków treści w literackie, gotowe schematy przyjęte z literatury polskiej — zbitki frazeologiczne, kompozycyjne i wersyfikacyjne struktury popularnych na Śląsku utworów, takich jak np. „O czesć wam, panowie magnaci” Gustawa Ehrenberga:

„Powstańców nie wiążą wersalskie traktaty
ni pakta bankierów ni tchórzy;
niech warczą maszynki, zagrają armaty,
lud pęta potarga, kaźń zburzy.
O czesć wam szachraje z Londynu
za strugi krwi śląskiej przelane,
my dzierżym karabin, nie boim się czynu,
wyzwolim swe Śląsko kochane”².

Innym razem będzie to schemat „Roty” Marii Konopnickiej w pieśni „Nie złożym broni — choćby stał mocarzy...”³ czy Augustyna Świdra „Z głębin duszy polskiej syna ziemi górnośląskiej”:

„Nie chcemy koron, złotych śmieci,
Nie chcemy darmo żyć bez pracy...”⁴

W wierszu Hełm „Idziem do Ciebie...” odnaleźć da się bez więk-

szych trudności pierwowzór — „Pan Balcer w Brazylii” Konopnickiej:

„...Idziem do Ciebie, Polsko, matko nasza.
Po wiekach męki, po wiekach niewoli,
Idziemy. Nic nas w drodze nie odstrasza.
Ni to, co dręczy, ani to, co boli...”⁶

Czasem — i to właśnie najczęściej u Augustyna Świdra — owo wzorowanie się na uznanej i popularnej literaturze prowadzi do potknięć wynikających z niespójności stylistycznej patetycznych i wyświechtanych zwrotów (ton złotego rogu, laur nie spłynął na skroń, piastowska ziemia, krwawy znój) z nieudolnością i nieporadnością słownictwa i składni („skończone powstanie”). Owe klęski poetyckie są jednak symptomem sprawy ogólniejszej i szerszej. Wynikają z szlachetnych intencji patriotycznych i niedostatków literackiej kultury spowodowanych przeciw określoną polityką niemiecką wobec polskiej ludności śląskiej. Jej polskość kulturowa oparta była na trudzie samouctwa (Świder był w początkach swej drogi życiowej robotnikiem huty cynku w Lipinach).

Mimo wszystko o wiele lepsze poetyckie efekty daje przyjęcie konwencji ludowej, wiejskiej liryki z jej urokiem naiwności i niefałszowanej autentyczności, z jej konwencjonalną estetyką: typowych dla niej szczegółów wiejskiej natury: czerwonych słoneczek, zielonych gajów, jasnych miesiączków. Wzruszająca jest przecież, przemawia swoją autentycznością i szczerością śląska kołysanka „Ej, dostone żytko się kwiwie”, w której matka usypianemu synkowi opodostone żytko się kwiwie”, w której matka usypianemu synkowi opowiada o losach męskiej połowy rodziny: ojciec w powstaniu, „ujek w Opolu mieście [...] umarł w hereście”, zaś „grenszucowie [...] starzyka, boroczka [...] nom wzinyi, bo chciol iść na powstanie”⁵.

Wyraża zaś ta poezja treści typowe dla sytuacji historycznej, z jaką związane są jej narodziły. Gniew i oburzenie na tych — zwłaszcza obcych dyplomatów, „szachrajów z Londynu” — którzy wbrew sprawiedliwości chcą handlować losami ludu śląskiego, gniew i pragnienie zemsty na Niemcach za terror, prześladowania i poniżenie, heroizm walki, nieugiętość i odwaga powstańców, świadomość konieczności ofiary za wolność i połączenie z Polską i wreszcie uczucie nadziei, które najskuteczniej mobilizowało do walki i przepajało tą poezją agitacją. Sądzę bowiem, że tyrteizm* tych anonimowych utworów jest ich najbardziej wyróżniającą cechą.

Polityka państwa w okresie dwudziestolecia międzywojennego zaprzeczona była w jagiellońskie szlaki. To zorientowanie zainteresowań na kresy wschodnie było powodem wystąpienia Stefana Żeromskiego już w okresie plebiscytu na Warmii i Mazurach, w którym — jak wiadomo — było bardzo czynnie zaangażowany. Wprowadzenie zaś tematyki śląskiej na łamy prasy i literatury miało wadzić charakter, poza nielicznymi wyjątkami, doraźnych akcji prawosławnych (np. specjalny numer „Wiadomości Literackich” z 1936 r., poświęcony Śląskowi) było okolicznościową manifestacją a nie wyrazem głębszych i bardziej autentycznych zainteresowań.

* tyrteizm — od imienia poety greckiego Tyrteusza z VII w. p.n.e., którego twórczość i postać w literaturze europejskiej XIX wieku stały się symbolem walki w obronie ojczyzny.

W 1931 Gustaw Morcinek wydaje swój „Wyrąbany chodnik”, pierwszy właściwie sprawny pod względem artystycznym utwór o tematyce powstańczej, w którym między innymi w końcowych partiach powieści wprowadza autor scenki i epizody powstańcze. Są to jednak tylko migawki — choć z doskonale uchwyconą atmosferą tamtych dni, przekonywająco naszkicowanymi postaciami powstańców. Sam tytuł, „Wyrąbany chodnik” można rozumieć jako metaforę (zbudowaną na zasadzie przywołania realiów górniczych) — ów wyrąbany chodnik wiedzie do Polski. Utwór Morcinka miał wszystkie zalety jego piśmarstwa — plastyczność i wyrazistość tła i postaci, sentymentalny i uczuciowy, chwytający za serce czytelnika ton narracji — nie było to jednak dzieło, które zdolne byłoby podjąć temat w sposób bardziej wnikliwy, z głębszej perspektywy historycznej. A mimo to powieść ta została uznana przez Stefana Kołaczkowskiego — zapewne ze względu na swoją wyjątkowość — za „doniosły wypadek w życiu narodowym”⁷, bowiem „wola zjednoczenia się Śląska z Polską została wyrażona z taką szczerością i żywiołową siłą, że między przejawem życia nie „literatury” tylko liczyć je trzeba. Z drugiej strony znakomita znajomość życia, zdolność sformułowania tego życia w tak wyrazistych i reprezentacyjnych bohaterach [...] świadczy, że Morcinek miał prawo przemawiać za cały Śląsk”⁸.

Obszerniejszy obraz zmagających powstańczych widzianych na szerszym tle zawarł Gustaw Morcinek w powieści wydanej w dwadzieścia sześć lat po „Wyrąbanym chodniku”, a zatytułowanej „Mat Kurt Kraus”, od nazwiska wyraziście i przekonywająco pod względem psychologicznym zarysowanego głównego bohatera, który powraca z frontu na Śląsk, do rodzinnej wsi. Jest świadkiem narastającej fali antypolskiego szowinizmu niemieckiego. Kurt Kraus włącza się do pracy konspiracyjnej, uczestniczy w powstaniach. Bierze udział w walkach pod Kędzierzynom i Górą św. Anny. Autor nie tylko kreśli z panoramicznym rozmachem obrazy z przygotowań i przebiegu plebiscytu, epizody walk powstańczych, opisuje postawę wojsk alianckich i zaciekłość bojówek niemieckich, ale nawet gdy szkicuje zaledwie jakąś postać potrafi jej rysunek nasycić ciepłem i prawdą psychologiczną. Niestety, utwory Morcinka są zaledwie obrazami, które chcą ilustrować przebieg historycznych wydarzeń losami naszkicowanych bohaterów według schematycznych założeń: operuje więc autor ciągle stereotypem nienawidzących Polaków Niemców, patriotycznych i bohaterskich Polaków itp.

Ten schemat, mała wnikliwość i odkrywczność tej prozy, brak głębszego zaplecza spocologicznego czy historiozoficznego zaklasyfikował ją do literatury drugiego rzutu. Morcinek pochodził ze Śląska (ściślej z jego południowych peryferii). Był więc w jakiś sposób swoim rodowodem związany z tą ziemią i jej historią. Starał się zawrzeć literacki obraz dramatycznego momentu — powstań śląskich w swojej prozie. Udało mu się stworzyć zaledwie ilustrację, która dziś wydaje się schematyczna, oparta na stereotypach.

Jedynie nieliczni pisarze spoza Śląska dostrzegli ten region z całym kompleksem społecznej i narodowej problematyki jako ważki temat literacki. Toteż słusznie Zofia Kossak-Szczucka swój tom opowiadań wydanych w 1932 r., będących zbeletryzowanymi epizodami z dziejów Śląska i walki o utrzymanie tam polskości nazwała wymownym tytułem „Nieznany kraj”. Nieznany poza kręgiem wąskie-

go odbioru literatury regionalnej. Zadaniem odkrycia tego kraju sta-
nęło przed literaturą. Dzieło to rozpoczęła Zofia Kossak „wmiesz-
kana” w Beskid Śląski w sposób rzetelny i sumienny. Wybrała się
na Śląsk Opolski, aby zdobyć materiał do rzeczy o trzecim powsta-
niu śląskim. Ponieważ nie uzyskała niemieckiej wizy, wyjechała nie-
legalnie pod przybranym nazwiskiem. Był to akt nie tylko świad-
czący o odpowiedzialności pisarza za wiarygodność przekazywanego
obrazu zdarzeń, ale i dowód dużej odwagi.

Opowiadanie „Nad Odrą w 1921 roku” przedstawia właśnie epi-
zod z trzeciego powstania — walki w okolicy Kędzierzyna. Autorka
podkreśla w nim przede wszystkim przejawy poczucia wspólnoty
narodowej. Oto w walkach powstańczych biorą udział ochotnicy
przybyli tu z różnych stron Polski. To we wspólnej walce rodzi się
przyjaźń i poczucie bliskości między inteligencją (studentami) a ro-
botnikami — powstańcami. Przypomnijmy, że po latach wątek ochot-
nika — powstańca przybysza z Warszawy wprowadzi do „Ślawy i
chwały” Jarosław Iwaszkiewicz (postać Janka Wiewiórskiego).

Drugą pisarką, która też próbowała odkryć „nieznany kraj” spo-
łeczności czytającej w dwudziestoleciu międzywojennym była autor-
ka „Ziemi Elżbiety” (1935) i wcześniejszego zbioru jedenastu opo-
wiałań „Powszedni dzień” (1933 r.), w którym znajduje się „Górno-
ślazaczka”, wzruszająca opowieść o Matce-Ślazaczce. Prosta, dzielna
kobieta Świstałowa jest strażniczką polskości w swoim domu. Jest
założycielką polskiej czytelnicy, członkinią polskiego chóru, a przede
wszystkim wychowuje swoje dzieci na świadomych Polaków-patrio-
tów (syn wraz z ojcem walczą w szeregach powstańczych). Gojawi-
czyńska podjęła więc trudną próbę literackiej kreacji typu prostej
kobiety — matki — Polki — Ślązaczki, której polskość na Śląsku
tak wiele zawdzięcza, a której wdzięczność społeczeństwa wzniosła
piękny pomnik w Raciborzu.

Autorka podjęła też w tym opowiadaniu próbę konfrontacji tego
śląskiego wcielenia romantycznego modelu matki-Polki z typową
Hausfrau, Niemką zamykającą się w ciasnocie przysłowiowych trzech
K, by pokazać, iż wzorzec życia aktywnego społecznie wzbogaca i
rozwija wewnętrznie człowieka. Wnikliwie też kreśli Gojawiczyńska
sposób przeżywania patriotycznych uniesień, których źródłem jest
nieznana, daleka choć wyidealizowana tęsknotą ojczyzna:

„I oto zobaczyła tę ziemię ojczystą na przeciwległym brzegu, zie-
mię, do której całe życie bezwiednie szła — rozłożoną na łagodnych
wzgórzach, nad szachownicą pól, w błękitnym mroku wstającego
świt... [...] Usta jej mamrotały na przemian błagalne westchnie-
nia do cudownego obrazu Marii, który zostawiła poza sobą, i słowa
tęsknoty ku ziemi, do której szła”⁶.

Motywy powstańcze odnajdujemy także w „Zdradzie Heńka Ku-
bisza” Haliny Kraheńskiej, powieści wydanej w 1937 r., w której
bohaterem jest syn powstańca, daremnie poszukujący pracy w Pol-
sce. Nie chce wyrzec się powstańczej przeszłości, mimo iż nagroda
za to jest praca, którą usiłują skusić go Niemieccy nacjonaliści.

W 1937 roku powstaje poemat Wilmelma Szewczyka „Hanyś”
(drukowany w 1938 r. w Bibliotece „Kuźnicy”) przesycony gorzkimi
refleksjami społecznymi będącymi m. in. wynikiem konfrontacji ma-
rzeń powstańczych o szczęśliwym życiu w wolnej ojczyźnie z rze-
czywistością kryzysu i bezrobocia II Rzeczypospolitej:

„Jak tu Polsce oddawać to, co bywa najświętsze,
kiedy burzę obnosi po arteriach krew,
kiedy pracy spragnione niespokojne ręce,
zapisują pięściami buntowniczy śpiew...”¹⁰.

Zestawmy tę postawę z bolesnym i buntowniczym pytaniem wyrażonym rok wcześniej przez Broniewskiego w „Zagłębiu Dąbrowskim”:

„Powiedz, ziemi surowa, komu ty jesteś ojczyzną?” zaś skarga zawarta w „Hanysie”:

„...wierni Tobie jesteśmy, nas wiatry nie złamią, ale o nas nie wolno Polsko, zapominać...”¹¹ przywołuje gorzką uwagę Żeromskiego z „Przedwiośnia” o losie komorników z Chłodka, którzy walczyli o niepodległość Polski, zaś ta nie była w stanie zadbać o ich egzystencję.

Podobne skargi każe Iwazskiewicz wypowiedzieć jednemu z bohaterów „Sławy i chwały”, Jankowi Wiewiórskiemu, wysłanemu przez partię na Śląsk w okresie plebiscytu, potem zaś uczestnikowi powstania:

„Po powstaniu to ja zostałem na Śląsku, ale tam nie było dobrze. Złote góry nam obiecywali, panie, powstańcom, a mieliśmy łataną portki i pracy po uszy”¹².

Zmiana orientacji politycznej z „jagiellońskiej” (nakierowanej na Wschód) na „piastowską” (powrót Ziemi Zachodnich w granice państwa polskiego) po II wojnie światowej sprzyjała — jakby się wydawało — rozbudzeniu zainteresowań Śląskiem i jego niedawną, heroiczną walką o połączenie z Polską.

Literatura jednak niezbyt skoro podejmuje temat powstań. W wydanych w 1954 r. „Obrazkach śląskich” Kazimierza Gołby, będących próbą zamknięcia epizodów z dziejów Śląska od XIII w. do lat czterdziestych XX w. w sfabularyzowanych obrazach za wzorem „Nieznanego kraju” Zofii Kossak, w jednym z nich, w „Spotkaniu z Kocyndrem” przypomina autor plebiscyt, w którym bierze udział przybyły nań po 20-letnim pobycie w Hamburgu bohater. Szowinistyczny terror niemiecki, agitacja prasy polskiej („Kocyndra”) powodują jego opcję za Polską.

Wilhelm Szewczyk w wydanej w rok później (1935) młodzieżowej powieści „Pogodne noce” umieszcza akcję na tle wydarzeń III powstania śląskiego, w którym biją się młodzież chłopcy, będący bohaterami utworu. Przedstawia ich udział w walkach pod Raciborzem i Kędzierzynem, także w bitwie o Górę św. Anny.

Utwory te przecież jednak nie były tym czego oczekiwano: wielkim dziełem, które z perspektywy już dokonanej historii w sposób pogłębiony i dojrzały artystycznie dawałyby wielką literacko wizję powstań. Nie spełniały tych oczekiwań i publikacje Romana Pitery, byłego dowódcy jednego z oddziałów powstańczych „Zycie na wystudiów we Lwowie, skąd autor udaje się na Śląsk, by wziąć udział w walkach powstańczych, ani druga jego książka „Gniew. Opowieść biograficzna” (1965) będąca zbeletryzowaną opowieścią o udziale studenta Uniwersytetu Lwowskiego Jana Kazimierza w powstaniach (oparta na autobiograficznych wspomnieniach). Publikacje te przycinały za to w piękny sposób udział Polaków z różnych dzielnic

Polski (nawet z odległych Kresów Wschodnich) w sprawie, która była próbą jedności narodu. Przywołajmy tu — nie po raz pierwszy już zresztą — postać Janka Wiewiórskiego ze „Ślawy i chwały” Iwaszkiewicza, który nie potrafi spokojnie opowiadać ani o wewnętrznych swarach w dowództwie powstania, ani o obronie Góry św. Anny, w której brał udział:

„...te pierony śpiewały, jak to tam u nich: „Góro Chełmska, piastowskich ziem stróżu wieczysty...” a Niemcy drałowali. Już im całą górę zajęli i klasztor, i te Kalwaryje, co tam po całej górze nbudowane i krzyk taki by: „Bij Niemca, bij Niemca...”¹³.

Bohater odpowiedzialnym za zmarnowanie zapłału i ofiarności patriotycznej powstańców czyni rząd polski: „Widzi pan, co nam te bubki z Emeszetu narobili [...] Bez nich to byśmy cały Śląsk mieli...”¹⁴. Proletariusz w powieści Iwaszkiewicza czuje się odpowiedzialny za każdą cząstkę kraju (w obronie którego zginie we wrześniu 39 roku). Nie jest Ślązakiem. „Pewnie, że nie, alem Polak”¹⁵. Toteż w systemie wartości panoramy Iwaszkiewicza jemu i jego bitwie, jako jednemu z nielicznych, przypisana jest moralna akceptacja chwały, która „jest zawsze po stronie sprawiedliwości...”¹⁶.

Powieść Iwaszkiewicza (a zwłaszcza potraktowanie tego śląskiego epizodu i bojów o Ukrainę w 1920 r.) jest literackim dokumentem przeorientowania po 1945 r. świadomości historycznej inteligencji polskiej, pozbycia się jagiellońskich zauroczeń Wschodem i zrozumienia sensu powrotu państwa w piastowskie łożysko. Przywołajmy zresztą komentarz autora. Oto fragment rozmowy z Iwaszkiewiczem:

Z. B.: „Śława i chwała” jest lirycznym i epickim zarazem pożegnaniem dawnej Polski kresowej, można doszukać się w niej także rozrachunku z orientacją polityczno-historyczną zwaną metaforycznie „jagiellońską”. Czy epizod śląski w życiu jednego z jej bohaterów (Janka Wiewiórskiego) wyraża w intencji autora zapowiedź nowej orientacji „piastowskiej” — w sensie zwrócenia się ku ziemiom zachodnim, tym, które były obiektem zabiegów pierwszych Piastów?

Jarosław Iwaszkiewicz: Tak to można rozumieć. Postacie „Ślawy i chwały” niejednokrotnie wyrażają przekonanie o nieodwracalności historii. Zaś echa powstań śląskich docierały przecież wtedy, w okresie trwania walk, do Warszawy. Przeżywałam bardzo głęboko te wieści. Epizod śląski w „Śławie i chwale”, na który się pan powołuje jest wyrazem tych głębokich odczuć. Janek Wiewiórski w zamierzeniu autorskim to postać szczerego, autentycznego człowieka. [...] Ja zresztą zawsze — i przez wychowanie i przez dziedzictwo kulturowe, z którym obcowalem i w którym wyrastałem czulem się w tym znaczeniu człowiekiem Zachodu”¹⁷.

Krótki szkic nie jest w stanie omówić wszystkich utworów literackich podejmujących temat powstańczy. Próbuje on narysować jednak rozwój wyobrażeń o powstaniu, które odnajdujemy w literaturze: od powstańczej piosenki i beletrystycznych „obrazków” po nośny symbol historiozoficzny.

Literatura wprowadza człowieka w krąg kulturowej i historycznej problematyki społeczeństwa, do której człowiek przynależy, a którą poznaje poprzez czytelnictwo — akt uczestniczenia w kulturze. Obok wspólnoty językowej wyobrażenia historyczne, czyli pamięć i odczuwanie wspólnych losów dziejowych w przeszłości, teraźniejszości i przewidywanej przyszłości, są ważnym składnikiem świa-

domości narodowej. Literatura zaś często skuteczniej niż przekazywana językiem dyskursu wiedza historyczna budują owo poczucie wspólnoty — zbiorowości narodu. Buduje je przez tworzenie kształtujących postaw i emocje narodowe mitów, legend i symboli. Być może jednym z takich mitów i symboli literackich zarazem, poprzez który „uświadamia się cały byt narodu”¹⁸ stają się powstania śląskie.

PRZYPISY

- ¹ „Już zachodzi czerwone słończko”. Cyt. za: „Z górnośląskiej ziemi”. Wybór: Gustaw Morcinek, Maria Suboczowa, Katowice 1963, „Śląsk”, s. 245.
- ² „Powstańców nie wiążą wersalskie traktaty...”, cyt.: j.w.... s. 215.
- ³ „Nie złożym broni...” Cyt. j.w., s. 222.
- ⁴ Augustyn Świder: „Z głębin duszy polskiej syna ziemi górnośląskiej”. Cyt.: j.w., s. 234.
- ⁵ „Ej dostone zytko się kiwie”. Cyt. j.w., s. 238.
- ⁶ Hella: „Idziem do Ciele...” W.: Bolesław Lubosz „Ponad milczeniem i walką. Antologia poezji i satyry powstań śląskich”. Wybór i opracowanie... Katowice 1970, „Śląsk”, s. 77.
- ⁷ Stefan Kołaczkowski w „Roczniku Literackim” 1933, cyt. za: Stefan Papée „Współczesna literatura polska”, Kraków 1948, s. 162.
- ⁸ J.w.
- ⁹ Pola Gojawiczyńska: „Górnoślazaczka”, cyt. wg „Z górnośląskiej ziemi”, wybór: Gustaw Morcinek, Maria Suboczowa, Wyd. „Śląsk”, Katowice 1963, s. 232—233.
- ¹⁰ Wilhelm Szewczyk: „Hanys. Noc”. Katowice 1963, „Śląsk”, s. 22.
- ¹¹ J.w., s. 22.
- ¹² Jarosław Iwaszkiewicz: Sława i chwała, t. II, wyd. III, Warszawa 1964, PIW, s. 25—26.
- ¹³ J.w., s. 29.
- ¹⁴ J.w., s. 28.
- ¹⁵ J.w., s. 28.
- ¹⁶ „Sława i chwała”, t. I, motto z Gaetano di Gaeta.
- ¹⁷ „Piękno jest zawsze optymistyczne” Rozmowa z Jarosławem Iwaszkiewiczem przeprowadzona przez Zbigniewa Bąka. „Opole” 1973, nr 3, s. 5.
- ¹⁸ Jarosław Iwaszkiewicz „Kultura świadectwem trwałości”. W: „Kongres kultury polskiej. Materiały i sprawozdania”. PIW Warszawa 1967, s. 77.

Mieczysław Faber

Powstania i plebiscyt na Śląsku 1919-1921 **(Wybór książek i artykułów)**

Zestawienie bibliograficzne obejmuje literaturę naukową, popularnonaukową, publicystykę oraz materiały źródłowe.
Spis (opracowany w kwietniu 1978 r.) składa się z następujących działów i poddziałów:

- 1. Zagadnienia ogólne**
  - a. Książki
  - b. Artykuły
- 2. Poszczególne okręgi i miejscowości**
  - a. Książki
  - b. Artykuły
- 3. Znaczenie powstań i plebiscytu**
  - a. Książki
  - b. Artykuły
- 4. Zagadnienia społeczno-polityczne**
  - a. Książki
  - b. Artykuły
- 5. Społeczeństwo polskie a powstania i plebiscyt**
  - a. Książki
  - b. Artykuły
- 6. Młodzież w powstaniach śląskich**
  - b. Artykuły
- 7. Stosunek państw europejskich do powstań i plebiscytu**

- a. Książki
  - b. Artykuły
8. Rodzaje wojsk i służb, uzbrojenie
- a. Książki
  - b. Artykuły
9. I powstanie śląskie
- a. Książki
  - b. Artykuły
10. II powstanie śląskie
- b. Artykuły
11. III powstanie śląskie
- a. Książki
  - b. Artykuły
12. Plebiscyt
- a. Książki
  - b. Artykuły

1. Zagadnienia ogólne

a. Książki

1. Dobrzycki Wiesław: Powstania śląskie. Warszawa, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych 1971, 173 s.
2. Gliszczyński Jeremi, Szewczyk Wilhelm: Powstania śląskie 1919, 1920, 1921. [Album]. Oprac. graf. Jan Słowiński: Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej 1971, k. 92.
3. Jędruszczak Tadeusz: Powstania śląskie (1919—1920—1921). Wyd. 3 popr., uzup. Katowice: „Śląsk” 1972, 86 s., il.
4. Ludyga-Laskowski Jan: Zarys historii trzech powstań śląskich 1919—1920—1921. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1973, 461 s.
5. Muzeum Czynu Powstańczego w Leśnicy. Informator. Oprac. Franciszek Adamiec, Krystyna Lenart. Opole: Muzeum Śląska Opolskiego 1972, 72 s.
6. Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej, zorganizowanej w 50 rocznicę III powstania śląskiego. Katowice 26—27 kwietnia 1971. Pod red. Franciszka Hawranka i Władysława Zielińskiego. Katowice: Uniwersytet Śląski, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, Instytut Śląski w Opolu 1973, 307 s. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 42.
7. Popiołek Stefan. Powstania śląskie. Kronika wydarzeń... Opole: Opolskie Towarzystwo Kulturalno-Oświatowe 1973, 37 s. Biblioteczka miesięcznika „Opole” nr 2.
8. Powstania śląskie. Materiały z sesji naukowej, zorganizowanej w 40 rocznicę III powstania śląskiego w ramach obchodów Tygodnia Państwa Polskiego. Katowice 13 i 14 VI 1961 r. Pod red. Kazimierza Popiołka i Władysława Zielińskiego. Katowice: „Śląsk” 1963, 270 s.

9. Rechowicz Henryk: Związek Weteranów Powstań Śląskich. Katowice: Śląski Instytut Naukowy 1966, 94 s.
10. Szewczyk Wilhelm: Powstania śląskie 1919—1920—1921. [Album]. Przedm.: Jerzy Ziętek. Oprac. graf.: Bogusław Górecki. Katowice: „Śląsk” 1961, 183 s., il., portr.
11. Udział ziemi dorzecza Górnej Prosnicy w plebiscycie i powstaniach śląskich. Materiały z sesji naukowej odbytej w Wieluniu 25 IV 1971 dla uczczenia 50 rocznicy III powstania śląskiego. Red. naukowy Franciszek Hawranek. Opole: Instytut Śląski 1971, 148 s.
12. W pięćdziesiątą rocznicę powstań śląskich i plebiscytu, 1919—1920—1921. Pod red. Henryka Rechowicza. Katowice: „Śląsk” 1971, 395 s.
13. Wilczek Stanisław: Śląsk w walce. Antologia piśmiennictwa poświęconego walce ludu śląskiego w latach 1918—1945. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej 1975, 570 s.
14. Wrzosek Mieczysław: Powstania śląskie 1919—1921. Zarys działań bojowych. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej 1971, 277 s.
15. Z walk o polskość Śląska 1919—1921. (Materiały z III, IV i V Ogólnopolskich Sesji Kół Naukowych Młodych Historyków, poświęconych walkom o wyzwolenie Śląska w l. 1919—1921). Praca zbiorowa pod red. Ignacego Pawłowskiego. Opole: Opolskie Towarzystwo Kulturalno-Oświatowe, Zrzeszenie Studentów Polskich — Rada Uczelniana przy WSP w Opolu, Koło Naukowe Młodych Historyków przy WSP w Opolu 1974, 222 s.
16. Zawsze wierni ojczyźnie. Powstania śląskie w dokumentach i literaturze. Wystawa przygotowana przez Bibliotekę Śląską w Katowicach i Bibliotekę Narodową. Warszawa: Biblioteka Narodowa 1971, 44 s. il.
17. Źródła do dziejów powstań śląskich. Pod red. Kazimierza Popiołka. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. T. 1. cz. 1. Wybrał i oprac. Henryk Zieliński. 1963, 453 s. T. 2. Styczeń—grudzień 1920. Oprac. Tadeusz Jędruszczak i Zygmunt Kolanowski. 1970, 577 s. T. 3 cz. 1. Styczeń—maj 1921. Oprac. Jan Przewłocki i Władysław Zieliński. 1974, 452 s.

b. Artykuły

18. Biały Franciszek, Fiedor Karol: Strona niemiecka wobec powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku 1918—1939, Śląski Kwartalnik Historyczny. Sobótka 1972 nr 1, 57—88.
19. Kokot Józef: Charakterystyka powstań śląskich. Wczoraj Dzisiaj Jutro 1971 nr 1/2 s. 29—41.
20. Lis Michał: Polska historiografia o powstaniach śląskich. Wczoraj Dzisiaj Jutro 1971 nr 1/2 s. 145—151.
21. Pamiątki powstańcze w muzeach polskich. [Powstania śląskie]. Oprac. Janina Balcerzak: Poglądy 1969 nr 16 s. 17—18.
22. Przewłocki Jan, Zieliński Władysław: Historiografia powstań śląskich. W: W pięćdziesiątą rocznicę śląskich i plebiscytu... Katowice 1971, s. 299—338.
23. Pszczyński Kerneliusz: „Tobie Polsko” — czyli o niektórych powstańczych sztandarach. Wczoraj Dzisiaj Jutro 1971 nr 1/2 s. 81—78.

24. Różanowski Kazimierz: Pamiętne lata 1919—1921 na Górnym Śląsku. Kronika. Oprac. ... Kalendarz Opolski 1971 r. 13. s. 9—31, il., portr.
25. Wesołowski Andrzej: Stan badań nad militarną problematyką powstań śląskich w historiografii polskiej. W: Z walk o polskość Śląska 1919—1921 ... Opole 1974 s. 377—380.
26. Woszczyński Bolesław: Powstania śląskie 1919—1921 w świetle materiałów przechowywanych w Centralnym Archiwum Wojskowym. Wojskowy Przegląd Historyczny 1971 nr 2 s. 377—380.
27. Wrzosek Mieczysław: Powstania śląskie. Mówią Wieki 1970 nr 4 s. 5—8.
28. Wyglenda Ewa: Przegląd polskich badań z lat 1969—1974 nad okresem plebiscytu i powstań śląskich. Studia Śląskie. Seria nowa. 1975 T. 28 s. 427—458.
29. Zarzycka Zyta: W powstańczym muzeum. [w Leśnicy]. Mówią Wieki 1977 nr 1 s. 35—36, il.

2. Poszczególne okręgi i miejscowości

a. Książki

Góra św. Anny

zob.

Kędzierzyn

Kędzierzyn

30. Benisz Adam: Walki o Kędzierzyn i Górę św. Anny. Wyd. 2 zmien. i uzup. Katowice: 1961, 125 s.

Olesno, okręg

31. Olescy powstańcy. Olesno: Towarzystwo Miłośników Ziemi Oleśkiej 1968, 136 s.

Opole

32. Mendel Edward: Stosunki społeczne i polityczne w Opolu w latach 1918—1933. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1975, 238 s.

Racibórz, okręg

33. Nowara A[lojzy], Pająk J[an]: Trzecie powstanie śląskie na Ziemi Raciborskiej. Racibórz: Towarzystwo Miłośników Ziemi Raciborskiej 1962, 29 s., il.

b. Artykuły

Górnośląski Okręg Przemysłowy

34. Ryzewski Waclaw: Bitwa o opanowanie Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego w trzecim powstaniu śląskim. Studia Śląskie. Seria nowa. 1971 T. 19 s. 97—124.

Kędzierzyn

35. Ryzewski Wacław. Bitwa o Kędzierzyn [w III powstaniu śląskim]. Zaranie Śląskie 1971 z 1 s. 45—67.

Kluczbork, okręg zob.

Olesno, okręg

Kłodnicki Kanał

36. Pośpiech Henryk: Bitwa o most na Kanale Kłodnickim [w czasie III powstania śląskiego]. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 215—217.

Końskie, okręg

37. Lesiuk Wiesław, Lis Michał: Powiat kozielski w okresie plebiscytu i powstań śląskich. W: Ziemia Kozielska ... Opole 1974 T. 4 s. 173—202.

Lubliniec, okręg

38. Kwiatek Aleksander: 9 pułk lubliniecko-opolski w trzecim powstaniu śląskim. W: Z walk o polskość Śląska 1919—1921 ... Opole 1974 s. 29—44.

Olesno, okręg

39. Hawranek Franciszek: Powiat oleski i kluczborski w latach powstań i plebiscytu (1918—1921). W: Udział ziem dorzecza Górnej Proсны w plebiscycie i powstaniach śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Opole 1971 s. 25—66.

Opole

40. Filipczyk Edward. Powstańcy z Zaodrza. Opole 1972 nr 1 s. 21—22.
41. Mendel Edward: Polskie środowisko społeczno-polityczne w Opolu w okresie plebiscytu i powstań śląskich (1919—1921). Kwartalnik Opolski 1972 nr 1 s. 22—36.
42. Mendel Edward: Środowisko robotnicze Opola w okresie plebiscytu i powstań śląskich. Zeszyty Naukowe. Ruch Robotniczy na Śląsku Opolskim 1971 nr 8 s. 5—20.

Opole, okręg zob.

Lubliniec, okręg

43. Ryzewski Wacław: Działania zaczepne grupy „Północ” na Opolszczyźnie w trzecim powstaniu śląskim (3—9 V 1921 r.). Kwartalnik Opolski 1971 nr 1 s. 23—45.

Strzelce Opolskie, okręg

44. Smoleń Stanisław: przyczynek do historii plebiscytu na ziemi strzeleckiej. Kalendarz Opolski 1971 R. 13 s. 133—137, tab.
45. Smoleń Stanisław: przyczynek do historii III powstania na ziemi strzeleckiej. Kalendarz Opolski 1968 R. 10 s. 48—51, il., portr.

Wysoka

46. Kucharczyk Jan: Bój pod Wysoką (22 maja 1921). Głos Olesna 1971 R. 6 s. 124—133.

Zębówice

47. Jasiński Zenon: Bitwa pod Zębownicami. Kalendarz Opolski 1977 R. 19 s. 149—152.

3. Znaczenie powstań i plebiscytu

a. Książki

48. Powstańcy śląscy — żołnierze wielkiej sprawy. Przywódcy narodu o powstaniach śląskich. Opole: Instytut Śląski 1976, 70 s., il.

b. Artykuły

49. Brożek Ludwik: Kilka uwag o historycznym miejscu powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku. Wczoraj Dzisiaj Jutro 1971 nr 1/2 s. 45—56.
50. Gołębiowski Janusz: Drogi powstańców do Polski. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 283—286.
51. Jędruszczak Tadeusz: Rola powstań śląskich w kształtowaniu się państwowości polskiej po I wojnie światowej. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej... Katowice 1973 s. 15—27.
52. Kowalski Zbigniew: Powstańcy śląscy u progu Polski Ludowej. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 287—288.
53. Popiołek Kazimierz: Miejsce powstań śląskich w tradycji walk o społeczne i narodowe wyzwolenie narodu polskiego. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 29—49.
54. Popiołek Kazimierz: Powstania śląskie ukoronowaniem walk o wolność i sprawiedliwość. Opole 1971 nr s. 19—20.
55. Powstania śląskie — po 50 latach. Rozmowa „Opola” z członkiem Rady Państwa, Przew. Prez. WRN w Katowicach, Przew. Krajowej Komisji Weteranów Powstań Śląskich — płk. Jerzym Ziętkiem. Opole 1970 nr 4 s. 4—5.
56. Rechowicz Henryk: Społeczno-polityczna ocena powstań śląskich w minionym 50-leciu. W: Pięćdziesięciolecie powstań Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 51—77.

57. Zieliński Władysław: Bilans jubileuszowy. Powstania śląskie w perspektywie półwiecza. Poglądy 1971 nr 15 s. 2—3.
58. Ziętek Jerzy: Tradycje powstań śląskich wartością ogólnonarodową [w 50 rocznicę III powstania śląskiego]. Zaranie Śląskie 1971 z. 1 s. 3—10.

4. Zagadnienia społeczno-polityczne

a. Książki

59. Długajczyk Edward: Górny Śląsk po powstaniach i plebiscycie. Katowice: Śląski Instytut Naukowy 1977, 194 s.
60. Jędruszczak Tadeusz: Polityka polska w sprawie Górnego Śląska 1918—1922. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1958, 476 s.
61. Przewłocki Jan: Ludowy charakter powstań śląskich. Katowice: Śląski Instytut Naukowy 1973, 133 s.
62. Szefer Andrzej: Losy powstańców śląskich w latach okupacji. Katowice: Śląski Instytut Naukowy 1970, 26 s.

b. Artykuły

63. Broniewska Michalina: Problematyka śląska w Sejmie Ustawodawczym w okresie powstań i plebiscytu. Zaranie śląskie 1971 z. 1 s. 117—134.
64. Dubiel Paweł: KPD do proletariatu Polski w okresie powstań śląskich. Za Wolność i Lud 1971 nr 41 s. 1, 10.
65. Dubiel Paweł: Ludowe oblicze powstań śląskich. Poglądy 1971 nr 10 s. 2—3.
66. Hawranek Franciszek: Kwestia narodowa na Górnym Śląsku w okresie powstań i plebiscytu w świetle leninowskiej koncepcji narodowościowej. Kwartalnik Opolski 1970 nr 2 s. 12—32.
67. Lasek Zbigniew: Niemiecka polityka wobec powstań na Śląsku Opolskim po 1921 roku. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice s. 271—173.
68. Lis Michał: Kilka uwag w sprawie niemieckiego terroru na Górnym Śląsku (1919—1921). W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 268—271.
69. Madeja Józef: Nauczyciele polscy w okresie powstań i plebiscytu na Śląsku. W: 50 lat ZNP w woj. katowickim 1922—1972 ... Katowice 1972 s. 22—30.
70. Mendel Edward: Echa Rewolucji Październikowej na Górnym Śląsku w czasie powstań. Kalendarz Opolski 1971 R. 13 s. 130—132.
71. Mendel Edward: Klasa robotnicza miasta Opola w okresie plebiscytu i powstań śląskich 1919—1921. (Streszczenie). Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Seria A nr 8/9 1970/1972 [druk] 1973 s. 10—11.
72. Molenda Antoni: Stosunek ruchu komunistycznego do powstań śląskich. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 274—276.
73. Musioł Teodor: Strajk szkolny na Górnym Śląsku w 1920 r. Kalendarz Opolski 1971 R. 13 s. 153—158.
74. Odonkiewicz Edward: Uchodźcy z Opolszczyzny po powstaniach

i plebiscycie. Zaranie Śląskie 1962 z. 1 s. 37—57.

75. Orzechowski Marian, Wrzesiński Wojciech: Tradycje powstań śląskich w polskiej myśli politycznej. Śląski Kwartalnik Historyczny. Sobótka 1972 nr 1 s. 5—29.
76. Tyszkiewicz Bogna: Problemy gospodarcze w okresie powstań śląskich. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 206—208.
77. Woszczyński: Polskie czynniki wojskowe wobec III powstania. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 231—234.
78. Zieliński Władysław: Społeczno-polityczna aktywność mas górnośląskich w latach powstań i plebiscytu. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 155—190.
79. Zieliński Henryk: Społeczno-polityczne podłoże powstań śląskich. W: W pięćdziesiąt rocznicę powstań śląskich i plebiscytu ... Katowice 1971 s. 28—61.

5. Społeczeństwo polskie a powstania i plebiscyt

a. Książki

80. Zieliński Władysław: Stosunek społeczeństwa polskiego do powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku (1919—1921). Katowice: Śląski Instytut Naukowy 1968, 79 s.

b. Antykiuły

81. Bednarczyk Eugeniusz: Oddźwięki drugiego powstania śląskiego w prasie polskiej. W: Z walk o polskość Śląska 1919—1921 ... Opole 1974 s. 123—138.
82. Brożek Andrzej: Polonia zagraniczna za polskim Śląskiem [w latach powstań]. Opole 1971 nr 5 s. 5—6.
83. Czaplinski Marek, Kulak Teresa: Powstania śląskie w polskiej opinii publicznej. Śląski Kwartalnik Historyczny. Sobótka 1972 nr 1 s. 31—55.
84. Hemmerling Zygmunt: Ruch ludowy wobec powstań śląskich. Wieś Współczesna 1971 nr 8 s. 113—120.
85. Hemmerling Zygmunt: Stanowisko stronnictw ludowych wobec powstań śląskich. Kalendarz Opolski 1974 R. 16. s. 43—48.
86. Materniak Stanisław: Uwagi o organizacji i działalności komitetów pomocy dla ludności śląskiej w okresie powstań i plebiscytu w latach 1919—1921. Studia Śląskie. Seria nowa. 1971 T. 9 s. 279—288.
87. Saratowicz-Stolarzewiczowa Janina: Polonia amerykańska a sprawa powstań śląskich. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 237—239.
88. Saratowicz-Stolarzewiczowa Janina: Pomoc Polonii amerykańskiej w okresie powstań i plebiscytu w świetle wybranych czasopism polsko-amerykańskich. Zaranie Śląskie 1972 z. 1/2 s. 22—51.

Częstochowa

89. Grzędzielski Zbigniew: Udział Częstochowy w niesieniu pomo-

cy uchodźcom w czasie akcji plebiscytowej na Górnym Śląsku. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego. Nr 29 Prace Historyczne 1972 [z.] 3 s. 131—140.

Kielce

90. Caban Władysław: Kielce wobec sprawy Górnego Śląska w latach 1919—1921. Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego 1973 T. 8 s. 259—273.
91. Przyboś Adam: Krakowscy akademicy z pomocą Górnemu Śląskowi w 1921 r. Życie Literackie 1971 nr 32 s. 13.
92. Szczecha Wanda: Społeczeństwo Krakowa wobec powstań śląskich. W: Z walk o polskość Śląska 1919—1921 ... Opole 1974 s. 149—156.

Lublin

93. Maestri Jan Piotr: Reakcja Lublina na wydarzenia trzeciego powstania śląskiego. W: Z walk o polskość Śląska 1919—1921 ... Opole 1974 s. 139—148.

Łódź

94. Cygański Mirosław, Przesmycki Karol: Udział Łodzi w walce o przyłączenie Górnego Śląska do Polski w latach plebiscytu i powstań śląskich. W: Udział ziem dorzecza Górnej Prosnicy w plebiscycie i powstaniach śląskich ... Opole 1971 s. 92—130.
95. Kopacki Roch: Łódź wobec plebiscytu i powstań śląskich (1919—1921). Rocznik Łódzki 1973 R. 17 s. 123—149.

Pomorze.

96. Nowak Karmelita: Społeczeństwo pomorskie wobec trzeciego powstania śląskiego. W: Z walk o polskość Śląska 1919—1921 ... Opole 1974 s. 157—164.

Pomorze Gdańskie zob.

Wielkopolska

Warszawa

97. Dobrzycki Wiesław: Warszawa w dniach powstań śląskich: Stolica 1966 nr 21 s. 4.

Wielkopolska

98. Mroczo Marian: Działalność Komitetu Obrony Górnego Śląska w Wielkopolsce i na Pomorzu Gdańskim w l. 1919—1921. (Z badań nad genezą Związku Obrony Kresów Zachodnich). Zapiski Historyczne 1975 z. 2 s. 55—82.
99. Zieliński Władysław: Wielkopolska a powstania śląskie (1918—1922). Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Nr 73. Historia. Poznań 1970 z. 10 s. 35—50.

Zagłębie Dąbrowskie

100. Ziemba Jan: Pomoc Zagłębia Dąbrowskiego dla walczącego Śląska. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 224—228.

Zywiec

101. Dobosz Stanisław: Żywczacy w III powstaniu śląskim. Kronika Beskidzka 1971 nr 19 s. 5.

6. Młodzież w powstaniach śląskich

b. Artykuły

102. Grobelny Stefan: Harcerstwo polskie na Górnym Śląsku w czasie powstań i plebiscytu. Zeszyty Naukowe WSP Opole, Pedagogika 1972 z. 6 s. 117—130.
103. Kampa Helena: Udział młodzieży akademickiej i gimnazjalnej w III powstaniu śląskim. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 228—231.
104. Pionk Marian: Harcerze w plebiscycie i w powstaniach śląskich. Pokolenia 1971 nr 4 s. 22, 40. —
105. Przewłocki Jan: Udział młodzieży w powstaniach śląskich. Zaranie Śląskie 1973 z. 1 s. 64—78.
106. Rozpędek Anna, Podpora Paweł: Udział młodzieży akademickiej w trzecim powstaniu śląskim. W: Z walk o polskość Śląska 1919—1921 ... Opole 1974 s. 185—196.
107. Sala Władysław: Śląska młodzież powstańcza w walce. Poglądy 1977 nr 17 s. 2—3.

7. Stosunek państw europejskich do powstań i plebiscytu

a. Książki

108. Przewłocki Jan: Mocarstwa zachodnio-europejskie wobec problemów Górnego Śląska w latach 1918—1933. Katowice: Śląski Instytut Naukowy 1975, 273 s.

b. Artykuły

109. Cygański Mirosław: Polityka Wielkiej Brytanii wobec Górnego Śląska w latach 1919—1920. Studia Śląskie. Seria nowa. 1976 T. 30 s. 59—96.
110. Longiewska Alina: Francuzi w obronie praw Polski do Górnego Śląska w okresie plebiscytu. Kwartalnik Opolski 1971 nr 3 s. 33—54.
111. Przewłocki Jan: Międzynarodowe aspekty III powstania śląskiego. Zaranie Śląskie 1971 z. 1 s. 26—44.

8. Rodzaje wojsk i służb. Uzbrojenie.

a. Książki

112. Brożek Krzysztof: Polska służba medyczna w powstaniach śląskich i plebiscycie 1918—1922. Katowice: „Śląsk” 1973, 355 s.

b. Artykuły

113. Bulzacki Zygmunt: Lotnictwo w powstaniach śląskich. *Wojskowy Przegląd Lotniczy* 1971 z. 9 s. 34—40.
114. Horski Wacław: Powstańcy [śląscy] w marynarskich bluzach. *Tygodnik Morski* 1971 nr 34 s. 16.
115. Lubos Jerzy: Pancerne pociągi z Zawadzkiego. *Kalendarz Opolski* 1971 R. 13 s. 159—163, il.
116. Rawski Witold: Pociągi i samochody pancerne w trzecim powstaniu śląskim. W: *Z walk o polskość Śląska 1919—1921 ...* Opole 1974 s. 45—65.
117. Szczepański Jarosław: Kawaleria w trzecim powstaniu śląskim. W: *Z walk o polskość Śląska 1919—1921 ...* Opole 1974 s. 67—71.
118. Zieliński Władysław: Organizacja zaplecza w III powstaniu śląskim. *Zaranie Śląskie* 1971 z. 1 s. 68—83.

9. I powstanie śląskie

a. Książki

119. Przewłocki Jan: Pierwsze powstanie śląskie. Katowice: Śląski Instytut Naukowy 1969, 63 s., il.

b. Artykuły

120. Krzoska Emanuel: Przebieg działań w pierwszym powstaniu śląskim. *Zaranie Śląskie* 1959 z. 3 s. 39—48.
121. Wrzosek Mieczysław: Działania bojowe w czasie pierwszego powstania śląskiego. W: *W pięćdziesiątą rocznicę powstań śląskich i plebiscytu ...* Katowice 1971 s. 62—85.
122. Wrzosek Mieczysław: Pierwsze powstanie śląskie. *Za Wolność i Lud* 1974 nr 35 s. 8—9.
123. Wyglenda Jan: W 50 rocznicę pierwszego powstania śląskiego. *Kalendarz Opolski* 1969 R. 11 s. 38—43, il.

10. II powstanie śląskie

b. Artykuły

124. Brożek Andrzej: Niektóre fragmenty polskiej i francuskiej dokumentacji wojskowej na temat przebiegu drugiego powstania śląskiego. *Studia Śląskie*. Seria nowa. 1971 T. 19 s. 195—233.
125. Dubiel Paweł: II powstanie śląskie. W 50 rocznicę. *Tygodnik Demokratyczny* 1970 nr 32 s. 3.
126. Pawłowski Bartosz: II powstanie śląskie. *Wiadomości* 1970 nr 35 s. 6.
127. Peterson Tadeusz: Podróż wojskowo-historyczna w 50 rocznicę II powstania śląskiego. *Wojskowy Przegląd Historyczny* 1970 nr 4 s. 320—323.
128. Przewłocki Jan: Wokół II powstania śląskiego. *Zaranie Śląskie* 1970 z. 2 s. 215—229.
129. Ryzewski Wacław: Drugie powstanie śląskie. W: *W pięćdziesiąt*

tą rocznicę powstań śląskich i plebiscytu ... Katowice 1971 s. 86—121.

130. Ryżewski Wacław: Górnośląska zbrojna samoobrona w sierpniu 1920 roku. W 55 rocznicę II powstania śląskiego. *Za Wolność i Lud* 1975 nr 34 s. 7.
131. Wyglenda Jan: W 50 rocznicę drugiego powstania śląskiego. *Kalendarz Opolski* 1970 R. 12 s. 143—150, il.

11. III powstanie śląskie

a. Książki

132. Popiołek Kazimierz: Trzecie powstanie śląskie. Katowice: „Śląsk” 1971, 84 s.
133. Ryżewski Wacław: Trzecie powstanie śląskie 1921. Geneza i przebieg działań wojennych. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej 1977, 467 s.
134. Wrzosek Mieczysław: Trzecie powstanie śląskie 1921. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej 1969, 173 s.

b. Artykuły

135. Kronika uroczystych obchodów 50-tej rocznicy III powstania śląskiego. *Poglądy* 1971 nr 11 s. 18.
136. Łączewski Jan: Centrala Wychowania Fizycznego i Dowództwo Obrony Plebiscytu. Przyczynek do genezy III powstania śląskiego. *Wojskowy Przegląd Historyczny* 1975 nr 4 s. 465—470.
137. Pędyczak Maria: Obchody 50 rocznicy III powstania śląskiego w województwie opolskim. *Kalendarz Opolski* 1972 R. 14 s. 301—307, il., portr.
138. Popiołek Stefan: III powstanie śląskie. *Kalendarz Opolski* 1961 R. 3 s. 38—41, il.
139. Przewłocki Jan: Trzecie powstanie śląskie a sprawa państwowej przynależności Górnego Śląska. W: *Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice* 1973 s. 121—153.
140. Ryżewski Wacław: Trzecie powstanie śląskie. (Węzłowe problemy walk zbrojnych). W: *W pięćdziesiątą rocznicę powstań śląskich i plebiscytu. Materiały z sesji naukowej ... Katowice* 1971 s. 145—182.
141. —Wrzosek Mieczysław: Podgrupa „Butrym” w trzecim powstaniu śląskim w 1921 roku. *Kwartalnik Opolski* 1971 nr 2 s. 6—29, nr 3 s. 5—32.
142. Wrzosek Mieczysław: Trzecie powstanie śląskie. *Mówią Wieki* 1970 nr 5 s. 25—28.
143. Wyglenda Jan: Rok 1921 na Górnym Śląsku. *Kalendarz Opolski* 1971 R. 13 s. 104—124, il., portr.
144. Wyglenda Jan: W 50 rocznicę III powstania śląskiego. *Kwartalnik Opolski* 1971 nr 1 s. 5—22.
145. Zarzycka Zyta: Akcja „Mosty” w III powstaniu. *Poglądy* 1976 nr 10 s. 7—8, il.

12. Plebiscyt

a. Książki

146. Karuga Wincenty: Organizacja Polskiego Komisariatu Plebi-

- scytowego dla Górnego Śląska. Opole: Instytut Śląski 1966, 66 s.
147. Przewłocki Jan: Międzysojusznicza Komisja Rządząca i Plebiscytowa na Górnym Śląsku w latach 1920—1922. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1970 193 s. Śląski Instytut Naukowy w Katowicach.
148. Zieliński Władysław: Polska i niemiecka propaganda plebiscytowa. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1972, 255 s.

b. Artykuły

149. Brożek Andrzej: Plebiscyt górnośląski jako oś wydarzeń na Śląsku w latach 1919—1922. (Streszczenie). Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Seria A nr 8]9 1970/1972 [druk] 1973 s. 14—17.
150. Dubiel Paweł: Polskie medale pamiątkowe dla Francuzów [z okresu plebiscytu 1920—1922]. Za Wolność i Lud 1971 nr 51 s. 6.
151. Gorywoda Anzelm: Echa społeczne pobytu wojsk francuskich w czasie plebiscytu na Górnym Śląsku. Zeszyty Gliwickie 1974 nr 11 s. 191—198.
152. Grzbiela Jan: Niektóre siły stron [polskiej i niemieckiej w czasie walki plebiscytowej na Górnym Śląsku]. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 198—200.
153. Hawranek Franciszek: Sprawa prowincji górnośląskiej w niemieckiej propagandzie plebiscytowej. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 257—265.
154. Karpiński Zenon, Musielak Michał: Organizacja akcji plebiscytowej w sprawie Górnego Śląska w Poznańskim i na Pomorzu w latach 1919—1921. W.: Z walk o polskość Śląska 1919—1921 ... Opole 1974 s. 185—196.
155. Kokot Józef: Plebiscyt górnośląski. W: Pięćdziesięciolecie powstań śląskich. Materiały z sesji naukowej ... Katowice 1973 s. 79—120.
156. Lis Michał: Uwagi w sprawie odczytywania wyników plebiscytu na Górnym Śląsku. Studia Śląskie. Seria nowa. 1971 T. 19 s. 371—385.
157. Mendel Edward. Piąta rocznica górnośląskiego plebiscytu w Opolu i Katowicach. Wczoraj Dzisiaj Jutro 1971 nr 1/2 s. 88—92.
158. Porwoł Paweł: Z problematyki badań nad polską wizualną propagandą plebiscytową. W: Z walk o polskość Śląska 1919—1921 ... Opole 1974 s. 197—212.
159. Przewłocki Jan, Zieliński Władysław: Plebiscyt górnośląski. W: W pięćdziesiątą rocznicę powstań śląskich i plebiscytu ... Katowice 1971 s. 122—124.
160. Strocka Joanna: Przed plebiscytem na Górnym Śląsku. Piórem i piórkiem. (Fragmenty większej całości). Opole 1971 nr 4, s. 20—21.
161. Zieliński Władysław: Plebiscyt a stosunki narodowościowe na Górnym Śląsku. Zaranie Śląskie 1971 z. 1 s. 11—26.

RODACY!

Górny Śląsk stanął cały w ogniu! Bracia nasi po raz trzeci chwycili za broń, by zrzucić z siebie pęta niemieckie. Ci sami sędziowie z zachodniej Europy, którzy i nasz Śląsk Cieszyński pokrajali, chcą Górny Śląsk i polski lud na wieki wprzagnąć w jarzmo niewoli. To krzywda o pomstę wołająca! Cała Polska protestuje przeciw niej!

Czy Wy ŚLĄZACY możecie pozostać głusi na krzywdy swych braci? To byłoby niegodne człowieka i Polaka.

I nam trzeba głosu przeciw nowemu gwałtowi protestować!

A więc jak jeden mąż zjawcie się na protestującym wiecu, który odbędzie się w NIEDZIELĘ, 8 maja

---

Komitet obrony Górnego Śląska

Śląska prasa powstańcza i plebiscytowa (wykaz gazet i czasopism)

Nieporównywalny rozwój prasy w okresach przewrotów społecznych, rewolucji i powstań, w momentach szczególnie doniosłych dla narodu lub makroregionu, stawiają prasoznawcę w wyjątkowo trudnej sytuacji. Na fali bowiem ważnych przemian społeczno-politycznych — najczęściej ujętych w bliższe interwały czasowe — pojawia się tak wielka ilość wydawnictw periodycznych o charakterze zdecydowanie doraźnym, agitacyjno-propagandowym — że skompletowanie owych efemeryd staje się pracą prawie niewykonalną. Po niektórych zacytowanych periodykach znajdujemy w archiwaliach zaledwie ślad w postaci tytułu czasopisma. Nieroztropne byłoby pominięcie w wykazie gazet już wychodzących od lat, jak socjalistycznej „Gazety Robotniczej”, endeckiej „Gazety Ludowej”, zasłużonej dla krzewienia polskości „Gazety Opolskiej” czy „statecznego” „Katolika”. Gazety — te bazując na wypróbowanych czytelnikach-abonentach — mogły silniej oddziaływać na Górnoślązaków od nowych czasopism, które nie wyrobiły sobie jeszcze u czytelników odpowiedniego kapitału zaufania.

Chociaż — niezależnie od zabarwienia politycznego — cała prasa polska umiała zachować zwartość w okresie plebiscytu i powstań, spychając różnice ideologiczne na marginalia, można przecież pokusić się o pobieżne wyodrębnienie kilku typów czasopism. Z nowo założonych dzienników trzeba wymienić: „Sztandar Polski” w Gliwicach, katowicki „Goniec Śląski”, „Śląski Głos Poranny” w Chorzowie, dwutygodniki lub miesięczniki zrzeszeń młodzieżowych („Sokół”, „Harcercz Śląski”, „Jaskółka”, „Sportowiec Śląski”), pisma o charakterze poradników rolniczych („Przewodnik Wiejski”) czy or-

gany związków zawodowych („Głos Górnika”, „Wzajemna Pomoc” i „Pracownik Umysłowy”), które w okresie plebiscytu i powstań — niezależnie od swej specyfiki — włączyły się w nurt walki narodowo-wyzwoleńczej.

Do godnych uwagi ewenementów należą w dziejach prasy naszego regionu gazety niemieckie odkupione przez Polaków, które przeszły nieoczekiwaną dla jej czytelników metamorfozę i dalej kontynuowały swą działalność w duchu polskim („Oberschlesische Grenzzeitung”, „Kreuzburger Zeitung”). Poza tymi gazetami Polski Komisarjat Plebiscytowy założył kilka nowych pism w języku niemieckim przeznaczonych dla na wespół już zgermanizowanych Ślązaków („Oberschlesische Post”, „Katholische Volkszeitung”, „Das Erwachen”, „Oderwacht”, „Oberschlesischer Wegweiser” i najbardziej wśród nich zasłużony opolski „Der Weisse Adler”). Do udanych polskich dwujęzycznych przedsięwzięć prasowych należy „Most — Die Brücke”.

Niemcy, którzy dotąd mieli ogromną przewagę zarówno w ilości gazet i czasopism, jak również w wysokości nakładów, nie pozwolili się zdystansować, opierając się o lepiej zorganizowaną sieć kolportażową. Pojawiły się nowe tytuły, będące najożęściej naśladownictwem polskich pomysłów. W odpowiedzi na „Der Weisse Adler” pojawił się wielonakładowy (a głównie kolportowany bezpłatnie) „Der Schwarze Adler”, doskonałemu i dowcipnemu „Kocyndrowi” przeciwstawiono spreparowanego w dziwnym żargonie w Berlinie „Pieńrona”. Przez utworzenie „Dzwonu”, „Der Bund — Związku”, „Dobrej Rady dla Ludu Górnos Śląskiego”, „Głosu Górnos Śląskiego”, „Kraju Górnos Śląskiego”, a zwłaszcza „Woli Ludu — Der Wille des Volkes” — Niemcy zamierzali zbałamucić nieświadomych Ślązaków perfidnie propagowaną orientacją separatystyczną. Nie mogli oczywiście niemieccy propagandyści — mający swe siedzisko we Wrocławiu — naśladować odważnych pism ukazujących się w okresie III powstania w miejscu postoju — „Wyzwolenia” i „Powstańca”, bronili bowiem straconych pozycji.

Ze względów objętościowych wykaz nie ujmuje pism wydawanych dla Górnos Ślązaków w Warszawie („Wspólna Sprawa”, „Kronika Górnos Śląska”, „Głos Górnos Śląski”, „Dla Górnego Śląska”) dla uchodźców górnos Śląskich w Częstochowie („Prawda”) czy w Sosnowcu („Powstaniec”), nie notuje również periodyków zaprojektowanych, co do których ukazania się mamy poważne wątpliwości (np. „Powstaniec Śląski”, „Orełdownik Pszczyński”). Natomiast, zgodnie z dotychczasowymi praktykami polskich bibliografów — odnotowujemy czasopisma dwujęzyczne oraz wydawane przez dywersyjne ośrodki niemieckie po polsku, jako świadectwa, że po kilkunastoletniej systematycznej germanizacji w momentach poważnego zagrożenia swej pozycji ciemnieca zmuszony był ze Ślązakami porozumiewać się w ich ojczystym języku.

Literatura:

1. Dubiel Paweł: **Prasa w walce plebiscytowej na Górnym Śląsku.** „Zeszyty Prasoznawcze” R. 12: 1971 nr 1 s. 5—16.
2. Przywecka-Samecka Maria, Reiter Jan: **Bibliografia polskich czasopism śląskich (do 1939 roku).** Wrocław 1960 ss. 177, nłb. 2. Instytut Śląski w Opolu.
3. Szymiczek Franciszek: **Polska i niemiecka prasa na Górnym Ślą-**

- sku w okresie powstań i plebiscytu. W: Powstania śląskie. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w 40 rocznicę III powstania śląskiego w ramach obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego. Katowice 13 i 14 VI 1961 r. Pod red. Kazimierza Popiołka, Henryka Zielińskiego. Katowice 1963 s. 201—206.
4. Zieliński Władysław: **Czasopiśmiennictwo polskie orężem walki o zjednoczenie Górnego Śląska z Polską**. W: W pięćdziesiątą rocznicę powstań śląskich i plebiscytu (1919—1920—1921). Katowice 1971 s. 183—202, ilustr.
5. Zieliński Władysław: **Polska i niemiecka propaganda plebiscytowa na Górnym Śląsku**. Wrocław 1972 s. 113—145.

1. ARBEITERWACHT

(Katowice) Red. Emil Caspari. Wychodziło przed samym plebiscytem (1921).

Adresowane przez Polski Komisariat Plebiscytowy do robotników nie znających języka polskiego.

BIULETYN zob. POWSTANIEC

DIE BRÜCKE zob. MOST

2. DER BUND — ZWIĄZEK

Mitteilungen des „Bundes der Oberschlesier”. Wiadomości „Związku Górnoślązaków”. Tygodnik. Red. odp. Jerzy Cibis. Bytom.

R.1: 1919 — R.4: 1922.

Nr ost.: V/1922

Od nru 15 z 27 VI 1920 podtyt.: Organ des „Bundes der Oberschlesier” — Organ „Związku Górnoślązaków”; od nru 41 z 26 XII 1920: Für den Freistaat Oberschlesien. Dla wolnego Państwa Górnośląskiego! Od nru 20 z 1 V 1921 podtyt. jak na początku. Tekst w języku niemieckim i polskim. Nakład: 20 000 — 40 000 egz.

Czasopismo antypolskie, szerzące separatystyczne hasło „państwa górnośląskiego”, które przed samym plebiscytem ogłosiło dyrektywę głosowania za Niemcami.

3. CHRZEŚCIJAŃSKA DOBROCZYNNOŚĆ

Organ Polskiego Związku Chrześcijańskiej Dobroczynności na Górnym Śląsku. Królewna Huta.

4. CZERWONY SZTANDAR

Rote Fahne. Organ Komunistycznej Partii Górnego Śląska. Królewska Huta. Tygodnik.

R.1: 1919 — R.3: 1921.

Nr 1: 1 X1919.

Czasopismo wydawane dla robotników polskich o światopoglądzie komunistycznym.

Literatura: Chabowski Władysław: Drukarnia „Czerwonego Sztandaru”. W: KPP. Wspomnienia z pola walki. Warszawa 1951 s. 165—168; (tp): Chorzowskie pismo — dokument walki. „Życie Chorzowa” R.6.: 1961 nr 13 s. 5, ilustr.

5. DOBRA RADA DLA LUDU GÓRNOŚLĄSKIEGO

Wychodzi co tydzień. (B.m. wyd.).

R.1: 1920.

Nr 1: 15 VIII 1920.

Pismo religianckie antypolskie wydawane przez Niemców dla ludności polskiej.

DZIENNIK ROZPORZĄDZEŃ NACZELNEJ WŁADZY NA GÓRNYM ŚLĄSKU zob. VERORDNUNGSBLATT DER NACZELNA WŁADZA NA GÓRNYM ŚLĄSKU.

6. **DZIENNIK ŚLĄSKI**

Bytom. Red. Wiktor owakowski. Wyd. „Katolik”.

R.1: 1898 — R.34: 1931.

Od 1906 podtyt.: Przez lud — dla ludu. Od 1910 m. wyd. — Królewska Huta, od 1919 — Bytom. Nakład: 1921 = 15 000 egz.

Pismo reprezentujące zachowawczy kierunek A. Napieralskiego.

DZIENNIK URZĄDOWY WŁADZY NACZELNEJ zob. VERORDNUNGSBLATT DER NACZELNA WŁADZA NA GÓRNYM ŚLĄSKU.

7. **DZWON**

Wychodzi raz na tydzień. Red. Jan Piontek. Gliwice, później w Katowicach.

R.1: 1919 — R. 3: 1921.

Nr 1: 29 III 1919; nr ost.: III/1921.

Nakład: 50 000 — 100 000 egz.

Czasopismo antypolskie, występujące początkowo — pod redakcją ks. Kowalskiego — z pozycji separatystycznych.

EMIGRANT GÓRNOŚLĄSKI zob. DER OBERSCHLEISCHE EMIGRANT.

8. **DAS ERWACHEN**

Tygodnik. Bytom. Wyd. Polski Komisariat Plebiscytowy.

R.1: 1920 — R.2: 1921.

Nr 1: 21 XII 1920.

Organ propolskiej Oberschlesische Volkspartei popieranej przez Polski Komisariat Plebiscytowy.

9. **FREIES WORT FÜR OBERSCHLESIEŃ**

Für Freiheit und Recht. Kier. Karol Haack, red. Fryderyk Schröder. Wyd. Wydział Prasowy Naczelnej Komendy Wojsk Powstańczych. Wychodził w formie „Powstańca”.

R.1: 1921.

Organ naczelnych władz powstańczych poświęcony dla żołnierzy i ludności niemieckiej.

10. **GAZETA LUDOWA**

Pismo codzienne dla ludu polskiego na Śląsku. Red. Edward Rybarz i Feliks Kasprzak. Wyd. Zygmunt Seyda. Katowice.

R.1: 1911 — R.15: 1925.

Nr 1: 12 II 1911.

Od VIII/1920 gazetę przejął koncern „Katolika” od

ks. Pawła Pośpiecha, który był wydawcą i redaktorem.
Nakład: 1921 = 32 000 egz.
Organ endecji, popierający koncepcję autonomii Śląska.

11. GAZETA OPOLSKA

Pismo poświęcone sprawom politycznym i społecznym.
Wych. co 3 i 4 dzień. Red. i wyd. Bronisław Koraszewski. Opole.

R.1: 1890 — R.33: 1923.

Nr 1: 10 IX 1890.

Od 1903 podtyt.: Pismo polityczne dla ludu polsko-katolickiego. Wych. dwa razy na tydzień. Od 1906 podtyt.: Pismo poświęcone ludowi, wychodzi co wtorek i piątek. Od 1911 wychodzi co 2 i 3 dzień, od 1913 — co drugi dzień, od 1919 — dziennik. Od XI/1920 wyd. Polski Komisarjat Plebiscytowy, red. B. Koraszewski. Nakład: 10 000 egz.

Gazeta wydawana w duchu patriotycznym, demaskująca prawdziwe oblicze dywersyjnych pism niemieckich wydawanych w języku polskim.

12. GAZETA ROBOTNICZA

Organ partii socjalno-demokratycznej. Tygodnik. Wyd. i red. Władysław Kurowski. Berlin.

R.1: 1891 — R.43: 1939.

Nr 1: 3 I 1891.

Od nru 6 z 7 II 1891 — organ Socjalistów Polskich, od nru 16/1892 z 16 IV wyd. Franciszek Morawski; od nru 37/1893 z 16 IX — organ Polskiej Partii Socjalistycznej; od 1901 — Katowice. Od 1903—1906 wych. dwa razy w tygodniu, w latach 1907—1912 wych. trzy razy w tygodniu. Od 1913 do 1914 tyt. „Dziennik Robotniczy”. Red. Konstanty Dąbkowski. 12 I 1919 wznowione pt. „Gazeta Robotnicza”, wych. 3 razy w tyg, od 15 XII 1919 — dziennik. Nakład: 40 000 egz.

Gazeta socjalistyczna, zwalczająca koncepcje endecji w sprawie autonomii.

Literatura: Bobek Wilhelm: O walce „Gazety Robotniczej” w okresie plebiscytu. „Gazeta Robotnicza” 1946 nr 200: 21/22 VII s. 2.

GAZETA RYBNICKA zom. SZTANDAR POLSKI

GAZETA URZĘDOWA GÓRNEGO ŚLĄSKA zob. JOURNAL OFFICIEL DE HAUTE-SILESIE.

13. GŁOGOWIANKA

Dziennik. Red. Ryszard Jazowski. Wyd. „Gazeta Opolska”, a właściwie Polski Komisarjat Plebiscytowy. Opole.
R.1: 1921.

Nr 1: 13 II 1921.

Pismo wydawane w języku niemieckim dla kobiet zamieszkałych w rejonie nadodrzańskim.

14. GŁOS GÓRNIKA

Organ Oddziału Górników Zjednoczenia Zawodowego

Polskiego. Pismo dwutygodniowe poświęcone obronie interesów polskich górników i ich pokrewnych zawodów. Katowice.

R.1: 1904 — R.36: 1939.

15. GŁOS GÓRNOŚLĄSKI

Czasopismo polityczne, społeczne i gospodarcze. Wychodzi raz na tydzień. Bytom (właśc. Wrocław).

R.1: 1920 — R.2: 1921.

Nr 1: 29 XII 1920; nr ost.: 23 X 1921.

Czasopismo antypolskie wysyłane przez Niemców w okresie plebiscytu przedstawicielom inteligencji śląskiej; o charakterze wybitnie pseudoseparatystyczno-dywerysyjnym.

16. GŁOS POLEK

Organ Związku Polek. Red. Halina Stęślicka. Wyd. Polski Komitet Plebiscytowy. Bytom.

R.1: 1920 —

17. GŁOS ŚLĄSKI

Codzienna gazeta polska dla ludu polsko-katolickiego. Red. i wyd. Józef Siemianowski. Bytom — Gliwice.

R.1: 1903 — R.19: 1921.

Nr 1: 1 III 1903.

Od 1910 wyd. „Katolik”; od 1911 wych. 3 razy w tygodniu.

Nakład: 1921 = 5 000 egz.

18. GŁOSY ZNAD ODRY

Pismo periodyczne Towarzystwa Oświaty na Śląsku im. św. Jacka. Kwartalnik. Red. odp.: Franciszek Kurpierz, Red. Emil Szramek. Opole.

R.1: 1918 — R.7: 1924.

Od 1919 podtyt.: Czwietrócznik oświatowy dla ludu polskiego na Śląsku. Od 1921 m. wyd. Mikołów.

Nakład: 1918 = 1500—2000; 1919 = 5000—8000—10 000—15 000; 1920 = ponad 20 000 egz.; po plebiscycie spadek nakładu.

Pierwsze czasopismo popularnonaukowe Śląska Opolskiego.

Literatura: Reiter Jan: Towarzystwo Oświaty na Śląsku im. św. Jacka. Opole 1968 s. 34—40, ilustr.

19. GONIEC POLSKI

Wychodzi 3 razy w tygodniu. Red. odp. J. Wieczorek, potem Franciszka Koraszewska. Wyd. „Gazeta Opolska” na zlecenie Polskiego Komisariatu Plebiscytowego.

R.1: 1920 —

Nr 1: 19 I 1920.

Czasopismo wydawane dla powiatów lublinieckiego i oleskiego.

20. Wychodzi 3 razy w tygodniu. Red. Emil Cyran. Wyd. Towarzy-

1
stwo Akcyjne „Goniec Śląski”; nakładca: Chrześcijańskie Zjednoczenie Ludowe. Bytom.

R.1: 1921 — R.13: 1933.

Nr 1: 1 I 1921.

Od 1922 m. wyd. : Katowice.

Nakład: 1921 = 15 000—40 000 egz.

Pismo reprezentowało linię polityczną polskiej chadecji.

21. GÓRNOŚLAZAK

Codziennie pismo ilustrowane, poświęcone sprawom ludu polskiego na Śląsku. Wyd. Marcin Biedermann. Poznań.

R.1: 1902 — R.32: 1933.

Od nru 72 z 25 III 1902 wyd. i red. Jan Jakub Kowalczyk. Katowice. W 1906 r. gazetę przejął konsern „Katolika”.

Nakład: 1920 = 8000—12 000 egz.

22. HARCERZ ŚLĄSKI

R.1: 1920 — R.2: 1921.

Nr 1: 1 XI 1920; nr ost.: 1 V 1921.

23. INWALIDA GÓRNOŚLĄSKI

Organ Związku Inwalidów Wojennych Ziemi Górnośląskiej. Wychodzi dwa razy w tygodniu. Tekst polski i niemiecki.

R.1: 1920 —

Nakład: 1920 = 3000—5000 egz.

24. JASKÓŁKA

Wyd. Związek Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka”.

25. JOURNAL OFFICIEL DE HAUTE-SILÉSIE

Gazeta Urzędowa Górnego Śląska. Amtsblatt für Oberschlesien. Opole. Organ urzędowy Komisji Międzysojuszniczej Rządzącej i Plebiscytowej dla Górnego Śląska.

26. KALENDARZ GÓRNOŚLĄSKI PIAST NA ROK 1921

Mikołów 1920.

27. KATHOLISCHE VOLKSZEITUNG

Za wiarę i ojczyznę — za waszą i naszą wolność. Dziennik. Rybnik.

R.1: 1918 — R.17: 1934.

Od 1919 organ Polskiego Komisariatu Plebiscytowego (oficjalnie Oberschlesische Volkspartei), red. Artur Trunkhardt.

28. KATOLIK

Pismo religijno-obrazkowe dla oświaty ludu. Wychodzi 3 razy w miesiącu. Wyd. Józef Chociszewski. Chelmo.

R.1: 1868 — R.64: 1931.

Od 5 IV 1869 m. wyd. Królewska Huta, wyd. i red. Karol Miarka, podtyt.: Pismo poświęcone nauce, prze-

mysłowi, zabawie i wiadomościom politycznym. W latach 1870—1880 tygodnik; 1881—1889 dwa razy w tygodniu; od 1892—1931 trzy razy w tygodniu. Od 1878 do 1881 m. wyd. — Mikołów; od 4 X 1881 — VII 1885 — Królewska Huta, od 3 VII 1931 — Bytom-Rozbank. Od 1889 wyd. i red. Adam Napieralski.

Nakład: 1921 = 20 000—22 000 egz.

Pismo poparło koncepcję autonomii, która zapewniłaby Górnemu Śląskowi swobodny rozwój niezależny od sytuacji wewnętrznej Polski. W okresie plebiscytu Wydział Prasowy Polskiego Komitetu Plebiscytowego oddelegował do „Katolika” Romana Lutmana, a później dra Skulskiego.

30. KOCYNDER

Czasopismo wesołe górnośląskie. Wychodzi kiedy chce i kiedy może. Red. Franciszek Miądowicz. Wyd. Karol Miarka mł. na zlecenie Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego. Mikołów.

R.1: 1920 — R.20: 1939.

Nr 1: 17 VI 1920.

Od nru 30 wyd. Karol Koźlik. Bytom. Wychodzi 1, 10 i 20 każdego miesiąca. Od 1922 m. wyd. — Katowice.

Nakład: 1921 = 20 000 egz.

Pierwsze popularne polskie pismo humorystyczne na Śląsku, odgrywające poważną rolę w agitacji przedplebiscytowej.

Literatura: Dubiel Paweł: „Kocynder” contra gadzinówki. W rocznicę śląskiej walki plebiscytowej. „Trybuna Opolska” 1967 nr 66 s. 5; (j.b.): Humor plebiscytowy „Kocyndra”. „Ogniwa” 1948 nr 18/19 s. 16.

31. KRAJ GÓRNOŚLĄSKI

Dziennik. Gliwice.

R.1: 1921 —

Nr 1: 6 I 1921.

Czasopismo antypolskie wydawane przez Niemców, w argumentacji nadużywające frazeologii religijnej.

32. KREUZBURGER ZEITUNG

Stadtblatt für Konstadt und Pitschen. Tygodnik: Kreuzburg (Kluczbork). Organ Niemieckiej Partii Ludowej. Wyd. Thielmann.

Jg.1: 1860 — Jg.60: 1921.

Od 1 II 1920 — 4 V 1921 dziennik wydawany przez Polaków w języku niemieckim. Organ Oberschlesische Volkspartei (na zlecenie Polskiego Komitetu Plebiscytowego).

Literatura: Z dziejów prasy polskiej na Śląsku. „Katolik” R.4: 1958 nr 14 s. 11.

33. KURIER ŚLĄSKI

Codzienne wydanie „Polaka”. Pismo poświęcone sprawom ludu polskiego na Śląsku. Wyd. Wojciech Korfanty.

Katowice — Zabrze — Gliwice.

R.1: 1907 — R.14(16): 1922.

Nr 1: 1 X 1907.

Od XI/1910 wyd. przejął koncern „Katolika”.

Nakład: 1921 = 15 000—20 000 egz.

34. LE MESSAGER DE HAUTE-SILÉSIE

Journal Hebdomadaire paraissant le Dimanche. Wyd. Karol Miarka mł. na zlecenie Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego. Red. J. Górski. Bytom.

R.1: 1920 — R.2: 1921.

Nr 1: 10 XI 1920; nr ost.: 17/18 z 22 IV 1921.

Pismo wydawane przez Polaków dla kilkunastu tysięcy żołnierzy przebywających na Śląsku, kolportowane również poza regionem.

35. MOST — DIE BRÜCKE

Die Wochenschrift für kulturellen Gütertausch und polnischen Sprachunterricht. Tygodnik. Red. Karol Kozłowski, Jan Wypler. Red. odp. Paweł Gawlik. Bytom, Gliwice.

R.1: 1920 — R.2: 1921.

Nr 1: 26 IX 1920; nr ost.: 27 III 1921. Nakład: 5000 egz.

Pismo agitowało za opowiedzeniem się w plebiscycie za Polską, krzewiąc m.in. znajomość poprawniej polszczyzny.

Literatura: Szymiczek Franciszek: Czasopismo plebiscytowe „Most”. „Kwartalnik Opolski” R.8: 1962 nr 3/4 s. 23—31; Wypler Jan: Najciekawszy „Most”. „Kalendarz Śląski 1957” (Katowice) s. 105—106.

36. NOWINY

Wychodzą 3 razy w tygodniu. Red. Franciszek Kurpierz. Opole.

R.1: 1911 — R.29: 1939.

Od 1918 wych. 4 razy w tygodniu, od 1919 — dziennik. Od 1921 tyt. „Nowiny Codzienne”. Pismo poświęcone sprawom ludu polskiego w Niemczech i sprawom lokalnym Opola i powiatów sąsiednich. Nakład: 10 000 egz.

Gazeta sympatyzowała z endecją, operując w okresie plebiscytu głównie argumentem reformy rolnej, którą Polska miała przeprowadzić.

Literatura: Ratajewski Jerzy: Wydawnictwo i czasopismo „Nowiny” w Opolu w latach 1911—1921. Warszawa 1972 PWN s. 203.

37. NOWINY EWANGELICKIE

Organ Towarzystwa Ewangelickiego na Górnym Śląsku. Red. Karol Banzel. Kluczbork. Drukowane również czcionkami gotyckimi.

R.1: 1921.

Wydawane w okresie plebiscytu głównie dla protestantów powiatu kluczborskiego, utrzymane w duchu polskim.

38. NOWINY RACIBORSKIE

Pismo poświęcone ludowi. Wychodzi 2 razy w tygodniu. Wyd. Ignacy Rostek, red. Jan Karol Maćkowski. Racibórz.

R.1: 1889 — R.33: 1921.

Nr 1: 16 III 1889.

Od 13 X 1892 wych. 3 razy w tygodniu. Od 1891 wyd. J. K. Maćkowski, od 1894 wyd. i red. Jan Eckert, od 1901 wyd. „Katolik”, red. Dionizy Kowalski, od 1902 red. Konstanty Prus, od 1904 red. Józef Pałędzki.

Nakład: 1920 = 6000 egz.

W okresie powstań i plebiscytu reprezentowało zachowawczą politykę A. Napieralskiego.

39. NOWY CZAS

Organ grupy narodowodemokratycznej. Red. Jan Nyga. Wyd. Bank Kupiecko-Przemysłowy w Szopienicach, Różdzień (Szopienice). Redakcja znajdowała się w Katowicach.

R.1: 1920 —

Nr 1: 6 IX 1920.

Pismo założone w miejsce wykupionej przez Napieralskiego „Gazety Ludowej”, reprezentujące orientację endecką.

40. DER OBERSCHLESISCHE EMIGRANT

Emigrant Górnośląski. Wyd. Polski Komisariat Plebiscytowy. Druk. Karol Miarka mł. Miłkołów, Bytom.

R.1: 1920 — R.2: 1921.

Nr 1: 5 XII 1920.

Tekst w języku polskim i niemieckim.

Czasopismo adresowane do Górnoślązaków zamieszkałych w Rzeszy, służyło agitacji prowadzonej w całych Niemczech przez polskie Komitety Opieki nad Górnoślązakami.

41. OBERSCHLESISCHE GRENZZEITUNG

zugleich „Schwientochlowitzer Zeitung” und „Tarnowitzer Tageblatt”. Dziennik. Wyd. Niemiecka Partia Demokratyczna. Bytom.

Jg.1: 1923 — Jg. 52: 1924.

Od 21 I 1920 zakupiona przez F. Hadriana — z upoważnienia W. Korfanteo; dopiero po pewnym czasie przyjęła w pełni polski charakter. Nakład: 36 000 egz.

Półoficjalny organ Polskiego Komisariatu Plebiscytowego, na którego łamach zabierał głos sam komisarz Korfanty.

42. OBERSCHLESISCHE POST

Organ der Oberschlesische Volkspartei. Red. Artur Trunkhardt. Red. odp. Jerzy Klimek. Wyd. Polski Komisariat Plebiscytowy. Gliwice.

R.1: 1920 — R.2: 1921.

Dziennik drukował rozporządzenia Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego.

43. **OBERSCHLESISCHER WEGWEISER FÜR DIE KREISE RATIBOR, KOSEL UND LEOBSCHÜTZ**
Niereg. Red. Antoni Bederski, red. odp. H. Kowalski.
Wyd. Antoni Rostek z polecenia Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego. Racibórz.
R.1: 1921.
Nr 1: II/1921.
Pismo adresowane było do mieszkańców powiatu raciborskiego, kozielskiego i głubczyckiego.
44. **OBERSCHLESISCHES FRONTBLATT**
Red. Anzelm Adamczyk. Żory.
Jg.1: 1921.
Nr 1: V 1921.
Reprezentowało polską rację stanu.
OBERSCHLESISCHES WOCHENBLATT zob. TYGODNIK GÓRNOŚLAŃSKI.
45. **ODERWACHT**
Niereg. Wyd. Polski Komisarjat Plebiscytowy. Opole.
Jg.1 :1921.
Nr 1: 1 II 1921.
Nakład: 15 000—30 000 egz.
Czasopismo firmowane przez polską Oberschlesische Volkspartei.
46. **OREĐOWNIK KOMISARIATU PLEBISCYTOWEGO**
Niereg. Wyd. Polski Komisarjat Plebiscytowy. Bytom.
Początkowo dział urzędowy w jęz. pol., franc., i niem.,
dział nieurzędowy w jęz. pol.
R.1: 1920 — R.2: 1921.
Nr 1: 29 V 1920; nr ost.: 24 IV 1921.
Drukowano jako manuskrypt dla użytku wewnętrznej organizacji plebiscytowej polskiej, na którego łamach zapoznawano działaczy polskich zarówno z ważniejszymi wydarzeniami, jak też metodami niemieckiej działalności propagandowej itp.
47. **OREĐOWNIK NA MIASTO KRÓLEWSKĄ HUTĘ I OKOLICE**
Organ miejscowy poświęcony sprawom ludu polskiego.
Wychodzi dwa razy w tygodniu. Wyd. Polski Komisarjat Plebiscytowy. Królewska Huta.
R.1: 1920 — R.2: 1921.
48. **OREĐOWNIK POWIATU OPOLSKIEGO**
Niereg. Wyd. Polski Komisarjat Plebiscytowy. Opole.
R.1: 1920 — R.2: 1921.
Nr 1: 29 V 1920; nr ost.: 1 V 1921.
Nakład: 30 000 egz.
Organ polskich władz plebiscytowych.

49. OREĐOWNIK ŚLĄSKI

Dziennik. Red. odp. Antoni Nowak. Wyd. Polski Komisarjat Plebiscytowy. Królewska Huta.

R.1: 1920 — R.2: 1921.

Nr 1: 6 I 1920.

Urzędowy Organ Polskiego Komitetu Plebiscytowego.

50. OREĐZIE SOKOLE

Czasopismo dla członków Związku Sokolów Polskich Dzielnicy Śląskiej. Miesięcznik. Red. odp. Augustyn Świder. Wyd. Związek Sokolów Polskich Dzielnicy Śląskiej. Bytom.

R.1: 1920 — R.2: 1921.

Nr 1: I/1920.

51. PIERON

Wyd. i red. Hans Pilot. Wyd. Gutenberg-Verlag. Berlin, Ober-Glogau — Gleiwitz.

R.1: 1920 — R.2: 1921.

Nr 1: 17 VII 1920.

Nakład: 45 000 egz.

Antypolski tygodnik satyryczny, ilustrowany. Czasopismo wydawane przez Niemców w okresie plebiscytu w języku niem. Niektóre teksty również w jęz. polskim. Pismem faktycznie kierował z Wrocławia kierownik niem. sieci szpiegowskiej dr Spiecker.

W 1921 r. Niemcy wydali komplet numerów „Pierona” w formie książkowej w Gliwicach.

52. POLAK

Wychodzi trzy razy w tygodniu. Wyd. i red. Wojciech Korfanty. Katowice.

R.1: 1905 — R.23(22): 1926.

Od XI/1910 endeckiego „Polaka” przejął koncern „Katolika”. Od 1920 — dziennik. Od nru 99/1919 podtyt.: Organ Narodowego Stronnictwa Robotników. Od 1921 podtyt.: Organ Narodowej Partii Robotniczej.

Nakład: 1921 = 15 000—30 000 egz.

53. POWSTANIEC

Organ Wydziału Polityczno-Prasowego Dowództwa Grupy Wschodniej Wojsk Powstańczych Górnego Śląska. Niereg. Miejsce Postoju.

R.1: 1921 nr 1—23.

Nr 1: 7 V 1921; nr ost.: 26 VI 1921.

Od nru 2 red. Rudolf Kornke, od nru 8 podtyt.: Organ Wydziału Prasowego Oddziału II Naczelnego Dowództwa Wojsk Powstańczych Górnego Śląska. Red. Jan Przybyła.

Nakład: 8000—20 000 egz.

Od nru 2 wraz z „Powstańcem” — „Biuletyn”.

Literatura: Łakomy Ludwik: Czasopismo „Powstaniec” w latach 1919—1921. Katowice 1938 Instytut Śląski. Komunikaty. Ser. 3. Nr 36; Pytel Jan: Z dziejów prasy

trzeciego powstania śląskiego. „Powstaniec” (V—VI 1921).
„Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” T.11:
1972 nr 4 s. 453—474.

54. PRACOWNIK UMYSŁOWY

Organ Związku Pracowników Umysłowych Zjednoczenia
Zawodowego Polskiego. Miesięcznik. Wyd. „Śląski Głos
Poranny”. Królewska Huta — Katowice.

R.1: 1920 — R.19: 1938.

55. PRZEWODNIK WIEJSKI

Organ Związku Rolników Śląskich. Tygodnik. Bytom.
R.1: 1920.

Adresowany do mieszkańców regionów rolniczych, po-
ruszał również zagadnienia związane z uprawą roli
i hodowlą.

SCHWIENTOCHLOWITZER ZEITUNG zob. OBERSCHLESI-
SCHE GRENZZITUNG.

56. SOKÓŁ

(brak danych).

57. SPORTOWIEC

Tygodnik Związku Towarzystw Sportowych Okręgu Gór-
nośląskiego. Red. E. Grabianowski, od mru 2 Cz. Święto-
chłowski. Bytom.

R.1: 1920 — R.2: 1921.

Literatura: Grabowski Tadeusz: Jak redagowałem by-
tomskiego „Sportowca”. „Sport” R.16: 1960 nr 170 s. 6,
ilustr.

58. STRAŻ NAD ODRA

Rybnik (brak bliższych danych).

59. STRZECHA ŚLĄSKA

Tygodnik katolicki. Red. Karol Koźlik. Wyd. Polski Ko-
misariat Plebiscytowy. Bytom.

R.1: 1920/21.

Nr 1: 19 IX 1920.

Czasopismo propagandowe polskie z okresu plebiscytu
adresowane do mieszkańców regionów rolniczych, chło-
pów górnośląskich dla odbiorcy najmniej wyrobionego
politycznie. Akcentowano w nim silnie sprawy religij-
ne poświęcając wiele uwagi sprawom zawodowym rolni-
ków.

60. SZTANDAR POLSKI

Dziennik. Organ Rady Ludowej w Gliwicach. Red. Mi-
chał Kwiatkowski. Red. odp. Jan Donath. Gliwice —
Rybnik.

R.1: 1919 — R.18. 1936.

Nr 1: 25 IX 1919.

Od 1919 dod. „Ziemia Śląska”.

Od 3 IV 1920 z polecenia Polskiego Komisariatu Ple-

biscytowego zaczęła wychodzić „Gazeta Rybnicka”.

Dziennik odegrał poważną rolę w uświadomieniu narodowym ludności pozbawionej prasy polskiej.

Literatura: Całka Edmund: Druki i czasopisma polskie w Gliwicach. „Zeszyty Gliwickie” T.6: 1968 s. 165—180, ilustr.; Knapczyk Ignacy: Fragment z dziejów prasy polskiej na Śląsku. (Działalność Michała Kwiatkowskiego). „Zeszyty Gliwickie” T.8: 1971 s. 171—178, ilustr.

61. ŚLĄSKI GŁOS PORANNY

Dziennik. Chorzów.

R.1: 1920 —

Tuż po plebiscycie nabył go śląski okręg Narodowej Partii Robotniczej.

62. SPIEWAK ŚLĄSKI

Organ Związku Śląskich Kół Śpiewaczych. Dwutygodnik literacko-muzyczny. Red. Joanna Znińska. Katowice.

R.1: 1920 — R.20. 1939.

Nr 1: 15 XI 1920.

Od 15 V 1922 — miesięcznik.

TARNOWITZER TAGEBLATT zob. OBERSCHLESISCHE GRENZZEITUNG.

63. TYGODNIK GÓRNOŚLĄSKI

Oberschlesisches Wochenblatt. Tygodnik. Wyd. Karol Miarka m., Polski Komisariat Plebiscytowy. Mikołów — Bytom.

R.1: 1920.

Nr 1: 11 VII 1920.

Tekst polsko-niemiecki. Nakład: 10 000 egz.

Czasopismo adresowane do Górnoślązaków zamieszkających w Rzeszy, służyło agitacji na rzecz przyszłego plebiscytu, w którym uczestniczyli również emigranci pochodzenia górnośląskiego.

64. VERORDNUNGSBLAT DER NACZELNA WŁADZA NA GÓRNYM ŚLĄSKU

Nieręg. Miejsce Postoju. Tekst w jęz. pol. i niem.

R.1: 1921 nr 111.

Nr 1: 10 V 1921.

Od nru 8 tys. „Dziennik Rozpoczążeń Naczelnej Władzy na Górnym Śląsku”.

Dziennik publikował urzędowe informacje, komunikaty i zarządzenia władz polskich.

65. DER WEISSE ADLER

Unabhängige oberschlesische Wochenschrift. Tygodnik. Wyd. i red. Alojzy Gawrych. Wyd. Polski Komisariat Plebiscytowy. Opole — Bytom.

R.1: 1919 — R.3: 1921.

Nr 1: 6 I 1919.

Od 23 X 1920 m. wyd. — Bytom. Nakład: 15 000—30 000 egz.

Czasopismo wydawane przez Polaków w czasie powstań i plebiscytu dla na wpół zgermanizowanych Ślązaków.

Literatura: Ratajewski Jerzy: „Der Weisse Adler” — polskie czasopismo walczące. Opole 1966 ss. 36. Instytut Śląski w Opolu, Komunikaty. Ser. Monograficzna, Nr 77.

DER WILE DES VOLKES zob. WOLA LUDU.

66. WOLA LUDU — DER WILLE DES VOLKES

Tygodnik. Red. Wilhelm Cysarz i R. Żmuda. Wyd. Theofil Kupka z upoważnienia Górnośląskiego Komitetu Plebiscytowego. Bytom.

R.1: 1920 — R.2: 1921.

Nr 1: 6 XI 1920.

Równoległy tekst polsko-niemiecki.

Antypolskie pismo plebiscytowe bazujące na przewrotnej teorii separatystycznej.

67. WOLNY ZWIĄZKOWIEC

Dwutygodnik. Zabrze — Katowice.

R.1: 1914 — R.10: 1923.

68. WYZWOLENIE

Organ powstańców grupy północnej. Niereg. Red. Benedykt Nawrat. Wyd. Referat Kulturalno-Oświatowy. (Miejsce Postoju). Druk: Kolano w Lublińcu.

R.1: 1921.

Nr 1: 18 V 1921.

69. WZAJEMNA POMOC

Organ Związku Wzajemnej Pomocy. Tygodnik. Katowice — Królewska Huta.

R.1: 1903 — R.34: 1938.

Od 1910 m. wyd. — Królewska Huta. Wych. co 1 i 15 każdego miesiąca. Od 1913 — tygodnik, po 1922 — miesięcznik.

ZWIĄZEK zob. DER BUND.

Prusak: Co polnische Schweinebande, autonomji wam się zachcie-
wa? Dam ja wam haut-anomje! Ja tu jestem Herr, a wy polnische
Hunde do roboty!

Plebiscyt i powstania śląskie we wspomnieniach ich uczestników

Niezależnie od opracowań popularnonaukowych, naukowych, publicystyki itp. dotyczących plebiscytu i powstań śląskich, nadzwyczaj obficie rozwinęła się literatura wspomnieniowa, towarzysząca niemal równolegle rozwojowi wypadków, zdobywając z latami niepoślednią pozycję z uwagi na swe wartości dokumentacyjno-historyczne, jak i z racji zrozumiałej atrakcyjności czytelniczej. W zależności od daru obserwacji, umiejętności przekazu autorów powstały dramatyczne, wzruszające opowieści o walkach i ludziach. Jak pisze Wilhelm Szewczyk w posłowniu do II tomu „Pamiętników powstańców śląskich” „...wspomnienia przez swoją anegdotyczną zawartość, przez swój osobisty ton, przez owe urocze przeplatanie przeżyć osobistych z faktami dotyczącymi szerszego ogółu i większej sprawy narodowej — mogą wydatnie wzbogacić ów obraz, który powstaje pod piórem historyka-syntetyka, wprowadzając niejako w ruch fakty, tak łatwo zastygające w ostatecznie ustalonych formułkach” (s. 155).

Potrzeba utrwalania przeżyć i zdarzeń, skomentowania ich, zrodziła się — jak już wspomniano — stosunkowo wcześniej. Odtóż w 1919 r. — po I powstaniu śląskim — na łamach sosnowieckiego „Powstańca”, organu uchodźców górnośląskich, pojawiają się pierwsze — pełne zresztą optymizmu — relacje naocznych świadków wydarzeń. W 1920 r. Jan Przybyła wydaje w Mikołowie książeczkę „Walka o Górny Śląsk od powstania do plebiscytu”, zaś w rok później „Tygodnik Ilustrowany” w t. 1-szym (s. 418) drukował wspomnienia powstańca górnośląskiego pt. „Noc w Oleśnie”. W 1925 r.

w Poznaniu ukazały się Stanisława Srokowskiego „Wspomnienia z trzeciego powstania śląskiego”. Niezliczone wspominki powstańcze rozrzucone zostały w katowickim „Powstaniu Śląskim”, miesięczniku poświęconym sprawom organizacyjnym Związku Powstańców Śląskich, wychodzącym w latach 1927—1939.

Powojenne trzydziestolecie dorzuciło nowe opisy przeżyć działaczy śląskich, powstańców, ukazujące się bądź to jako autobiografie niektórych jednostek (Kazimierza Malczewskiego, Arki Bożka, Ludwika Ręgorowicza czy Adama Benisza), bądź wcielone do wydań zbiorowych lub publikowanych na łamach czasopism i kalendarzy. Niżej-szy wykaz uwzględni głównie pozycje związane ściśle z regionem Opolszczyzny: autor związany ze Śląskiem Opolskim w głównym czy najdłuższym okresie swej działalności, książki wydane w Opolu (głównie w oficynie wydawniczej Instytutu Śląskiego), periodyk opolski zawierający interesujący nas teksty. Ponieważ rygorystyczne traktowanie przyjętego kryterium pozbawiłoby czytelnika kilku cennych pozycji nie mieszczących się w wymienionych zasadach doboru, dokonano odstępstwa w niektórych przypadkach na rzecz możliwej i o wiele bardziej pożądanej kompletności informacji (np. uwzględniono dwa listy korespondujące swą formą z wspomnieniami, jak też dwa dokumenty pisane przez przywódców powstań w konwencji prawie że dziennika).

Przedstawiony w porządku alfabetycznym wykaz wspomnień przygotowano w oparciu o „Pamiętniki powstańców śląskich” (Katowice, t. I — 1957; t. II — 1961), „Pamiętniki Opolan” (Kraków 1954), „Wspomnienia Opolan” (Warszawa, t. I — 1960; t. II — 1965), regionalną prasę opolską (prócz dzienników, ale łącznie z kalendarzami) oraz „Zaranie Śląskie” i „Kalendarz Powstańczy” (Katowice 1949). Kolejne rocznice powodowały, że wspomnienia powstańcze wypełniały niekiedy szpalty periodyków pozaśląskich (np. nr 6 „Głosu Młodzieży Wiejskiej” z 1961 r.). Zbliżające się 60-lecie największego zrywu Śląska ku jedności z Macierzą stanie się jeszcze jedną okazją do sięgnięcia po teksty-dokumenty owych dni; rzetelne, uczciwe informacje a jednocześnie porywające, urzekające opowieści z minionych lat.

1. Achtełek Franciszek: Początek rewolucji. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. II s. 35—39.
2. Affa Jan, W: Wspomnienia Opolan, t. II s. 12—13.
3. Augustyn Bernard, W: Tamże t. I s. 28—29.
4. Aulich Artur, W: Tamże s. 44—48.
5. Tenże: Było to już po powstaniu. „Katolik” 1957 nr 20 s. 8.
6. Bastek Alojzy: Moje powstańcze wspomnienia. „Wczoraj, Dziś, Jutro” 1972 nr 1 s. 33—35.
7. Bederski Jan: Wspomnienia lekarza batalionu z III powstania śląskiego. „Studia Śląskie” T.19: 1971 s. 265—270.
8. Benisz Adam: W burzy życia. Opole 1976.
9. Bień Aleksy: Wspomnienia zagłębiowskie z powstań śląskich. „Zaranie Śląskie” 1966 z. 3 s. 497—503.
10. Bobelak Kazimierz: Święta Anna (wspomnienie wierszowane). „Kalendarz Powstańczy” 1949 s. 76—77.

11. Bogacz Jan: Los mikulczyckiej rodziny powstańczej. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 59—62.
12. Borth Władysław: Kilka wspomnień. W: Tamże t. II s. 22—34.
13. Bożek Arka: Pamiętniki. Katowice 1959.
14. Buhl Franciszek, W: Wspomnienia Opolan, t. I s. 68.
15. Chrobowski Józef, W: Tamże s. 74—84.
16. Deja Stefan: Od Szopienic do Kluczborka. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 42—49.
17. Dubiel Henryk: Wspomnienia powstańca. „Kwartalnik Nauczyciela Opolskiego” 1971 nr 2 s. 61—64.
18. Dubiel Klemens: W radzie zakładowej Huty Królewskiej. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 11—20.
19. Dubiel Paweł: Powstańcy z Wirku-Nowej Wsi w kampanii 1939 roku. „Zaranie Śląskie” 1966 z. 3 s. 504—508.
20. Tenże: Spojrzenie w przeszłość (wspomnienia działacza śląskiego). Katowice 1973.
21. Tenże: W „kotle” kędzierzyńskim. „Zaranie Śląskie” 1971 z. 1 s. 151—156.
22. Tenże: Wspomnienia młodego powstańca śląskiego. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 114—128.
23. Faska Jan: Z minionych dni. W: tamże, t. II s. 47—84.
24. Tenże: Zdobyć Górę św. Anny. „Kalendarz Powstańczy” 1949 s. 71—75.
25. Fojcik Wilhelm: Służba kolejowa w akcji powstańczej. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 82—84.
26. Gałęziok Paweł: Jak trafiłem do szeregów powstańczych. W: tamże s. 188—189.
27. Gliklich-Szcześniewski J.: W czwartek przed plebiscytem w Brzezinach śląskich. W: tamże s. 129—131.
28. Gorywoda Anzelm: W sali gimnastycznej. „Kalendarz Ziemi Opolskiej” 1953 s. 248—250.
29. Grabowski Tadeusz: Jak redagowałem bytomskiego „Sportowca”. „Sport” 1960 nr 170 s. 6, ilustr.
30. Grzegorzek Józef: Obóz Neuhammer. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. II s. 140—144.
31. Tenże: Pierwsze powstanie. „Kalendarz Powstańczy” 1949 s. 58—65.
32. Gumoła Jan: [Wspomnienia z czasów plebiscytu] oprac. St. Przybyła. „Katolik” 1956 nr 25 s. 8; nr 26 s. 8.
33. Horoszkiewicz Roman: III powstanie w powiecie opolskim. „Katolik” 1958 nr 18 s. 4.
34. Tenże: Z III powstania śląskiego. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 167—175.
35. Tenże: Zarys organizacji wojskowej III powstania śląskiego w 1921 r. „Kalendarz Powstańczy” 1949 s. 68—70.
36. Jochymczyk Karol, W: Wspomnienia Opolan, t. I s. 183—184.
37. Tenże: Byliśmy tu potrzebni. „Katolik” 1957 nr 22 s. 9.
38. Kania Bronisław: Drugie powstanie śląskie w powiecie opolskim. „Katolik” 1957 nr 38 s. 5.
39. Tenże: II powstanie śląskie w powiecie opolskim. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 138—140.
40. Kania Jakub: Jak przeszedłem przez front do powstańców. W: tamże s. 190—193.

41. Keller Jan: Gliwice — Katowice — Kędzierzyn. W: tamże s. 21—36.
42. Klon Bernard: W Rybnickiem po III powstaniu. W: tamże s. 194—195.
43. Klon Franciszek: „Semper fidelis” trzech Józefów. „Kalendarz Powstańczy” 1949 s. 82—87.
44. Koczur Teodor: Powstańcy w Policji Plebiscytowej. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 154—161.
45. Korfanty Wojciech: Trzy sprawozdania (lipiec — wrzesień 1920 r.). Oprac.: Jan Przewłocki, Władysław Zieliński. „Zaranie Śląskie” 1971 z. 1 s. 157—168.
46. Kornke Rudolf: Historia jednej nocy. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. II s. 118—126.
47. Koszyk Szymon, W: Wspomnienia Opolan, t. II s. 116—164.
48. Tenże: II powstanie w powiecie opolskim w relacji powstańca... „Katolik” 1960 nr 35 s. 5.
49. Tenże: Oczyma weterana. „Kalendarz Opolski” 1960 s. 135—143.
50. Tenże: Pamiętam jak dzisiaj. „Katolik” 1956 nr 22 s. 7.
51. Tenże: Z przeszłości Zaodrza. „Pamiętniki Opolan” 1954 s. 48—49.
52. Kośny Maksymilian, W: Wspomnienia Opolan, t. II s. 169—171.
53. Krzoska Emanuel: Przebieg działań wojennych w pierwszym powstaniu śląskim. „Zaranie Śląskie” 1959 z. 3 s. 39—48.
54. Kubik Paweł: Barbarzyński naród [okrucieństwa Niemców w stosunku do powstańców]. „Kalendarz Powstańczy” 1949 s. 78—81.
55. Kubis Jan: Jak to było w powstaniu. „Kalendarz Opolski” 1962 s. 107—108.
56. Kuc Józef, W: Wspomnienia Opolan, t. s. 207—209.
57. Kucharczak Jan: Bój pod Wysoką [22 V 1921]. „Głos Olesna” 1971 s. 124—132.
58. Kucharuk Mieczysław: Kapitan Oszek. Wspomnienia z III powstania śląskiego. „Zaranie Śląskie” 1966 nr 3 s. 489—496.
59. Kwoczek Paweł, W: Wspomnienia Opolan, t. II s. 190—197.
60. Leśniok Józef: Powstańcy w więzieniu pruskim. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 108—113.
61. Ligenda Alojzy, W: Wspomnienia Opolan, t. II s. 254—255.
62. Liguda-Pawletowa Maria: Jedno z wielu wspomnień. „Kalendarz Opolski” 1962 s. 105—106.
63. Lis Józef, W: Wspomnienia Opolan, t. II s. 259—263.
64. Lubos Karol: Na szlaku bojowym od Bytomia do Olesna. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 141—153.
65. Lubman Roman: Do Redakcji „Zarania Śląskiego”. „Zaranie Śląskie” 1963 z. 3 s. 51—57.
66. Łyp Ignacy: Wspomnienia z bliska i z daleka. „Głos Olesna” 1967 s. 31—38.
67. Makosz Stanisław: Opole — moje miasto. „Kwartalnik Nauczyciela Opolskiego” 1965 nr 3/4 s. 50—53.
68. Malczewski Kazimierz: Czerwiec 1921 na Śląsku. „Katolik” 1957 nr 26 s. 5.
69. Tenże: Dwie rocznice. „Katolik” 1957 nr 33 s. 6.
70. Tenże: Plebiscyt. „Katolik” 1958 nr 26 s. 8.
71. Tenże: Z bitwy o Śląsk. „Kalendarz Śląski” 1957 s. 154—156.
72. Tenże: Ze wspomnień plebiscytowca. 20 III 1921 na Zaodrzu.

- „Słowo na Śląsku”, dod. „Słowa Powszechnego” 1954 nr 12 s. 1—2.
73. Tenże: Ze wspomnień śląskich. Warszawa 1957.
  74. Mańczyk Teodor: Śląska droga do Polski. „Wrocławski Tygodnik Katolików” 1968 nr 46 s. 2.
  75. Tenże: W opolskim pułku powstańczym. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 176—184.
  76. Mastalercz Stanisław: Wyprawa po broń. W: tamże s. 75—81.
  77. Mazurek Stefania: Wspomnienia Ślązaczki. „Kwartalnik Opolski” 1960 nr 3 s. 121—130.
  78. Mazurek Wilhelm: Moja droga do Polski. Tamże s. 131—141.
  79. Mielżyński Maciej: III powstanie śląskie w relacji... oprac. Władysław Zieliński. „Zaranie Śląskie” 1971 z. 1 s. 169—178.
  80. Mrozek Wiktor: Moje przeżycia w walkach narodowo-społecznych o wolność ludu śląskiego. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. II s. 92—117.
  81. Nabzdzyk Waleria, W: Wspomnienia Opolan, t. II s. 310—314.
  82. Niemczyk Rudolf: Dwa epizody. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 132—135.
  83. Nowak Ignacy: Kartki z powstań i plebiscytu. W: tamże, t. II s. 5—21.
  84. Nowara Alojzy. Wspomnienia z III powstania śląskiego. „Biuletyn Nauczyciela Opolskiego” 1961 nr 1/2 s. 68—70.
  85. Nogaj Stanisław: Przygotowania nie zawsze się udają. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 205—219.
  86. Olejnik Tadeusz: Ostatni list do matki. „Głos Olesna” 1971 s. 133—139.
  87. Operskałski Polikarp: I za frontem toczyła się walka. „Katolik” 1957 nr 20 s. 8.
  88. Pawłita Pius: Nasz trzeci zryw. „Katolik” 1957 nr 34 s. 8; nr 35 s. 5; nr 36 s. 9.
  89. Pietrek Paweł: W ruddkich oddziałach powstańczych. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 184—187.
  90. Piłera-Ratepi Romuald: Za Odrą. „Katolik” 1958 nr 18 s. 5.
  91. Tenże: Ze Lwowa na Śląsk. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 87—91.
  92. Poks-Poliński Franciszek: II powstanie w powiecie lublinieckim. „Kalendarz Powstańczy” 1949 s. 66—67.
  93. Poliwoda Wojciech, W: Wspomnienia Opolan, t. I s. 239—242.
  94. Polok Leopold: W rękach Niemców. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 136—137.
  95. Powala Jan: W organizacji bojowej w Gliwicach. W: tamże s. 63—67.
  96. Prokop Wilhelm Wojciech, W: Wspomnienia Opolan, t. II s. 329—334.
  97. Regorowicz Ludwik: W sztabie prasowym. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 196—204.
  98. Tenże: Wspomnienia działacza plebiscytowego w Opolu i w powiecie opolskim. W: tamże, t. II s. 40—46.
  99. Tenże: Wspomnienia śląskie i poznańskie z lat 1919—1934. Oprac. Piotr Świerc. Opole 1976.
  100. Roczek Józef, „Słowo na Śląsku”, dod. „Słowa Powszechnego” 1954 nr 11 s. 2.
  101. Rostek Antoni: Powstańcy przed Nadzwyczajnym Sądem Woj-

- skowym w Raciborzu. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 92—101.
102. Tenże: Wspomnienia plebiscytowe z powiatu raciborskiego. „Kwartalnik Opolski” 1958 nr 1 s. 142—168.
  103. Rzepus Stanisław: Opis walk Związku Powstańców Śląskich w roku 1939 z „freiikorpsem” w Michałkowicach. „Zaranie Śląskie” 1962 z. 3 s. 654—658.
  104. Seget Alojzy, W: Wspomnienia Opolan, t. II s. 357—363.
  105. Tenże: Ze wspomnień uczestnika „Wrocławski Tygodnik Katolików” 1971 nr 18 s. 2.
  106. Skrobek Alojzy: Dziergowice — „Polenfestung”. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. II s. 85—91.
  107. Sołtys-Schayerowa Bożena: List do redakcji. „Studia Śląskie” T.23: 1973 s. 337—345.
  108. Sychalski Stefan, W: Wspomnienia Opolan, t. s. 287—290.
  109. Tenże: 3 maja 1920 r. „Katolik” 1957 nr 38 s. 5.
  110. Śruba Józef, W: Wspomnienia Opolan, t. II s. 376—381.
  111. Tenże: Wspomnienia powstańców z Rozborku i Bytomia. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. II s. 126—139.
  112. Stróżyk Feliks: Z plebiscytówką na polskim wiecu. „Głos Oleśna” 1971 s. 118—124.
  113. Tenże: Ze wspomnień uczestników. Na pierwszej linii. „Wrocławski Tygodnik Katolików” 1971 nr 18 s. 2.
  114. Sylwester Leonard: Wspomnienie plebiscytowe. „Kalendarz Śląski” 1957 s. 152—153.
  115. Sylwester-Wójcik Elżbieta: Do brata Leonarda. Wspomnienia z okresu plebiscytu i III powstania śląskiego. „Wczoraj, Dzisiaj, Jutro” 1971 nr 3 s. 44—47.
  116. Szafarczyk Józef: Moja służba w „Grupie Wschód” Wojsk Powstańczych w czasie III powstania śląskiego. „Kwartalnik Opolski” 1972 nr 2 s. 53—64; nr 3 s. 76—86.
  117. Tenże: Wypadki katowickie z sierpnia 1920 r. (wspomnienia). „Studia Śląskie” t. 19 1971 s. 235—264.
  118. Szewczyk Wilhelm: Przedmowa. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 6.
  119. Szuster Augustyn: Moje powstańcze wspomnienia. „Głos Oleśna” 1968 s. 85—88.
  120. Szymiczek Juliusz: Pamiętam jak zginął Wincenty Janas. „Słowo na Śląsku”, dod. „Słowa Powszechnego” 1953 nr 49 s. 8.
  121. Twardawski Augustyn: Zymia. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 37—41.
  122. Ullman Augustyn: W trzech powstaniach. W: tamże, t. II s. 145.
  123. Ullman Franciszek: W Mysłowicach i Wielkich Strzelcach. W: tamże t. I s. 50—58.
  124. Wawrzynek Jan, W: Wspomnienia Opolan, t. I s. 375—378.
  125. Tenże: Wspomnienia powstańcze z Ziemi Raciborskiej. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 102—105.
  126. Wawrzynek Robert: Fragment wspomnień. W: tamże s. 106—107.
  127. Widmański Tadeusz: Wspomnienia medyka z trzeciego powstania śląskiego. „Kwartalnik Opolski” 1975 nr 4 s. 59—68.
  128. Wilczek Antoni, W: Wspomnienia Opolan, t. I s. 400—405.
  129. Wilkowski Józef, W: tamże s. 420—436.

130. Tenże: I teraz przykładam się z całych sił moich dla dobra narodu. W: Pamiętniki Opolan, 1954, s. 120—124.
131. Tenże: Z kart pamiętnika. „Kalendarz Opolski” 1974 s. 49—52.
132. Włoczek Augustyn: Kolarze-powstańcy w akcji pod Gliwicami. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 162—166.
133. Wojcicki Michał: Moja praca plebiscytowa. „Głos Olesna” 1968 s. 80—84.
134. Wołnikówna Aniela: Agitacja, uwięzienie i powstania. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 68—74.
135. Wyglenda Wiesław: Co nam przyniosło wyzwolenie. „Słowo na Śląsku”; dod. „Słowa Powszechnego” 1954 nr 16 s. 2.
136. Tenże: W wirze walk o polskość Śląska. Tamże 1953 nr 37 s. 7.
137. Wypler Jan: Najciekawszy „Most”. „Kalendarz Śląski” 1957 s. 105—106.
138. Zdrzałek Wojciech: W I powstaniu pod Rybnikiem. W: Pamiętniki powstańców śląskich, t. I s. 85—86.

„Stosstrupp“

„Stosstrupp“: Nie mogę powiększyć głosu niemieckich (...), ale mogę za to zmniejszyć głosy polskie — rewolwerem!

„Stosstrupp“: Nie mogę powiększyć głosów niemieckich (...), ale mogę za to zmniejszyć głosy polskie — rewolwerem!”

Konkurs na temat powstań śląskich

Powstania śląskie były dowodem poczucia narodowego ludności zamieszkującej te ziemie, wyrażały jej wolę połączenia się z nowopowstałym państwem polskim. Pamięć o tych wydarzeniach jest wciąż żywa na Górnym Śląsku i Opolszczyźnie. Młodzież znająca opowieści uczestników powstań, powinna jednak zapoznać się także z naukowymi opracowaniami dotyczącymi tych wydarzeń. Zbliża się 60 rocznica I powstania śląskiego, dla uczczenia której odbędą się liczne akademie, spotkania z kombatantami, wieczornice wspomnień. Proponowaną przez nas imprezą jest konkurs na temat powstań śląskich, który pozwoli uczestniczącej w nim młodzieży wykazać się wiedzą na ten temat, udowodnić, że wydarzenia historyczne są jej znane i bliskie.

Konkurs może być przygotowany przez aktyw czytelniczy biblioteki przy współudziale Domu Kultury lub Klubu. Ze względu na swój charakter imprezę winno się przeprowadzać z udziałem publiczności, którą należy poinformować wcześniej o temacie konkursu, aby umożliwić przygotowanie się i zachęcić do wzięcia udziału.

Konkurs przeprowadzamy w 3 etapach, przedzielonych innymi punktami programu (przerwywanki muzyczne, recytacje, piosenki, itp.).

W pierwszym etapie bierze udział 10 uczestników; każdy z nich otrzymuje zestaw 10 pytań faktograficznych, które są punktowane 0—1. Pięciu najlepszych uczestników przechodzi do drugiego etapu konkursu. Teraz każdy z uczestników otrzymuje kopertę z zestawem 3 pytań: dwa faktograficzne, punktowane 0—1, jedno problemowe punktowane 0—5. Do trzeciego etapu przechodzi 3 uczestników, którzy zgromadzili największą ilość punktów. W trzecim etapie każdy

z uczestników otrzymuje dwa pytania problemowe, punktowane 0—5. Konkurs kończy się rozdaniem nagród najlepiej przygotowanym uczestnikom.

Z e s t a w I

1. Jakimi siłami dysponowała POW w kwietniu 1919 roku?
Odp. Około 15 tys. zaprzysiężonych członków.
2. Główny akt prawny określający zakres kompetencji Komisji Międzysojusznicznej?
Odp. Traktat wersalski i dołączony do niego aneks.
3. Wymień organizacje istniejące na ziemiach polskich, które prowadziły działalność na rzecz Górnego Śląska.
Odp. Komitet Pomocy dla Kresów Wschodnich i Górnego Śląska oraz Towarzystwo Obrony Zachodnich Kresów Polski.
4. Kto z ramienia Polski piastował stanowisko Konsula Generalnego przy Międzysojusznicznej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej?
Odp. Daniel Kęszycki.
5. Co było sygnałem wybuchu III powstania?
Odp. Wysadzenie mostów na Odrze przez oddziały destrukcyjne Wawelberga.
6. W którym powstaniu brał udział Jakub Kania?
Odp. W trzecim.
7. Siedziba, dowódca i szef sztabu Grupy Pólnoc.
Odp. Tarnowskie Góry, potem Tworóg. Dowódca: Alojzy Nowak (pseud. Neugebauer), szef sztabu: Jan Wyglenda.
8. Podaj nazwisko pierwszego polskiego wojewody na Śląsku.
Odp. Józef Rymer.
9. Autor pomnika na Górze św. Anny.
Odp. Xawery Dunikowski.
10. Wymień 3 utwory beletrystyczne, które mówią m.in. o powstaniach śląskich.
Odp. Gustaw Morcinek: „Wyrobany chodnik”, „Mat Kurt Kraus”.
Anzelm Gorywoda: „Pod Górą św. Anny”.
Albin Siekierski: „Ziemia nie boi się kul”.
„Z ziemi walczącej. Antologia”.

Z e s t a w II

1. Jakie były żądania robotników, uczestniczących w strajku generalnym, który rozpoczął się 11 sierpnia 1919 roku na Śląsku?
Odp. a) niedopuszczenie do pracy grenzschutzów, zwolnionych z rozwiązanego korpusu ochotniczego,
b) wypuszczenie na wolność więźniów politycznych,
c) uznanie związku delegatów robotniczych Górnego Śląska
d) uznanie związku delegatów robotniczych Górnego Śląska za miarodajną intencją,
e) pełnego wynagrodzenia delegatów,
f) otwarcie granic,
g) zniesienia stanu wyjątkowego.
2. W ramach jakiej umowy międzynarodowej ustalono przeprowadzenie plebiscytu na Górnym Śląsku?
Odp. Umową tą był traktat wersalski.

3. Uprawnienia Komisji Międzysojuszniczej.
Odp. Komisja Międzysojusznicza otrzymała władzę, jaką pełnił dotychczas na Górnym, Śląsku rząd Rzeszy Niemieckiej z wyjątkiem dziedzin związanych z ustawodawstwem i polityką podatkową oraz kompetencje przynależne władzy prowincjonalnej i centralnym organom władz rejencji. Wszelkie ustawy ogólnoniemieckie mogły obowiązywać na terenie plebiscytowym jedynie po uzyskaniu sankcji prawnej Komisji.
4. Członkowie działacze polscy Generalnego Sekretariatu Plebiscytowego.
Odp. Maksymilian Wilimowski, Konstanty Wolny, Edward Rybarz.
5. Co to był Grenzschutz?
Odp. Tzw. straż graniczna czyli niemieckie wojska zgrupowane na terenie Górnego Śląska.
6. Gdzie wydawano czasopismo „Powstaniec”?
Odp. W Sosnowcu.
7. Siedziba, dowódca i szef sztabu Grupy Wschód.
Odp. Bańgów, potem Pielszowice. Dowódca: kapitan Karol Grzesik, szef sztabu: Michał Grażyński.
8. Na ile okresów można podzielić działania bojowe w III powstaniu śląskim?
Odp. Na pięć okresów: 3 do 10.V; 11 do 20.V; 21 do 6.VI; 7 do 24.VI; 25 do 5.VII.
9. Gdzie znajduje się Muzeum Czynu Powstańczego?
Odp. W Leśnicy Opolskiej.
10. Przytocz wiersz poświęcony powstańcom śląskim.

Z e s t a w   I I I

1. Kto był naczelnym dowódcą wojsk międzysojuszniczych?
Odp. Gen. hr. Gratier, Francuz.
2. Kto i kiedy podjął decyzję o zaniechaniu dalszych akcji bojowych w czasie I powstania śląskiego?
Odp. Komendant POW Zgrzebniok, 24.VIII.1919 roku.
3. Jakie tereny objęło II powstanie śląskie?
Odp. Miasta i powiaty: Bytom, Gliwice, Katowice, Lubliniec, Pszczyna, Racibórz, Rybnik, Tarnowskie Góry, Toszek, Zabrze.
4. Kto przewodniczył niemieckiemu Komisariatowi Plebiscytowemu?
Odp. Dr Kurt Urbanek.
5. Zadania Polskiego Komisariatu Plebiscytowego.
Odp. a) przygotowanie ludności górnośląskiej do plebiscytu poprzez działalność propagandową oraz organizacyjną,
b) rozstrzygnięcie wielu kwestii formalnych związanych z dopuszczeniem poszczególnych osób do głosowania plebiscytowego.
6. Na ile grup operacyjnych podzielono wojska powstańcze w czasie III powstania śląskiego?
Odp. Na trzy grupy: Północ, Południe i Wschód.
7. Sily powstańcze w czasie III powstania śląskiego.
Odp. Powstańcy przystąpili do działań bojowych w liczbie ok. 40

tys. ludzi; w następnych tygodniach ich liczba wzrosła do ok. 60 tys. W działaniach frontowych było bezpośrednio zaangażowanych ok. 25 tys. ludzi. Spora część sił powstańczych — ok. 1/3 ogółu — zajęta była cernowaniem miast. Liczbę ochotników spoza terenu górnośląskiego szacuje się na ok. 2 tys. osób.

8. Wymień nazwy pociągów pancernych biorących udział w III powstaniu.
Odp. „Narok”, „Zygmunt Powstaniec”, „Tadek Ślązak”.
9. Podaj nazwisko autorki pieśni powstańczej „Chcą sprzedać kraj nasz dyplomaci”,
Odp. Olga Zarzycka-Ręgorowicz.
10. Kto i kiedy wystąpił z inicjatywą budowy Pomnika Powstańców Śląskich w Katowicach?
Odp. Stołeczny Komitet Frontu Jedności Narodu 25.IV.1965 roku.

Zestaw IV

1. Kiedy została powołana POW?
Odp. POW została powołana w styczniu 1919 roku.
2. Podaj datę wybuchu I powstania śląskiego.
Odp. I powstanie śląskie wybuchło w nocy z 16 na 17 sierpnia 1919 roku.
3. Podaj nazwę miejscowości, która była siedzibą Sztabu Naczelnego Komendy Wojsk Powstańczych w III powstaniu śląskim.
Odp. Szopienice.
4. Podaj nazwisko komendanta POW na powiat opolski w II powstaniu śląskim.
Odp. Szymon Koszyk.
5. Data wybuchu III powstania śląskiego.
Odp. III powstanie śląskie wybuchło w nocy z 2 na 3 maja 1921 roku.
6. Ile mostów i w jakich rejonach wysadził oddział ochotników w III powstaniu — studentów politechniki?
Odp. Oddział ten wysadził 8 mostów: na Odrze pod Opolem, na linii Nysa — Kędzierzyn, na linii Koźle — Kędzierzyn, pod Krapkowicami na linii Opole — Wrocław, pod Głogówkiem na Osoblodzie i pod Kluczborkiem. W ten sposób w znacznym stopniu została przerwana komunikacja pomiędzy Górnym Śląskiem a Niemcami.
7. Jak długo utrzymali się powstańcy na Górze św. Anny?
Odp. Od 4.V.1921 do 21.V.1921.
8. Jak nazywał się pociąg pancerny, który wspierał powstańców walczących w Szymiszowie?
Odp. „Mściciel II”, dowódcą był por. Olszański.
9. Dnia 6.V.1921 roku odbyły się wiece solidarnościowe na rzecz walczących powstańców w dwóch miastach polskich. Wymień te miasta.
Odp. Warszawa — wiec na Placu Teatralnym; Kraków — wiec chłopski.
10. Kto i kiedy rzucił pomysł wzniesienia na Śląsku pomnika upamiętniającego powstania ludu śląskiego?
Odp. Aleksander Zawadzki w roku 1945.

Zestaw V

1. Rozszyfruj skrót POW.
Odp. Polska Organizacja Wojskowa.
2. W jakim powiecie rozpoczęły się działania bojowe I powstania śląskiego?
Odp. W powiecie pszczyńskim.
3. Podaj datę wybuchu II powstania śląskiego.
Odp. II powstanie śląskie wybuchło w nocy z 19 na 20 sierpnia 1920 roku.
4. Co to było Rollkommando?
Odp. Organizacja terrorystyczna, powołana przez Niemców późną wiosną 1920 roku; jej członkowie rekrutowali się z najbardziej hakatystycznych, często przestępczych elementów. Miała ona uprawiać dywersję i sabotaż oraz likwidować wybitnych działaczy polskich na Górnym Śląsku. Była podporządkowana bezpośrednio centrali wrocławskiej. Kilku set ochotników przeszkolono na specjalnych kursach z zakresu dywersji i sabotażu we Wrocławiu, Nysie, Brzegu Dolnym i Legnicy, a następnie utworzono z nich 4 oddziały dywersyjne, które przerzucono na obszar plebiscytowy.
5. Kiedy ogłoszono regulamin plebiscytu?
Odp. Regulamin plebiscytu ogłoszono 6.I.1921 roku.
6. Podaj nazwisko Polaka, który kierował akcją plebiscytową w Opolu i powiecie opolskim.
Odp. Ludwik Ręgorowicz.
7. Wymień nazwy pociągów walczących pod Zębownicami w III powstaniu śląskim.
Odp. „Zygmunt Powstaniec” — przybył 6.VI. o godz. 4.00 z Zawadzkiego, „Tadek Ślązak” — walczył 8.VI.
8. Kiedy zakończyło się III powstanie śląskie?
Odp. 5 lipca 1921 roku zawarto rozejm. Wojska angielskie, włoskie i francuskie rozdzieliły strony walczące.
9. Jakie funkcje pełnił w III powstaniu Jan Ludyga-Laskowski?
Odp. Dowódca V batalionu w Szarleju, następnie dowódca I Dywizji Wojsk Powstańczych, dowódca Grupy Wschód, zastępca wodza Wojsk Powstańczych. W czasie powstania został awansowany do stopnia majora.
10. Kiedy zapadła ostateczna decyzja dotycząca podziału Górnego Śląska?
Odp. 20.X.1921 roku.

Zestaw VI

1. Kiedy i gdzie powstał Polski Komisariat Plebiscytowy?
Odp. W lutym 1920 roku w Bytomiu.
2. Jaka była bezpośrednia przyczyna wybuchu II powstania śląskiego?
Odp. Bezpośrednim powodem wybuchu II powstania śląskiego był potęgujący się od wielu miesięcy terror niemiecki wobec ludności polskiej, który osiągnął swe apogeum w połowie sierpnia 1920 roku, kiedy to na ulicach miast górnośląskich bojówki niemieckie sprowokowały pogromy Polaków.

3. Jakie czasopisma ukazywały się w Opolu w okresie przygotowań do plebiscytu?
Odp. „Grenzzeitung”, „Oderwacht”, „Der Weisse Adler” — po niemiecku, ale w duchu polskim oraz „Gazeta Opolska” i „Dziennik Polski” (ten ostatni dla powiatu oleskiego).
4. Ilu emigrantów niemieckich wzięło udział w plebiscycie?
Odp. Ilość emigrantów niemieckich biorących udział w plebiscycie wyniosła 182.288 osób, czyli 25,8% ogółu biorących udział w głosowaniu.
5. Kiedy odbył się plebiscyt na Górnym Śląsku?
Odp. Plebiscyt na Górnym Śląsku odbył się 20.III.1921 roku.
6. Jaki obszar wyznaczała tzw. „linia Korfańtego”?
Odp. Tereny położone na wschód od Odry (od Bogumina) i na południe od linii biegnącej od Gogolina przez Kolonowskie, okolice Zębowic i Olesna, ku Bodzanowicom nad granicą państwa polskiego.
7. Kiedy powstańcy zdobyli Górę św. Anny?
Odp. 4.V.1921 roku.
8. Wymień nazwy pociągów pancernych walczących w obronie Kędzierzyna w III powstaniu śląskim.
Odp. „Ludya”, „Lubliniec”.
9. Jakie powiaty powróciły do Polski w wyniku ostatecznego podziału Śląska?
Odp. Powiaty, które wróciły do Polski w wyniku ostatecznego podziału Śląska: kałowicki, chorzowski, lubliniecki, tarnogórski, świętochłowski, pszczyński, rybnicki.
10. Cztery kariatydy są częścią pomnika na Górze św. Anny. Kogo one przedstawiają?
Odp. Kariatydy przedstawiają: górnik, hutnika, rolnika i matkę.

Zestaw VII

1. Jaka była przyczyna wybuchu I powstania śląskiego?
Odp. I powstanie śląskie było protestem przeciwko postanowieniom traktatu wersalskiego, przewidującym plebiscyt na Górnym Śląsku, a nie bezwarunkowe przyznanie go Polsce.
2. Ilu powstańców przekroczyło granice Polski po zakończeniu walk I powstania śląskiego?
Odp. Ponad 9 tysięcy. Na początku trzeciej dekady września w obozach dla uchodźców na terenie Polski przebywało 9200 mężczyzn, którzy z bronią w ręku uczestniczyli w walkach.
Ogólną liczbę uchodźców (w tym ludność nie biorącą udziału w powstaniu) szacuje Tadeusz Jędruszczak na około 22 tysiące.
3. Kiedy Komisarze przybyli do Opolą?
Odp. 11.II.1920 roku.
4. Podaj nazwę czasopisma, będącego oficjalnym organem Komisji Międzysojuszniczej.
Odp. „Journal Officiel de Haute Silesie”.
5. Kto stał na czele Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego?
Odp. Wojciech Korfańty.
6. Wyniki plebiscytu na Górnym Śląsku.

- Odp. Za Polską głosowały 682 gminy (46,3%), za Niemcami — 792 gminy (53,7%).
7. Podaj nazwisko dziewczyny z Mikulczyc, która za niezwykłą odwagę w czasie III powstania została udekorowana Krzyżem Walecznych.
Odp. Ogórkówna.
  8. Jaki tytuł nosił Organ Wydziału Prasowego Naczelnego Dowództwa Wojsk Powstańczych Górnego Śląska w czasie III powstania? Kto był jego redaktorem?
Odp. „Powstaniec”, red. Jan Przybyła.
  9. Kiedy dokonano odsłonięcia Pomnika Powstańców Śląskich w Katowicach?
Odp. 16.VIII.1967 roku.
  10. Podaj nazwisko reżysera i tytuł filmu poświęconego powstaniom śląskim.
Odp. Kazimierz Kutz, film pt. „Sól ziemi czarnej”; wyprodukowany w 1969 r., wyświetlany w 1970, otrzymał nagrodę państwową I Klasy.

Zestaw VIII

1. Co oznaczał skrót DOP?
Odp. Dowództwo Obrony Plebiscytu.
2. W lutym 1920 roku zgodnie z postanowieniami traktatu wersalskiego w sprawie plebiscytu przybyły na Śląsk wojska okupacyjne. Jakież?
Odp. Francuskie, później włoskie i angielskie.
3. Wymień nazwiska wojskowych stojących na czele wojsk sojuszników.
Odp. Na czele oddziałów francuskich stał gen. Sauvage de Brantes; włoskich — płk Francesco Salvioni; angielskich — gen. Hennecker.
4. Kiedy Wojciech Korfańty został mianowany przez rząd polski komisarzem plebiscytowym?
Odp. 20.II.1921 roku.
5. Jacy przedstawiciele Stolicy Apostolskiej przebywali na Śląsku w latach 1920/21?
Odp. Achilles Ratti i Jan Baptysta Ogno-Serra.
6. Przytocz tekst „Hymnu śląskiego”. Kto był autorem słów? Podaj nazwisko kompozytora.
Odp. Słowa „Hymnu śląskiego” — Stanisław Rybka, muzyka — Feliks Nowowiejski.
7. Podaj siedzibę, nazwisko dowódcy i szefa sztabu Grupy Południe w III powstaniu śląskim.
Odp. Siedziba: Jastrzębie, potem Rury; Dowódca: Bronisław Sikorski, szef sztabu: Grześkowiak (pseud. Brunhorst).
8. Jakie znaczenie miało zdobycie przez powstańców w III powstaniu Kędzierzyna i portu kozielskiego?
Odp. Powstańcy stali się panami sytuacji nad Odrą, gdyż posiadali w swych rękach Górę św. Anny, dominującą nad całym wschodnim brzegiem Odry od Starego Koźła do Krapkowic. Od zdobycia Kędzierzyna datują się pierwsze pertraktacje przedstawicieli władz koalicyjnych z wojskami powstańczymi.

9. Kto i kiedy opublikował zbiór pieśni powstańczych?
Odp. Adolf Dygacz: Śląskie pieśni powstańcze. Katowice 1958 s. 74.
10. Kiedy odsłonięto „Pomnik Czynu Powstańczego” na Górze św. Anny?
Odp. W roku 1954, dokonał odsłonięcia Aleksander Zawadzki.

Zestaw IX

1. Jakie tereny objęło I powstanie śląskie?
Odp. I powstanie śląskie objęło: Tarnowskie Góry, Bytom, Chorzów, Katowice, Mikołowa, Pszczynę w kierunku na Wodzisław do Odry.
2. Główne zadania Komisji Międzysojusznicznej.
Odp. Przeprowadzenie plebiscytu i w oparciu o jego wyniki zaproponowanie Radzie Najwyższej właściwego podziału Górnego Śląska oraz przekazanie tego obszaru rządowi polskiemu i niemieckiemu.
3. Kto to był Andrzej Mielecki?
Odp. Polski lekarz z Katowic bestialsko zamordowany 17.VIII. 1920 przez bójówki niemieckie.
4. Podaj nazwiska Naczelnego Komendanta i Szefa Sztabu Naczelnej Komendy Wojsk Powstańczych w III powstaniu śląskim.
Odp. Naczelnym Komendantem był ppłk. Maciej Mielżyński, Szefem Sztabu — mjr Stanisław Rostworowski.
5. Ilu powstańców z powiatu opolskiego brało udział w III powstaniu śląskim?
Odp. Około 3 tysięcy.
6. Organy wykonawcze Konwencji Genewskiej w sprawie Górnego Śląska.
Odp. Komisja Mieszana w Katowicach — przew. Szwajcar Feliks Colonder. Trybunał Rozjemczy w Bytomiu — przew. Belg prof. dr Kackenbeck.
7. Jaka organizacja skupiała byłych uczestników powstań śląskich po roku 1945?
Odp. Związek Weteranów Powstań Śląskich.
8. Podaj 3 opracowania naukowe na temat powstań śląskich.
Odp. „W 50 rocznicę powstań śląskich i plebiscytu”. Pod red. H. Rehowicza. Katowice: Śląsk 1971,
Ludyga-Laskowski J.: Zarys historii trzech powstań śląskich. Warszawa — Wrocław: PWN 1973,
Popiołek K.: Powstania śląskie. Kraków 1969 s. 28,
Popiołek K.: Górnego Śląska droga do wolności. Katowice 1967 s. 167.
9. Podaj autorów „Pomnika Powstańców Śląskich” w Katowicach.
Odp. Wojciech Zabłocki — architekt, Gustaw Zemla — artysta rzeźbiarz.
10. Jakie znasz materiały pamiątkarskie dotyczące powstań śląskich?
Odp. Arka Bożek: Pamiątki. Katowice: Śląsk 1957
Gawrych J. A.: Hotel Lomnitz. Z tajemnic szefa wywiadu. Katowice: Lechia 1947
Godzina druga. Walki pod Górą św. Anny w czasie III powstania na Górnym Śląsku w 1921 r. Warszawa: KiW 1959

Hauke E.: Trudy i oczekiwania. Wspomnienia lekarza. Warszawa: Czytelnik 1965
 Malczewski K.: Ze wspomnień śląskich. Warszawa: Pax 1958
 Pamiętniki opolan. Kraków 1954
 Pamiętniki powstańców śląskich. Katowice: Śląsk 1957—1961
 Wspomnienia opolan. Warszawa: Pax 1960.

Zestaw X

1. Przytocz treść 13 punktu „Orędzia do Kongresu” T. W. Wilsona z 8.I.1918 r. Jak zostało ono przyjęte na Śląsku?
 Odp. Treść 13 punktu „Orędzia” Wilsona brzmi: „Powinno być ustanowione niepodległe państwo polskie, które powinno obejmować terytoria zamieszkałe przez ludność bezsprzecznie polską, mieć zapewniony wolny i bezpieczny dostęp do morza, a którego niezawisłość polityczna, gospodarcza oraz integralność terytorialna powinna być zagwarantowana paktem międzynarodowym”.
2. W jakich miejscowościach rozbrojono policjantów i urzędników niemieckich w nocy z 18 na 19 sierpnia 1920 roku?
 Odp. W Małej Dąbrowce, Szopienicach, Rozdzieniu i Janowie.
3. Kto był szefem Komisji Międzysojuszniczej na Górnym Śląsku?
 Odp. Gen. Henri Le Rond.
4. Naczelna władza cywilna w III powstaniu śląskim.
 Odp. Dyktator powstania Wojciech Korfanty.
5. Kiedy trwały walki na Górze św. Anny?
 Odp. Walki o Górę św. Anny toczyły się w 3 okresie powstania, który trwał od 21.V. do 6.VI.
6. Jak zaczęło się III powstanie śląskie w powiecie opolskim?
 Odp. Zdobyciem huty „Małapanew” 3.V. o godz. 6.00. Akcją dowodził Teodor Mańczyk.
7. W Maju i czerwcu 1922 roku trwały w Opolu rokowania w sprawie przejścia Górnego Śląska przez władze polskie i niemieckie. Kto reprezentował stronę polską, a kto niemiecką?
 Odp. Stronę polską reprezentował wiceminister Seyda, niemiecką — dr Eckhard.
8. Kiedy i gdzie podpisano polsko-niemiecką konwencję w sprawie Górnego Śląska?
 Odp. 15.V.1922 roku w Genewie; miała obowiązywać do 15.VIII. 1937 r. Konwencja chroniła mniejszości narodowe po obu stronach podzielonego Górnego Śląska oraz łagodziła skutki gospodarcze podziału.
9. Kiedy otwarto Muzeum Czynu Powstańczego w Leśnicy Opolskiej?
 Odp. W 1964 roku.
10. Jaką nazwę ma pomnik stojący na Górze św. Anny?
 Odp. Pomnik Czynu Powstańczego.

ETAP II

Zestaw I

1. Czyją siedzibą był hotel „Lomnitz” w Bytomiu?
 Odp. Hotel „Lomnitz” był siedzibą Generalnego Komisariatu Ple-

biscytowego, powołanego w październiku 1919 r. i Polskiego Komitetu Plebiscytowego.

2. Jakie były przyczyny upadku I powstania śląskiego?
Odpowiedź można znaleźć w książce Jana Ludyci-Laskowskiego: Zarys historii trzech powstań śląskich. 1919, 1920, 1921. Warszawa — Wrocław: PWN 1973 s. 125—127.
3. Rola powstań śląskich w kształtowaniu się państwowości polskiej po I wojnie światowej.

Zestaw II

1. Podaj datę napadu bojówek niemieckich na hotel „Lomnitz”.
Odp. 27.V.1920 roku.
2. Jakie miały być cele III powstania śląskiego w założeniach W. Korfańskiego?
Odp. Powstanie miało zademonstrować niezadowolone z wyników plebiscytu.
3. Plebiscyt górnośląski.

Zestaw III

1. Kiedy i gdzie wychodziło pismo „Orełdownik Powiatu Opolskiego”?
Odp. Pismo wychodziło w Opolu od 29.V.1920 r. do 1.V.1921 r.
2. Pod jakim hasłem rozpoczęło się II powstanie śląskie?
Odp. II powstanie śląskie rozpoczęło się pod hasłem „Samobrona”.
3. Omów stanowisko POW wobec sprawy powrotu Górnego Śląska do Polski.

Zestaw IV

1. Jak zachował się Polski Komitet Plebiscytowy w chwili wybuchu II powstania śląskiego?
Odp. Proklamował strajk generalny.
2. Co wiesz o udziale młodzieży akademickiej w III powstaniu śląskim?
Odp. Działalność oddziału dywersyjnego Wawelberga.
3. Charakter i wyniki III powstania śląskiego.

Zestaw V

1. Co to było cernowanie w czasie III powstania śląskiego?
Odp. Cernowanie — blokada miast górnośląskich (Bytomia, Tarnowskich Gór, Katowic, Rybnika, Zabrze, Pszczyny, Gliwic). W wyniku porozumień z aliantami powstańcy wycofali się z wymienionych miast. Osaczone w tych miastach siły bojowe Selbstschutzu wyeliminowano praktycznie z walki, pozabawiając je możliwości oddziaływania na dalszy bieg powstania i prowadzenia dywersji na tyłach wojsk powstańczych. W miastach tych oddziały alianckie sprawowały nadal kontrolę.
2. Jakie było znaczenie II powstania śląskiego?
3. Kawaleria, pociągi i samochody pancerne w III powstaniu śląskim.

ETAP III

Zestaw I

1. Stosunek mocarstw zachodnich do zagadnienia przynależności państwowej Górnego Śląska.
2. Społeczno-polityczne podłoże powstań śląskich.

Zestaw II

1. Społeczeństwo polskie wobec powstań śląskich.
2. Rola Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej na Górnym Śląsku.

Zestaw III

1. Czasopiśmiennictwo polskie orężem walki o zjednoczenie Górnego Śląska z Polską.
2. Działania bojowe w czasie I powstania śląskiego.

Bibliografia

1. Hawranek F.: Wypisy do dziejów Opolszczyzny. Katowice 1967.
2. Jędruszczak T.: Polityka polska w sprawie Górnego Śląska 1918—1922. Warszawa 1958.
3. Jędruszczak T.: Rola powstań śląskich w kształtowaniu się państwowości polskiej po I wojnie światowej. Katowice 1971.
4. Kokot J.: Plebiscyt górnośląski. Sesja naukowa w 50 rocznicę III powstania śląskiego. Katowice — Opole 26—27.IV.71. Katowice 1971
5. Lubosz B.: Ponad milczeniem i walką. Antologia poezji i satyry powstań śląskich. Katowice 1970.
6. Ludyga-Laskowski J.: Zarys historii trzech powstań śląskich. 1919, 1920, 1921. Warszawa — Wrocław 1973
7. Malczewski K.: Ze wspomnień śląskich. Warszawa 1958.
8. Muzeum Czynu Powstańczego w Leśnicy. Informator. Opole 1964.
9. Pamiętniki opolan. Kraków 1954.
10. Pamiętniki powstańców śląskich. T. 1-2. Katowice 1957—1961.
11. Popiołek K.: Górnego Śląska droga do wolności. Katowice 1967.
12. Popiołek K.: Powstania śląskie. Kraków 1969.
13. Szewczyk W.: Powstania śląskie. 19 — 1920 — 1921. Album. Katowice 1961.
14. W pięćdziesiątą rocznicę powstań śląskich i plebiscytu. Pr. zbior. pod red. H. Rechowicza. Katowice 1971.
15. Widera A.: Wierszem o Śląsku. Antologia. Katowice 1956.
16. Wspomnienia opolan. Warszawa 1960.
17. Z walk o polskość śląska. 1919—1921. Pr. zbior. pod red. I. Pawłowskiego. Opole 1974.
18. Z ziemi walczącej. Katowice 1958.
19. Znad Odry. Opowiadania i wiersze. Warszawa 1954.
20. Źródła do dziejów powstań śląskich. Warszawa 1970.

Górnoślązaczka: Jeśli mnie, Prusaku, dalej będziesz napastował, poproszę tego oto młodzieńca, aby mnie obronił przed twymi „zoletami”.

Górnoślązaczka: Jeśli mnie, Prusaku, dalej będziesz napastował, poproszę tego oto młodzieńca aby mnie obronił przed twymi „zoletami”.

Maria Deblessem

Echa powstańczych walk w prozie, poezji i pieśni (montaż literacki)

Nie damy Śląska. Oto śpiew
Co dziś przez Polskę leci,
Za Górny Śląsk przelejem krew
My Polski wolne dzieci...
(Na melodię Roty)

Narrator:

Szybko spadają kartki z kalendarza, szybko mija czas, szybko oddziela nas od lat, w których Ziemia Śląska sphywała krwią najbardziej oddanych sprawie polskiej synów i córek.

Krwia ludzi, którzy nie zaparli się swojej polskości, potrafili do końca walczyć z wielowiekowym zalewem germanizacyjnym, składając na ołtarzu Ojczyzny swoje ofiary.

Toczono walkę o sprawę słuszną, o polskość prastarych polskich ziem.

W tych zmaganiach z wrogiem towarzyszyła ludowi śląskiemu polska pieśń, która pozwoliła dotrzeć do chwili obecnej wielu ludowym obrzędom, krzepiła w latach niewoli serca, a gdy przychodził moment chwycenia za broń, stawała się bojowym powołaniem, symbolem wokół którego skupiały się serca najgłośniejsze bijące dla sprawy Polski.

Śpiew:

Do Bytomskich Strzelców chłopców zaciągają (bis)
Nie jednej panience, nie jedenej panience
serca zasmucają: (bis)

Nie smuć się dziewczyno, nie smuć
sama siebie (bis)
Bo za roczek za dwa (bis)
Powrócę do ciebie (bis)

A jak nie powrócę będę listy pisał (bis)
Ty będziesz czytała, ty będziesz płakała
Ja nie będę słyszał (bis)

Narrator:

Powstanie niepodległego państwa polskiego w 1918 roku stało się czynnikiem przełomowym w formowaniu się postaw Górnoszlązaków. Wydawało się bowiem, że już nic nie stoi na przeszkodzie, by Śląsk po wiekach wrócił do Polski, zwłaszcza że po latach zaborów znów na mapach Europy pojawiło się państwo polskie. Lecz niestety i tym razem Śląsk znalazł się poza jego obrębem. Okazało się, że wiara w sprawiedliwość dziejową, która uwieczniłaby patriotyczne dążenie ludu śląskiego — była złudą.

Prawo do Polski lub śląski musiał sobie dopiero wywalczyć.

Recytator 1:

Rok 1919 — pierwsze powstanie śląskie.

Narrator:

Wzmagający się terror niemiecki wywołał gwałtowne protesty przeciwko samowoli i bezprawiu. Polityka monopolistów śląskich spychała ludność Śląska na dno nędzy społecznej. Element polski na Górnym Śląsku to w większości proletariat miast i wsi oraz biedota wiejska.

Z drugiej strony: obszarnik, fabrykant, baron węglowy — to nieodmiennie Niemiec.

Prześladowania językowe, usunięcie języka polskiego ze szkół, polityka codziennych szykan narodowościowych stwarza sytuację, w której narastała świadomość narodowa.

Recytator 2:

Latem 1919 roku zwolniono z pracy bardzo wielu robotników, a na ich miejsce przyjęto zdemobilizowanych żołnierzy oślawionego Grenzschutzu. Robotnicy śląscy nie chcieli pracować wspólnie z niedawnymi prześladowcami.

Zaprotestowali masowym strajkiem, a w nocy z 16 na 17 sierpnia chwycili za broń.

Recytator 1:

Wybuchło I powstanie śląskie.

Narrator:

Do boju ruszyli najpierw powiaty pszczyński i rybnicki,

wkrótce przyłączyły się do nich pozostałe części okręgu przemysłowego.

Ale osmiodniowa, bezprzykładna w swym heroizmie walka, musiała zakończyć się porażką — bezwzględny i okrutny stłumieniem powstania.

Wykrwawione i zdiesiątkowane rzesze powstańców i ich rodzin szukały schronienia przed niechybną śmiercią poza Górnym Śląskiem.

Recytator 2:

Czyn powstał wielki. Bo swą dłońią twardą
zerwał odwieczny krzyżacki kaganiec
i z dumnym czołem w boje poszedł hardo
śląski powstaniec.

Krew da i życie, a gdy trzeba będzie,
bez wahań pójdzie na ostatni szaniec
wbrew dyplomatom zwycięstwo zdobędzie
śląski powstaniec.

Narrator:

Pomimo, że I powstanie upadło (zostało stłumione) — nie upadł jednak duch walki.

Oto jak śpiewali Ślązacy swoje pieśni.

Śpiew:

Hej Ślązacy, hej Polacy,
Nie traćmy otuchy,
Słynni przecież są Polacy
Jako dzielne zuchy.
Hej hop zanućmy
Kłopoty porzucimy.

Ani wiary, ani mowy
Nigdy nie rzucimy,
Taki śpiew nasz narodowy
W sprawie ślub czynimy.

(Kilka taktów muzyki — „Pieśń nadziei” —
pięta L 0276)

Recytator 1:

Nie złożym broni, choćby stu mocarzy
przeciw powstańcom swój wydało sąd.
Praw naszych deptać niechaj się nie waży
żaden parlament, żaden sejm ni sąd.

(Z anonimowej piosenki powstańczej)

Narrator:

Ślązacy, przeszedłszy próbę krwi znów podnieśli czoło. Przegrane powstanie traktowano jako swego rodzaju zwycięstwo.

Prawdę tę potwierdziły wyniki wyborów komunalnych — nazywanych często „małym plebiscytem” — w którym obóz polski, mimo szykan i nacisków niemieckich mimo nie zablźnionych jeszcze popowstaniowych ran odniósł zdecydowane zwycięstwo.

Recytator 2:

Luty 1920 rok — zgodnie z postanowieniem traktatu wersalskiego w sprawie plebiscytu, przybyły na Śląsk okupacyjne wojska francuskie, nieco później włoskie i angielskie.

W Bytomiu powstał Polski Komisariat Plebiscytowy, kierowany przez wielkiego bojownika o polskość Śląska — Wojciecha Korfańtego.

Ale polskie działania plebiscytowe, organizujące bogate życie polityczne i kulturalne, pobudzające i krzepiące świadomość narodową, spotykały się z ustawicznymi prowokacjami bojówek niemieckich.

Recytator 1:

Czyli daremne męki i lzy,
Daremnie krew nasza przelana,
I marą nasze majowe sny,
Że wolność zawita kochana.
Jak był daremny nasz pierwszy bój
I głos z naszej woli oddany?
Czy dalej mamy znosić ten znój?
I srogich najeźdźców kajdany?

(Hotys — Daremnie? W. Lubosz: Ponad milczeniem i walką. Katowice, Śląsk 1970 s. 142).

Recytator 2:

I nie ustaniem w walce,
Siłę słuszności mamy
I mocą tej słuszności
Wytrwamy i wygramy.

Narrator:

W nocy z 19 na 20 sierpnia lud śląski zerwał się do drugiego powstania przeciw ciemieżcom. Długo trzymana na wodzy gotowość do walki z rozzuchwalonymi zbirami „Sipo” (policja bezpieczeństwa — Sicherheitspolizei) — wybuchała z żywiołową siłą, entuzjazmu gnębiętego robotnika i chłopca śląskiego był nieopisany.

Stanęły w generalnym strajku huty i fabryki. Robotnik śląski i chłop zamienili młot, kilof i sierp na karabin.

Śpiew (lub recytacja)

Jasne słońko za te czarne chmury nam się uchyliło
Ubdzy powstańcy, śląscy bojownicy
Już idą na wojnę.

Włączyli się do jednej brygady
Bija ich serca dziś,
Aby oswobodzić cały Górny Ślązek
i jego granice.

Na granicy Górnego Śląska
Jest tam przepaść wielka
Tam nie jedna, piękna
Panienczka Śląska utraciła chłopca.

Narrator:

Drugie powstanie nie dało też oczekiwanych rezultatów. Wprowadzie robotnicy wywalczyli podwyżkę płac — ale i ceny rosły. Rok 1921 przyniósł robotnikom nowe nieszczęścia — klęskę bezrobocia i przymusowych „świętówek”. Protestowano przeciwko zwalnianiu robotników z pracy, walczono o złączenie Śląska z Macierzą, o podział ziemi obszarnej.

Wyniki plebiscytu z marca 1921 roku, zawiodły nadzieję polskiej ludności Górnego Śląska. Świadomość połowicznego zaledwie zwycięstwa bolała i syciła niespełnioną do końca wolę walki. Targi o Śląsk trwały nadal.

Politycy wciąż nanosili na mapę Śląska nowe propozycje graniczne, kapitaliści i obszarnicy werbowali nowych awanturników do obrony swych majątków, hut i kopalń.

Recytator 1:

I znowu strajki budzą masy śląskie do walki.
A pieśń powstańcza odzywa się tonem pobudki:
„Chcą sprzedać kraj nasz dyplomaci,
Hej, ludu śląski, chwyć za broń!
Za krzywdę tę im dziś zapłaci
Nasza robocza, twarda dłoń.

Śpiew:

Powstańców nie wiążą wersalskie traktaty,
ni pakta bankierów, ni tchórzy,
mech warczą maszynki, zagrają armaty,
lud pęta potarga, każn zburzy.

O cześć wam szachraje z Londynu
za strugi krwi śląskiej przelane,
my dzierzym karabin, nie boim się czynu,
wyzwolim swe Śląsko kochane.

(Z anonimowej pieśni powstańczej, śpiewanej na
na melodię „Gdy naród do boju...”)

Narrator:

W nocy z 2 na 3 maja 1921 roku Ślązacy po raz drugi chwycili za broń.

Program III Powstania Śląskiego zawarty jest w tym oto krótkim wierszu:

Recytator 2:

Niech leje się krew, niech giną nam bracia,
Niech spali się dom nasz rodzinny
Niech wszystko zginie z naszego natarcia
Lecz niechby powstał świat inny.

Narrator:

„Rozległe lasy między Kędzierzynom, Górą Św. Anny i Sławięcicami, ciągnące się aż pod Rudzieniec i Ujazd pełne były bitewnych odgłosów. Gościńcami i drogami ciągnęły oddziały i tabory, na brzegach lasów i polach okolicznych po kilka godzin trzaskały strzały karabinowe i huczały armaty, w głębi lasów wybuchały krótkie krzyki i stukwały strzały — dowody spotkania się nieprzyjacielskich patroli”.

21 maja 1921 roku rozpoczęło się niemieckie natarcie na Górę Św. Anny.

Recytator 1:

W grzechocie karabinów maszynowych
i wybuchach moździerzy,
w chmurze dymów i krzyku walczących o wolność
drży Góra Świętej Anny
w okrutne i radosne dni
pierwszego powstania śląskiego
drugiego powstania śląskiego
trzeciego powstania śląskiego
Po sześciuset latach
Śląsk się obudził
Śląsk powstał przeciw Niemcom
chłop —
górnik —
hutnik —
kobieta —
jak rębacz przodowy
idący w ścianę węgla świdrami i dynamitem
Stąd zrucano najlepszych synów tej ziemi
za ich pragnienie wolności
Na Górze
omroczonej niegdyś świętymi lasami dębów,
na starym uroczysku słowiańskim
opłukanym strugami ulew
strojnym cykaniem świerszczów
dźwięga się pamiątka
pierwszego powstania śląskiego
drugiego powstania śląskiego
trzeciego powstania śląskiego.
W odległych echach karabinów maszynowych
i dudnieniem moździerzy
Góra Świętej Anny

sięga pomnikiem chwały
pomnikiem pamięci
nowego życia
naszego życia.

(Stefan Flukowski — Góra Św. Anny z poematu
„X. Dunikowski”)

Recytator 2:

Nie odstąpimy ni kroku — musimy tutaj pozostać
darmo nas rwać kartaczami, darmo z maszynek nas chłostać,
Jesteśmy częścią tej ziemi. Gdzie znajdzie się taka siła,
która by nas wyparła, strwożonych w tył odrzuciła?
Jesteśmy częścią tej ziemi, więc nam nie wolno odstąpić,
lecz walczyć o każdą skibę, życia bujnego nie skąpić.

(Bobelek K. „Św. Anna” W. Lubosz: Ponad milczeniem
Katowice 1970 s. 143)

Narrator:

Latem 1921 roku między państwami Ententy, głównie między Anglią i Francją toczył się spór o rozstrzygnięcie sprawy śląskiej. 20 października 1920 roku — Decyzją Ligi Narodów dokonany został podział Górnego Śląska między Polskę i Niemcy. Z obszaru plebiscytowego o powierzchni blisko 11 tysięcy km², zamieszkałego przez ponad 2 miliony ludzi — Polska otrzymała 3221 km² i 1250 tysięcy mieszkańców.

Po Polski powróciły powiaty:

Katowice, Królewska Huta, Lubliniec, Tarnowskie Góry,
Świętochłowice, Rybnik i Pszczyna.

Recytacja zbiorowa:

Znaszli ten kraj?

Tam, gdzie kręta Odra płynie

Kraj — co z bogactw ziemi słynie,

gdzie za ciężką pracą wierny lud

w udziale bierze walkę i głód.

To śląska ziemia, Polski spragniona

i krwią powstańczą hojnie zroszona.

(Muzyka i Pieśń o Ojczyźnie — Płyta L0276)

Recytacja zbiorowa:

Wracamy do Ciebie Ojczyzno święta.

Głos nasz synowski utęskniony leci.

Po wiekach niewoli już się kruszą pęta.

Przytul nas, Matko, przytul Twoje dzieci.

Narrator:

Powstania śląskie przeszły do historii jako fakty niezwykle ważne w walce o społeczne i narodowe wyzwolenie tych ziem.

Mają one bogatą literaturę, odbiły się w pieśni, poezji, legendzie.

Nie wszystkie nazwiska poległych wyrte są na marmurowych płytach, nie wszystkie mogiły otaczane są opieką i pamięcią współczesnych.

Recytator 1:

Symbolem walk powstańczych jest Góra Św. Anny i Pomnik Czynu Powstańczego wyrty ręką największego, współczesnego rzeźbiarza polskiego Xawerego Dunikowskiego. Świeże kwiaty pod pomnikiem świadczą o tym iż pamięć o powstaniach śląskich i ich bohaterstwie jest w narodzie polskim żywa i wdzięczna.

Recytator 2:

W sercu Opola na placu Wolności wzniesiono pomnik poświęcony walce o wolność Śląska Opolskiego. Pomnik, który jest symbolem wielowiekowych zmagañ polskiego ludu, o prawa do swej mowy, swej ziemi, do słowiańskiego obyczaju, do przeszlicznej „śląskiej pieśniczki”. Na jego kształt składa się duma i odwaga, ofiara głogowskich dzieci, owe bezcenne „Zwinstuny”, „Gwiazdy” czy kalendarze Miarcki i Stalmacha, nala-dowane polskością wiersze-granaty Jakuba Kani, jak i ta pieśń — symbol o Karolinie, co do Gogolina szła...

Recytator 1:

Idea pomnika zawiera w sobie tragedię i upór tego ludu, co nie dał pogrześć mowy, co przeżył wszelkie trudy pańszczyz-ny, co to po trzykroć zrywał się przed 60-ma laty do heroicz-nej walki, w której twierdzą był próg każdej śląskiej chaty. Dziś w 60-tą rocznicę obchodu powstań śląskich warto i trzeba wrócić myślą do tamtych bohaterstkich dni przypomnieć fakty i ludzi, którzy utorowali drogę do dni dzisiejszego Śląska.

Śpiew:

Na śląskiej granicy — murawa zielona, murawa zielona
A na tej murawie, a na tej zielonej
Chorągiew Czerwona
Chorągiew Czerwona.

(Marsz Bytomskich Strzelców)

Uwagi metodyczne:

Montaż jest jedną z wielu propozycji. Realizacja jego zależy od inwencji i pomysłów inscenizacyjnych organizatora. Niekoniecznie należy trzymać się ściśle scenariusza, który przewiduje trzech głów-nych wykonawców, krąg ich bowiem można poszerzyć z wizją reali-zatora. Proponuję do realizacji wykorzystać laureatów konkursów recytatorskich, piosenki może wykonać chór szkolny lub też zespół śpiewaczy innej placówki w środowisku.

Uzupełnieniem imprezy winna być wstawka książek traktująca o I, II, III powstaniu śląskim.

Jako tło do dekoracji można wykorzystać mapę Śląska z wyeksponowanymi miejscowościami, w których odbywały się walki, lub fotografie przygotowane przez Zakłady Fotofilmowe „Wspólna Sprawa” pt. „Powstania śląskie 1919—1921”. Uzupełnieniem dekoracji może być również bukiet biało-czerwonych goździków w dużym flakonie.

Tekst można ilustrować przezroczami „Powstanie śląskie” — Kazimierza Zawiszy; W-wa 1960 r.

Bibliografia:

1. Hierowski Z.: Śląsk walczący. Poezje i pieśni. Katowice 1946.
2. Jak lud śląski wrócił do Polski. Katowice 1936.
3. Jędruszczak T.: Powstanie śląskie. Katowice 1959.
4. Kalendarz Opolski 1970 roku.
5. Malczewski K.: Ze wspomnień śląskich. W-wa 1958.
6. Pamiętniki Powstańców Śląskich. T. 1. Katowice 1957.
T. 2. Katowice 1961.
7. Ponad milczeniem i walką — Antologia poezji i satyry powstań śląskich. Katowice 1970.
8. Popiołek K.: Trzecie powstanie śląskie. Katowice 1946.
9. Szafer I.: Cień Targowicy nad Śląskiem. W-wa 1955.
- 10) Szewczyk W.: Powstańczy apel. Gawęda o trzech śląskich powstaniach. Katowice 1961.
11. Szewczyk W.: Powstania śląskie 1919—1920—1921. Katowice 1961.
12. Widera A.: Wierszem o Śląsku. Antologia. Stalinogród 1956.
13. Zawszew ierni Ojczyźnie. Powstania śląskie w dokumentach i literaturze. (Wystawa przygotowana przez Bibliotekę Śląską w Katowicach i Bibliotekę Narodową). W-wa 1971.
14. Zieliński M.: Położenie i walka górnośląskiego proletariatu w latach 1918—1922. W-wa 1957.
15. Ziętek J.: Powstańczy szlak. Rozważania powstańcze. Katowice 1946.

Jakimi środkami chcą Prusacy zwyciężyć przy plebiscyfie na Górnym Śląsku
 Na wstępie trzeba walczyć do końca. Prusacy chcą zwyciężyć przy plebiscyfie

Prusacy chcą zwyciężyć przy plebiscyfie na Górnym Śląsku
 Na wstępie trzeba walczyć do końca. Prusacy chcą zwyciężyć przy plebiscyfie

Prusacy chcą zwyciężyć przy plebiscyfie na Górnym Śląsku
 Na wstępie trzeba walczyć do końca. Prusacy chcą zwyciężyć przy plebiscyfie

Ulotka: Jakimi środkami chcą Prusacy zwyciężyć przy plebiscyfi na Górnym Śląsku

Krystyna Głąb

Druki ulotne dotyczące plebiscytu i powstań śląskich w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Opolu

Przełomowy w dziejach Górnego Śląska okres plebiscytu i powstań od dawna cieszył się dużym zainteresowaniem historyków i badaczy ziemi śląskiej. Szczególnie dla wielu z nich zagadnienie polskiej i niemieckiej propagandy przedplebiscytowej jest wycinkiem niezmiernie ważnym do poznania i głębszego naświetlenia całości problematyki plebiscytu i powstań. Propaganda przedplebiscytowa miała ogromny wpływ na kształtowanie się postaw społeczeństwa górnośląskiego. Ona to głównie przyczyniła się do powstania modelu zasadniczych poglądów reprezentowanych przez samych Górnoślązaków ówczesnie, jak i znacznie później. Akcja propagandowa była prowadzona jednocześnie przez dwa ośrodki: polski i niemiecki, wyrażające tak krańcowo odmienne interesy i oddziaływujące na zróżnicowane pod względem narodowościowym społeczeństwo. Ośrodek niemiecki reprezentował interesy grupy ludności panującej ekonomicznie i przez dłuższy czas także politycznie, tym samym ośrodek polski swoją propagandą godził w interesy klas uprzywilejowanych. Zarówno środki propagandy przedplebiscytowej, jak i treść pozostawały zasadniczo niezmiennie w całym interesującym nas okresie. Jedynie do argumentów, którymi operowała propaganda, dochodziły nowe, powstałe w wyniku zaistniałych wydarzeń społeczno-politycznych, czy też pewnych aktów prawnych podjętych między innymi w celu zastosowania ich w akcji propagandowej.

Spośród drukowanych środków propagandowych na szczególną uwagę zasługują broszury, odezwy, ulotki, afisze, nalepki, mapy itp.,

których niedużym zbiór znajduje się w posiadaniu Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Opolu. Zbiór ten nie jest jeszcze udostępniany, toteż jego charakterystyka zawarta w niniejszym artykule przybliży jego treść potencjalnym czytelnikom. Drukowane środki propagandowe dzielą się na jednotematyczne, operujące jednym argumentem lub grupą argumentów zbliżonych oraz wielotematyczne, w których sprawy Górnego Śląska rozpatrywano w wielu aspektach. W pracach nad przygotowaniem przez ośrodki polskie samych tylko broszur wzięło udział wielu wybitnych naukowców polskich. Broszury ze względu na długi okres powstawania, obszerną treść, nie były zbyt chętnie czytane toteż ośrodki propagandy przedplebiscytowej rezygnowały z użycia ich na rzecz ulotek, odezów, afiszy a nawet małych nalepek. Niektóre z polskich i niemieckich druków przedplebiscytowych obliczone były raczej na brak krytycyzmu odbiorcy i spośród całego materiału propagandowego zawierały najwięcej jadowitych tonów, złośliwości i obelg miotanych wzajemnie przez przeciwników. Zdawano sobie sprawę, że wytknięcie kłamstwa przeciwnikowi przysporzy więcej atutów drugiej stronie. Toteż starano się wzajemnie skompromitować przytaczając niekorzystne uwagi, wypowiedziane przez uczonych, wybitnych ludzi, dyplomatów o przeciwniku. Miało to m.in. miejsce w odezwie pt. „Górnoślązacy”, gdzie przytoczono słowa Horacego Rumboltha, radcy poselstwa angielskiego w Berlinie wypowiedziane o rządzie niemieckim: „nałogowa kłamliwość rządu niemieckiego jest rzeczywiście tak wielka, że ja mimo woli muszę za prawdę uważać to, co rząd niemiecki przedstawia jako nieprawdę”. Odezwa ta została wydana nakładem Polskiego Komisariatu Plebiscytowego w Bytomiu, drukiem Jana Eichorna w Katowicach i obok cytowanych słów, poruszała także problemy walki propagandowej oraz środki jakimi posługiwali się Prusacy. Z kolei bardzo częstym w wysuwanych atutów przez ośrodki polskie był fakt przegrania wojny przez Niemcy oraz postanowienia traktatu wersalskiego. Traktat ten nakładał na Niemcy spłatę długu wojennego, którym objęci zostaliby również Ślązacy, gdyby ich ziemia weszła w skład państwa niemieckiego. Przykładem tego jest ulotka pt. „Co znaczy 226 miliardów marek w złocie”. Jak wynika z ulotki jest to suma, którą pokonane Niemcy muszą zapłacić zwycięskim państwom koalicji. Według niej 226 miliardów marek w przeliczeniu na złoto, to 324 pociągi po 25 wagonów złota, tj. 8100 wagonów czystego złota, czyli na każdego mieszkańca Rzeszy Niemieckiej przypadnie do zapłacenia przeszło 60 000 marek. A więc „Rząd niemiecki zaprasza też bardzo gorąco i serdecznie wszystkich Górnoślązaków aby mu pomogli pić to piwo, jakiego sobie nawarzył przez tę po zbójceku i w rabunkowy sposób prowadzoną wojnę, aby mu oddali skarby owej ziemi na spłatę owych straszliwych długów, lecz z głębi piersi milionów ludu górnośląskiego wyrwa się jeden potężny niebosiężny okrzyk: Precz z pruskimi zbankrutowanymi najezdnikami, ciemiężcami i wyzyskiwaczami, my chcemy żyć jako wolny i szczęśliwy lud i gospodarz autonomicznego województwa śląskiego złączonego z Polską”. Ulotka ta została wydrukowana dwuszpaltowo w języku polskim i niemieckim, wydana przez Polski Komisariat Plebiscytowy w Bytomiu — drukiem „Gazety Robotniczej” w Katowicach. Podobnie sprawę długów wojennych porusza ulotka pt. „Wybiła godzina rozstrzygająca”. Nareszcie zostały ustalone długi Niemiec, każdy mieszkaniec

Górnego Śląska powinien wiedzieć, że „w traktacie pokojowym znajduje się jeden artykuł, który dla Górnego Śląska ma bardzo wielkie znaczenie! Artykuł 254 brzmi on: Dawniejsze ziemie państwa niemieckiego, które przypadną Polsce, zaplącą tylko część długów niemieckich przedwojennych (podług stanu z dnia 1 sierpnia 1914 r.) odpowiadający liczbie ich ludności! To jest dla ludności Górnego Śląska 154 000 000 marek. Jedyna możliwość ujęcia przed zalewem długów niemieckich, jest ta, że głos oddasz za Polską”.

Nie sposób również nie wymienić ulotki pt. „Wojenna zmora niemiecka”, gdzie mówi się o straszliwych skutkach ostatniej wojny oraz o pokoju, o którego utrwalenie powinni zabiegać również Ślązacy”. Wy może nawet nie wiecie, że pokój nie tylko Wasz, ale i całego świata od Was głównie zależy! Macie wybierać między przynależnością do polskiego lub niemieckiego państwa, jeżeli wybieriecie Niemców — biada Wam i światu, jeżeli Polskę — pokój Wam i światu! Bez Śląska muszą się Niemcy wyrzec wojny odwetowej”. Natomiast ulotka pt. „Straty wojenne Górnego Śląska” statystycznie ujmuje ilość wdów, sierot, okaleczonych, rodziców po poległych oraz inwalidów. A kończy się słowami: „Czy chcesz ludu górnośląski, by imperialiści wszechniemieccy jeszcze raz pognali cię na żer armat i karabinów maszynowych?” Pytanie, na które z góry znano odpowiedź — nie. Lud górnośląski pragnął pokoju, nie chciał brać udziału w imperialistycznej polityce państwa niemieckiego.

Obok tych wyżej wymienionych atutów przemawiających na korzyść Polski, następnym była kwestia ilości i wielkości podatków nakładanych w obu państwach. I tak w ulotce pt. „50 rodzajów podatków w Niemczech” wymienione są podatki bezpośrednie i pośrednie nakładane na ludność w państwie niemieckim. Wśród bezpośrednich wymienione są m.in. „podatek gruntowy, podatek od budynków, podatek od rękodzieł, danina od majątku, danina wojenna od majątku, podatek kościelny” a wśród pośrednich: podatek od ogłoszeń, podatek od zębów, podatek od biletów kolejowych, podatek od węgla, cukru, soli, kart do grania, itd.” Zaś kończy się takimi słowami: „Tak olbrzymich podatków jak w Niemczech nie ma nigdzie na świecie! Czy i wy Górnoślązacy chcecie je płacić!” Z kolei w ulotce pt. „Bezczelne kłamstwa niemieckie” dementuje się pogłoski rozsiewane przez agitatorów niemieckich o podatkach w Polsce: „są to rozpaczliwe machinacje skierowane ku temu, by kłamstwami zbałamucić lud górnośląski i odstraszyć go od Polski. Tak biedni, jak i bogaci płacą w Niemczech znacznie wyższe podatki od swych dochodów niż w Polsce! Czy chcesz po wieczne czasy tylko na to pracować, by Twe pieniądze służyły jedynie na wpłatę podatków dla rządów wrogiemu Ci prusactwu? Jeżeli nie, wyzwól się z niemieckiej niewoli i głosu za Polską!” Ulotki te często musiały demaskować wyolbrzymione kłamstwa na temat biedy, drożyzny czy bezrobocia w Polsce, rozpowszechniane przez Niemców, np. w ulotce pt. „Bajki o polskiej biedzie i drożyznie” — „Nikt nie ukrywa, że Polska jest rajem i nie ukrywa, że występują braki aprowizacyjne, każdy rozsądny wie, że po 6 latach wojny, po niestychanych zniszczeniach inaczej być nie może”.

Obok drożyzny zarówno ośrodki polskie, jak i niemieckie wysuwały sprawę bezrobocia. I tak w ulotce pt. „Tak się rzeczy mają. W Niemczech nadmiar w Polsce brak rąk do pracy”. Dementuje się pogłoski, które rozsiewała prasa niemiecka na Górnym Śląsku, że

„w Polsce jest wielki nadmiar rąk roboczych i że bezrobotni Polacy połączeniu Górnego Śląska z Polską kraj nasz zaleją”. Starano się podważyć to aplując do ludu śląskiego „Górnośląscy Robotnicy! Urzędnicy! Nie dajcie się tym zdradzieckim głosom w błąd wprowadzić, bo ich twierdzenia zawierają świadomą nieprawdę... Na 1000 mieszkańców przypada w Niemczech 13,3 bezrobotnych, tj. 10 razy więcej niż w Polsce”. Z kolei według ulotki przyłączenie Śląska do Niemiec spowoduje, że „dziesiątki tysięcy bezrobotnych przyśle rząd z głębi Niemiec na Śląsk Górny, aby Wam wydrzeć z rąk zarobki! Tylko łączność z Polską może Górny Śląsk ocalić od tej katastrofy dlatego głosujcie za Polską!!!”

Obok aspektu czysto ekonomicznego w propagandzie przedplebiscytowej wysuwano również sprawę autonomii Śląska. Widoczne jest to w ulotce pt. „Niemiecki a polski samorząd dla Górnego Śląska”, gdzie mówi się, że Polska przyznała autonomię dla Górnego Śląska 15 lipca 1920 r. natomiast Niemcy obiecali ją dopiero przyznać 25 listopada 1920 r. „Niemiecka autonomia jest świstkiem papieru i z następujących powodów nigdy nie będzie zaprowadzona: a) muszą się za nią oświadczyć aż dwie trzecie wszystkich uprawnionych do głosowania, b) głosować mają nie tylko mieszkańcy obszaru plebiscytowego, ale i wszystkich niemieckich powiatów dawnej rejencji opolskiej, a więc mnóstwo zajadłych Prusaków, którzy stanowczo będą przeciwnikami samorządu Śląska, c) gdyby plebiscyt wypadł na korzyść Niemiec, to Prusacy w przeciagu... kilku miesięcy rozpędzą policję plebiscytową i sprowadzą na Śląsk z głębi Niemiec urobionych przeciwników autonomii, że Ślązacy pozostaną w mniejszości”. Według ulotki różnice także występowały w przyznanych uprawnieniach — „Polska przyznała Województwu Śląskiemu daleko większe prawa, niż mają państwa Związkowe Rzeszy Niemieckiej! Oto najważniejszesz nich: 1. równouprawienie języka polskiego i niemieckiego, 2. prawodawstwo o nauczycielach i szkołach od ludowych aż do uniwersyteckich, 3. sprawy kościoła i wyznań religijnych, 4. sprawy bezpieczeństwa publicznego, 5. opieka nad ubogimi, 6. uregulowanie spraw rolniczych, oraz leśniczych, 7. naczelny nadzór nad górnictwem, 8. ubezpieczenia na starość na wypadek choroby, kalectwa, owdowienia i sieroctwa, 9. sprawy inwalidztwa i zasiłków, 10. nakładanie i regulowanie podatków krajowych, 11. Rada Wojewódzka składać się będzie tylko ze Ślązaków, 12. Sejm Śląski składający się ze Ślązaków, czuwać ma nad ścisłym przestrzeganiem praw i przywilejów Województwu Śląskiemu przyznanych!!!!... polski samorząd jest nienaruszalny, niemiecki może być każdej chwili zmieniony naruszony albo i zniesiony, bo według art. 48 i 76 konstytucji niemieckie prezydentowi lub parlamentowi wolno jest wtrącać się do wewnętrznych spraw każdego państwa związkowego”. Bardzo przeważająco przedstawiony problem naruszania przez Niemców praktyczności zagwarantowanej mocą konstytucji przemawiał w sposób dosadny na korzyść Polski. Ulotka została wydana przez Polski Komisariat Plebiscytowy w Gliwicach w drukarni M. Kwiatkowskiego.

Nie wolno też pominąć klasowego aspektu, który pojawiał się w treści wielu ulotek. Wiadomo, że klasę uprzywilejowaną tj. burżuazję i właścicieli ziemskich reprezentowała ludność jeśli nie niemiecka, to nastawiona proniemiecko. Natomiast klasa robotnicza i chłopci przeważnie rekrutowali się jeśli nie z ludności narodowości

polskiej, to z ludności o nastawieniu propolskim. Toteż ośrodki polskie swoją propagandę często kierowały przeciw burżuazji i właścicielom ziemskim. Przykładem tego jest ulotka pt. „Rumuńska sztuczka Prusaków”. Ulotka ta demaskuje poczynania berlińskiej firmy, która namówiła górników śląskich, rozaczając przed nimi świetlaną przyszłość, do wyjazdu do Rumunii. Wielu z górników śląskich wyjechało, dopiero na miejscu okazało się jaką przyszłość chcą stworzyć im kapitaliści niemieccy. Traktowani byli gorzej niż zwierzęta. Płacono im najniższe stawki. Zaś na wieść o plebiscycie, gdy górnicy chcieli wracać do domów nie pozwolono im a głośno domagających się wydania paszportów ukarano. Ulotka kończy się słowami: „Nie wierz Prusakowi, choćby Ci nie raz, ale sto razy przysięga!... Jeżeli teraz nie wyrwiecie się ze szponów pruskich, to już się druga sposobność nie zdarzy! Dla was jest ta bogata ziemia górnośląska nie dla obcych tyrańskich przybłędów. Wbijcie w nią pazury i choćby Wam krew z czoła ciekła, nie dajcie jej sobie wydrzeć obecnym i nowym jeszcze przybyszom z okrojonego „Vaterlandu”. Drugim z poruszanych problemów przeciwności klasowych była sprawa wywłaszczenia przez właścicieli ziemskich Niemców, chłopów śląskich. Widzimy to na przykładzie ulotki pt. „Albo świętą przyszłość i dostatek albo wywłaszczenie i dziadowski kostur”, gdzie poruszono dwie kwestie polityki Niemiec wobec Śląska. Pierwsza, to przykład kolonizacyjnej polityki Niemiec wobec nadgranicznych ziem, które chciano obsadzić kolonistami niemieckimi i całkowicie odgrodzić silnym kordonem od Polski. Natomiast drugi przykład, to głosowanie na Warmii i Mazurach, gdzie dzięki terrorowi, kłamstwu i oszustwu Niemcy wygrali plebiscyt. Ulotka ta kończy się słowami: „Czy uwierzylibyście wilkowi choćby przysięgał, że nie będzie kradł cieląt a żywił się trawą? Wilk zostanie wilkiem a Prusak Prusakiem... Idąc tedy z kartką głosowania do urny, powtarzaj sobie, „Górnoślązaku, te słowa: Przy Polsce będę panem swej bogatej ziemi! — W Prusach czeka mnie wywłaszczenie, wygnanie i żebraczy kostur!”

Obok ekonomicznego, politycznego czy klasowego problemu następnymi z wysuwanych były: aspekt kulturowy i religijny. W ulotce pt. „Górnoślązaku” autorzy odwołują się do przynależności kulturowej Ślązaków, do ich pragnień mówienia, czytania i pisania w języku polskim. Podobnie ulotka pt. „Dziesięć przykazań Ślązaka” uzmysławia ludowi śląskiemu więzi religijne z Polską. Był to aspekt również ważny, przemawiający na korzyść Polski, ponieważ religią wiodącą prym w Rzeszy był ewangelizm, natomiast na Śląsku dominował katolicyzm. Ulotka podpisana przez księdza biskupa Władysława Bandurskiego zawiera m.in. takie przykazania, jak: przykazanie drugie „Kiedyś o pomoc w strapieniach twoich, modliłeś się do Królowej Korony polskiej, Najświętszej Janny Jasnogórskiej”, przykazanie trzecie „Ziemia, na której się urodziłeś, jest ziemią polską prastarą piastowską dziedziną” oraz przykazanie piąte „Całkowitą obronę praw twoich i interesów od braci tylko Polaków otrzymać możesz”.

Następną grupę stanowią druki ulotne, które nawiązują do samego głosowania. Przykładem tego ulotka pt. „Pouczenie dla głosujących”. Faktycznie jak tytuł wskazuje jest to pouczenie, jak powinien zachować się każdy Ślązak przystępujący do głosowania w dniu 20 marca 1921 r. I tak „Na kilka dni przed głosowaniem otrzymają wszyscy uprawnieni do głosowania od polskich mężów zaufania

kartki z napisem „Polska-Polen”. Kartkę tę przechowaj starannie aż do dnia głosowania. Najlepiej włóż ją w książkę do nabożeństwa i przechowaj w skrzyni pod zamknięciem, a nie dopuść, aby ją Niemcy widzieli i podarli. Na karcie tej nie czyn żadnych dopisków i uważaj, aby się nie pobrudziła i nie pomieła. Kartek tych trzeba mieć tyle, ile jest w domu osób uprawnionych do głosowania „Po czym następuje ostrzeżenie przed Niemcami, którzy będą starali się nakłaniać wszystkich do głosowania za nimi, a potem przekazanie „nie dopuść do tego, aby ktoś przychylny Polsce nie poszedł do głosowania z lenistwa, z niedbałstwa, albo ze strachu. Nie bój się sam i lekliwym lub chwiejnym odwagi dodawaj. Polacy Górnośląscy! Wy stanowicie na tej ziemi znaczną większość Pokonacie niemieckich przybyszów, jeżeli tylko zechcecie”. Słowa te pouczają jak zachować się podczas głosowania i jednocześnie dodają otuchy zależniemu wyborcom. Ulotka została wydana przez Polski Komisariat Plebiscytowy w Bytomiu, w drukarni „Katolika”.

Nie sposób także nie wymienić zabawnych ulotek, małych nalepek, które swoimi ciekawymi rysunkami, czy powiedzonkami, wysmiewały Niemców. I tak w ulotce pt. „Jakimi środkami chcą Prusacy zwyciężyć przy plebiscycie na Górnym Śląsku?”, wymienione są cztery rodzaje. Pierwszy sposób — przekupstwo: „Upodłone przekupstwo, oto broń Prusaków, którą chcą w plebiscycie pokonać Ślązaków”, drugi sposób — kłamstwo: „Zatrutej też Prusaki używają broni, wszak w kłamstwie i oszczerstwie mistrzami są oni”, trzeci sposób to gwałt i przemoc: „A jeżeli zawiedzie kłamstwo i oszczerstwo, ma Prusak jeszcze środki: rozbój i morderstwo” oraz czwarty sposób — oszukańcze obietnice: „Obietnice niemieckie z tego zaś są znane, że błyszczą i pryskają jak bańki mydlane”. Ulotki te często wydawane były obustronnie, jak np. ulotka pt. „To wam się należy”. Po jednej stronie ulotki znajduje się rysunek, który przedstawia robotnika polskiego i Prusaka w sklepie u rzeźnika a pod rysunkiem napis: „Objadaliście nas, wy pruskie łajdaki, teraz my zjemy mięso, a wy zryjcie flaki!” Natomiast na odwrocie ulotki zatytułowanej „Robotnik polski nie głupi” przedstawiony jest rysunek jak na poprzedniej stronie i pod spodem dialog:

„Prusak — Panie robotnik, ja już będę dobry, Dam ci samorząd i z fabryki zysk szczodry.

Robotnik — Już mnie nie okłamiesz ty pruski pieronie, Twa przekłeta pamięć niech w gnoju utonie, Udajesz baranka a mordujesz chyłkiem, O ty byleś, tak zostaniesz wilkiem!”

Z kolej na następnej ulotce rysunek przedstawia Ślązaka zrywającego tablicę „Deutsche Volksschule” a obok napis „Dla wszystkich jednak jasne słońko świeci w polskiej mowie, uczmy, nasze śląskie dzieci”. Zaś drugi rysunek przedstawia Ślązaka, który kopnięciem przewala tablicę z napisem „Stadt Hindenburg” i pod spodem słowa: „Co nam ten wstrętny Prusak na tablicy babrze, Hindenburg jest w Berlinie a na Śląsku Zabrze”. Z kolei na innej ulotce narysowany jest Ślązak, który wygraża pięścią uciekającym spasionym kapitalistom i te słowa: „O gizdy! To wy ze woimi milionami uciekacie do Holandii, a my mamy za was płacić drugi Nie ma głupich! My głosujemy za Polską!” Natomiast małe, o wielkości etykiетки zapalczanej, nalepki zawierały takie hasła, jak: „Szwab w niewoli niechaj tonie, Nam wolności słońce płonie”, czy „Cyt-cyt Plebiscytl Zburzy nam Pruski kram!”

Ostatnią grupę druków ulotnych w zbiorach Biblioteki stanowią druki dotyczące powstań. W większości przeważają odezwy, wydane przez Komitety Obrony Górnego Śląska, gdzie nawołują do solidarności i czynnej pomocy dla walczącego ludu śląskiego. Przykładem odezwa „Wszyscy i wszystko dla Śląska” — „Rodacy! Ostatnia godzina wybiła! Jeżeli w tych kilku tygodniach, które nas dzielą jeszcze od walki rozstrzygającej o ziemię i lud górnośląski, cały naród nie rzuci na szalę czynu ofiarnego stracimy klejnot Piastowski, stracimy miliony dusz polskich, stracimy skarb bezcenny, który jest nieodzownym warunkiem naszego rozwoju, naszej potęgi!” Jak również odezwa „Rodacy”, która wyraża protest przeciwko niesprawiedliwej decyzji podziału Górnego Śląska. Podobnie problem pomocy dla walczącego ludu śląskiego wysuwa odezwa pt. „Na Śląsku gorę!” „Oszustwa dyplomatów chcą pogwałcić wynik plebiscytu! Dusze polskie mają być sprzedane za węgiel. Nie mogąc znieść tego gwałtu lud polski na Śląsku porwał się do czynu. Stanął ławą do boju i w boju tym nie ustąpi. Czy naród polski może stać obojętnie, gdy tam się leje bratnia krew? Ratujcie Śląsk — wszystko dla Śląska!” Ostatnie słowa tak tragiczne, a jednocześnie dobitnie w swej wymowie, były odzwierciedleniem pragnień, niezaspokojonych ambicji połączenia przestarzej ziemi śląskiej z Polską. Okres plebiscytu i powstań, to okres wyjątkowych walk, gdzie często skuteczniejszym orężem było pióro, czy ołówek. Nie sposób jednak w niniejszym artykule szczegółowo scharakteryzować wszystkich druków ulotnych znajdujących się w zbiorach Biblioteki. Jedynie przedstawione zostały tutaj druki antyniemieckie z okresu plebiscytu i powstań śląskich, wydawane przez drukarnie polskie i obejmujące swoim zasięgiem Górny Śląsk. Druki te są nader ważne, ponieważ dają obraz metod agitacji plebiscytowej, a pośrednio odzwierciedlają istotne pragnienia i dążenia najszerzych mas ludowych, na których użytek były przeznaczone.

S P I S T R E Ś C I

	str.
Faliszek D., Garbal H. <i>Uczestnicy powstań</i>	3
Bąk Z. <i>Kilka uwag o tematyce powstań śląskich w literaturze polskiej</i>	11
Faber M. <i>Powstania i plebiscyt na Śląsku 1919—1921 (wybór książek i artykułów)</i>	20
Glensk J. <i>Śląska prasa powstańcza i plebiscytowa (wykaz gazet i czasopism)</i>	34
Mykita-Glensk Cz. <i>Plebiscyt i powstania śląskie we wspomnieniach ich uczestników</i>	50
Solka A., Tokarska A. <i>Konkurs na temat powstań śląskich</i>	58
Deblessem M. <i>Echa powstańczych walk w prozie, poezji i pieśni</i>	70
Głęb K., <i>Druki ulotne dotyczące plebiscytu i powstań śląskich w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Opolu</i>	80

